

Pamäť národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník XVIII 1 • 2022 cena 2,99 €

ISSN 1336-6297
01
9 771336 629708

KOLEKTIVIZAČNÁ PROPAGANDA NA STRÁNKACH DENNÍKA PRAVDA

SONOLP V DOKUMENTOCH ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI

POVOJNOVÉ ROKY DUŠANA JURKOVIČA A JEHO RODINY

VIDEOZÁZNAMY DISKUSNÝCH VEČEROV

Od roku 2008 organizuje Ústav pamäti národa pravidelný cyklus Diskusné večery Ústavu pamäti národa. Podujatie sa spravidla koná raz mesačne v priestoroch Poľského inštitútu v Bratislave. Diskusie, na ktoré ÚPN pozýva historikov a ďalších odborníkov zo Slovenska a zahraničia, sa týkajú historických tém i súčasných otázok súvisiacich s obdobím neslobody. Pre širšiu verejnosť, ktorá sa nemôže priamo zúčastniť diskusného večera, vyhotovuje ÚPN videozáznamy zachytávajúce celý priebeh diskusie. Zaujímavosť ich môžu nájsť na webovej stránke ÚPN (www.upn.sk) alebo priamo na našom YouTube kanáli (Ústav pamäti národa).

Výzva na zapojenie sa do projektu Festival slobody v tvojom meste 2022

V rámci príprav XII. ročníka Festivalu slobody 2022 pozývame všetkých, pre ktorých je sloboda a demokracia vzácna a chcú pomôcť oboznámiť širokú verejnosť s obdobím neslobody a nespravodlivého prenasledovania, aby sa zapojili do zabehnutého projektu Festival slobody v tvojom meste. Po vyplnení formulára na stránke www.festivalslobody.sk dostanú záujemcovia e-mailom viac informácií. O konečnom výbere z prihlásených žiadostí rozhodne organizačný tím Festivalu slobody. Termín podania prihlášok je do 31. augusta 2022, podujatia budú realizované v novembri 2022. Pomôžte aj vy zlepšiť povedomie ľudí o osude tých, ktorí sa stali obeťami nedemokratických režimov.

Michal Pehr
člen redakčnej rady

Vážení a milí čtenáři,

srdečně Vás všechny zdravím. Dostává se Vám do rukou letošní první číslo *Paměti národa*. Naleznete v něm studie o mediálním obrazu kolektivizace a k problematice ochrany lidských práv na Slovensku a snahy o vybudování lidskoprávní organizace v roce 1968. Josef Halla se následně věnuje poválečným osudům slavného slovenského architekta Dušana Jurkoviče, jehož životní osudy se uzavřely v prosinci 1947 a Petr Sokolovič přibližuje příběh slovenského exulanta z roku 1968 Františka Michaloviče, který prožil řadu let ve švýcarském exilu. Na závěr si pak můžete přečíst i zprávu o příběhu nespravedlivě odsouzeného rolníka Františka Lučanského a jeho snaze o pozdější soudní rehabilitaci. Všechny tyto studie, kauzy a příběhy mají něco společného. Ukazují nám nejenom různé podoby totalitního systému, ale i to že je zapotřebí si vážit hodnot, kterým věříme. Navíc zvláště dnes, je nutné všechny tyto příběhy si připomínat. Společnost nesmí na zlo totality zapomenout. V posledních časech prožíváme velmi turbulentní období. Máme čas opakující se pandemie koronaviru. Vyrůstá nám inflace. A ani mezinárodní situace není dobrá. Kde a kdy se rusko-ukrajinský konflikt zastaví? To všechno jsou témata a otázky vedoucí k politické nejistotě a nestabilitě. Koneckonců takový čas přeje i nejrůznějším pokusům o destrukci demokracie a omezování řady svobod. Právě v této době je největší tendence zapomínat na minulost. Mnozí mají pocit, že společnost má řešit daleko důležitější věci než jsou dějiny. „Opakování minulosti“ však nesmíme dopustit. Byla by to obrovská škoda nejen pro Slovensko ale i pro celou Evropu.

Michal Pehr

ŠTÚDIE

3 SILVIA HALADOVÁ

**Reflexie kolektivizačnej propagandy na stránkach
denníka Pravda v období rokov 1949 – 1950**

DOKUMENTY

37 FRANTIŠEK NEUPAUER – JÁN ŠIMULČÍK

**Slovenská organizácia na ochranu ľudských práv
v dokumentoch Štátnej bezpečnosti a príhovor
Vladimíra Jukla z apríla 1968**

MATERIÁLY

52 JOSEF HALLA

**Znárodný umělec. Poválečná léta Dušana Jurkoviče
a jeho rodiny**

ROZHOVORY

59 PETER SOKOLOVIČ

**Príbeh exulanta. Rozhovor s Františkom
Michalovičom**

PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH

78 MIRIAMA FIALKOVIČOVÁ

**Prípad František Lučanský – dlhá
cesta „dedinského boháča“ k rehabilitácii**

84 RECENZIE

87 ÚPN INTERNE

92 PREHĽAD ČLÁNKOV UVEREJNENÝCH V ROKU 2021

Pamäť národa

1 • 2022
ročník XVIII
vychádza 4 × ročne

VYDÁVA

Ústav pamäti národa
Miletičova 19
820 18 Bratislava 218
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA

Šéfredaktor

Mgr. Branislav Kinčok, PhD.

Redaktori

Mgr. Daniel Halčín
Mgr. Pavol Makyna, PhD.
Mgr. Jana Maťašová

REDAKČNÁ RADA

Predseda

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia

PhDr. Milan Bárta, Ph.D.
doc. ThDr. Peter Borza, PhD.
prof. Dr. phil. Emília Hrabovec
PhDr. Jan Kalous, Ph.D.
Dr. phil. Beáta Katrebová Blehová
Mgr. Peter Jašek, PhD.
prof. PhDr. Milan Katunec, PhD.
Mgr. Juraj Marušiak, PhD.
Ing. arch. Mgr. Ján Pálffy, PhD.
PhDr. Michal Pehr, Ph.D.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
doc. PhDr. Michal Šmigol, PhD.
prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Mária Berdisová

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA

Fabian Chupáč

TLAČ

Ultra Print, s.r.o.
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Národná púť na Bradlo 4. mája 1947
(Zdroj: TASR)

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2022

všetky práva vyhradené

Evidenčné číslo EV 3973/10

ISSN 1336-6297

Zadané do tlače

15. júla 2022

REFLEXIE KOLEKTIVIZAČNEJ PROPAGANDY NA STRÁNKACH DENNÍKA PRAVDA V OBDOBÍ ROKOV 1949 – 1950

SILVIA HALADOVÁ

Nastolením neobmedzenej komunistickej moci februárovými udalosťami v roku 1948 bola spoločnosť v povojnovom Československu postupne konfrontovaná s násilným vynucovaním autority zo strany štátu, ktorý na tento účel využíval viacero foriem perzekúcií. Obdobie 50. rokov 20. storočia preto rozhodne patrilo k najtvrdším obdobiam komunistického režimu, ktorý neváhal prenasledovať bezmála všetky spoločenské skupiny, vrátane radových občanov. Bežnou súčasťou pofebruárovej doby sa stal obraz tzv. triedneho nepriateľa, ktorý predstavoval kohokoľvek, kto režimu z rôznych dôvodov nevyhovoval. Formovanie nových princípov celospoločenského vývoja sprevádzalo stíhanie protivníkov, nielen skutočných, ale aj domnelých, so zámerom podlomiť občiansku spoločnosť. Výraznú zmenu pomerov zaznamenali všetky oblasti spoločenského života, nevynímajúc odvetvie poľnohospodárstva. Po upevnení moci zahájil komunistický systém proces násilnej kolektivizácie, ktorý s využitím širokej propagandy podnietil nevídaný nárast represívnych opatrení v roľníckych komunitách a spôsobil ich neodkladný rozvrat. Režim využíval na propagandistické účely všetky dostupné médiá, no predovšetkým tlač. Cieľom predkladanej štúdie bolo reflektovať kolektivizačnú propagandu uverejňovanú na stránkach dobovej tlače, v denníku *Pravda*, v prvých rokoch počiatočnej fázy kolektivizácie a poukázať na spôsob, charakter a intenzitu šírenia účelových informácií, s upriamením pozornosti na ovplyvňovanie názorov a postojov čitateľov, teda značnej časti spoločnosti.

Budovanie ľudovodemokratického štátu podľa sovietskeho vzoru, reorganizácia celej spoločnosti a potláčanie akýchkoľvek triednych rozdielov vyplývali z nastoleného monopolu moci Komunistickej strany Československa (KSČ) po februárovom prevrate roku 1948. Úsilie komunistického režimu pretvoriť celú spoločnosť spočívalo nielen v zmenách politických, ekonomických a kultúrnych pomerov, no tiež v cieľnom prelome zmýšľania, tradícií, či spôsobu života občanov. Tieto tendencie a rozhodujúce zvraty výrazne

zasiahli aj odvetvie poľnohospodárstva.

TENDENCIE NOVEJ AGRÁRNEJ POLITIKY

Podľa výsledkov sčítania obyvateľstva k 1. marcu 1950 bolo Slovensko v povojnovom období stále poloagrárnou krajinou, oblasti poľnohospodárstva a lesníctva prináležalo 41,9 % z celkového počtu obyvateľstva, pričom roľníci tvorili 35,6 %.¹ Vývoj roľníckeho stavu stál na rozhraní viacerých zásad zmiešanej ekonomiky, kedy nebolo jasné, aké zastúpenie sa presadí medzi

niekoľkými súbežnými tendenciami – súkromným, družstevným a štátnym poľnohospodárskym podnikaním. Povojnové smerovanie poľnohospodárstva ovplyvnilo rozdeľovanie skonfiškovanej pôdy pohraničných nemeckých osadníkov českým a slovenským osadníkom v rozsahu stredných hospodárstiev do 13 ha, čo bolo predpokladom rozvoja poľnohospodárskej malovýroby. Zároveň naďalej rezonovala tradícia roľníckeho družstevníctva, v ktorom bolo združených mnoho roľníckych hospodárstiev už v predvojnovom období. Výhľadovo

1 BARNOVSKÝ, Michal. Sľuby a realita. Slovenská spoločnosť po februárovom prevrate 1948. In: BYSTRICKÝ, Valerián, ROGULOVÁ, Jaroslava, eds. *Storočie propagandy. Slovensko v osídľach ideológií*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2005, s. 161.

sa uvažovalo o tzv. univerzálnych dedinských družstvách,² ktoré by akceptovali samostatne hospodáriace roľnícke usadlosti, bez spoločného obrábania pôdy a spoločnej živočíšnej výroby, so zreteľom na podporu sociálne slabších členov. Ozývali sa však aj návrhy založenia výrobných družstiev, čo však u roľníkov vyvolávalo obavy z možných zárodkov kolektivizácie sovietskeho typu. Predstavitelia komunistickej strany však v predfebruárovom období tvrdili, že Československo pôjde vlastnou cestou, bez zakladania kolchozov,³ a pri riešení otázky poľnohospodárskej politiky presadzovali zásadu nedotknuteľnosti súkromného vlastníctva pôdy roľníkov. Taktiež mali vypracovaný konkrétny program povojnového osídlenia uvoľneného českého pohraničia. Týmto opatreniami si komunisti získali značnú podporu najmä medzi českými roľníkmi, čo sa prejavilo ich úspechom vo voľbách v roku 1946. Postoj strany k otázke agrárnej politiky nezaznamenal zásadné zmeny ani bezprostredne po uchopení moci vo februári 1948, čoho dôkazom bola ústavou z 9. mája 1948 zaručená nedotknuteľnosť súkromného vlastníctva pôdy do výmery 50 ha roľníkom, ktorí na nej samostatne pracovali. Vízia vlastnej cesty „budovania socialistickej dediny“ v Československu sa však onedlho pod radikálnou direktívou Moskvy ukázala ako nereálna a postoj KSČ k agrárnym otázkam sa preto výrazne zmenil. Komunisti nadobudli výhradné právomoci v smerovaní poľnohospodárskej politiky, jej legislatívnom rámci a komplexnom riadení a zahájili kurz nútej kolektivizácie podľa sovietskeho vzoru, ktorú sprevádzali stupňujúce sa formy represíí.⁴ Po novom sa pri hodnotení

IX. zjazd KSČ predostrel aj plán kolektivizácie poľnohospodárstva v Československu (Zdroj: Pravda)

agrárnych záležitostí stali hospodárske a ekonomické kritériá nepodstatnými a do popredia sa dostali ideologické

aspekty, „triedny boj“, či poukazovanie na škodlivosť zvyškov kapitalistických výrobných foriem na dedine.

- 2 Viac k téme napríklad NOVÁK, Pavel. Cesta k JZD. In: *Z historie zemědělství. Prameny a studie*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2012, č. 48, s. 76 – 91; PERNES, Jiří. Proměny myšlenky kolektivizace zemědělství v politice KSČ po únoru 1948. In: ROKOSKÝ, Jaroslav, SVOBODA, Libor, eds. *Kolektivizace v Československu*. Praha: ÚSTR, 2013, 1. vyd., s. 33 – 43.
- 3 JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 44, 47.
- 4 PERNES, Jiří. Kolektivizace zemědělství v Československu v letech 1948–1960. In: *Forum historiae. (De)formovanie vidieka v procese kolektivizácie*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2016, č. 1, s. 7 – 10 [online]. [cit. 2022-01-03]. Dostupné na: <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/1709287/pernes.pdf>

Cestu „budovania a výstavby socializmu“ na vidieku v Československu predstavil v úvodnom referáte IX. zjazdu KSČ 25. mája 1949 prezident Klement Gottwald. Hlavným cieľom bolo „pre socializmus získať dedinu, malého a stredného roľníka a izolovať dedinského boháča“. Sľuby o výhodách socialistickej veľkovýroby sa opierali najmä o technické vymoženosti a kolektívny prístup k práci, ktoré mali pripraviť roľníkom blahobyt. K nevyhnutnostiam prechodu dediny k socializmu patrila silný vzťah robotníctva a roľníctva: „Nebude u nás socializmu bez prechodu dediny k socializmu. A nebude u nás prechodu dediny k socializmu bez bloku, bez zväzku robotníckej triedy so základnou masou drobných a stredných roľníkov.“⁵ Pod týmto spojenectvom sa rozumelo využiť politicky vyspelých robotníkov v organizačnej práci na dedine a pri presvedčovaní roľníkov o nových formách hospodárenia, tiež v spolupráci Revolučného odborového hnutia (ROH) a Jednotného zväzu slovenských roľníkov (JZSR) a preberaní patronátov závodov nad dedinami.⁶

Agrárna politika hľadala spôsoby, ako zabezpečiť podieľanie sa roľníkov na celoštátnych zámeroch. Základným pilierom výstavby socialistickeho poľnohospodárstva sa stal „triedny boj“, spočívajúci v zostrenom odhaľovaní „triedneho nepriateľa“, ktorým sa stal tzv. kulak, či dedinský boháč. Ako symbol kapitalistických výrobných vzťahov predstavoval úhlavnú hrozbu pre malých a stredných roľníkov a jeho izolácia a postupná spoločenská a ekonomická likvidácia sa stali ústredným článkom „budovania socialistickej dediny“. Profil „dedinského

boháča“ sa vyvíjal postupne. Základnou črtou bolo vlastníctvo pôdy nad 15 ha, no zvyčajne bol takto označený takmer každý roľník, ktorý hospodáril na viac ako 5 ha pôdy. Dominantnou stránkou sa stalo zamestnávanie stálej a námezdnéj pracovnej sily, disponovanie živou ťažnou silou a poľnohospodárskou mechanizáciou, vlastníctvo nehnuteľností, či prevádzanie rôznej domácej súkromnej živnosti.⁷ K týmto ekonomickým kritériám sa pridružili i kritériá politické, napr. angažovanie sa roľníka v politickom živote, či jeho sociálny status a zázemie na dedine. Upozorňovanie na vykorisťovateľský charakter „kulaka“ malo za cieľ podkopáť jeho autoritu v dedinskom prostredí a rozvíriť nevraživé nálady medzi roľníkmi. Keďže uvedené aspekty, zamerané na obmedzovanie bohatých roľníkov, sa čoskoro ukázali ako nedostatočné, do kategórie „dedinských boháčov“ boli postupne zaradovaní všetci roľníci, ktorí akýmkoľvek spôsobom nezapaľovali do projektu kolektivizácie.⁸

Izolácia a zatlačovanie „dedinského boháča“ sa stali súčasťou koncepcie pofebruárového agrárneho riadenia. V záujme ich realizácie sa režim nezdráhal využívať diskriminačné opatrenia, ktoré postupne gradovali do podoby rozličných násilných zásahov a metód. Veľkí roľníci boli v prvom rade zbavení výrobných prostriedkov, zanikla stála a námezdná pracovná sila, ktorej využívanie nekorešpondovalo so zásadou sociálnej rovnosti ľudovodemokratickej spoločnosti, presadzovanej komunistickou ideológiou. Jej absencia znemožnila roľníkom dosiahnuť plánované výnosy, a teda aj čiastočne vplývala na plnenie, resp.

neplnenie kontingentov. Rovnaký dosah malo aj zabavenie poľnohospodárskych strojov a mechanizácie v prospech štátnych strojovo-traktorových staníc, ktoré redukovalo vykonávanie poľnohospodárskych prác. K ďalším postihom patrilo zhabanie hospodárskych zvierat a hospodárskeho inventáru, taktiež odobratie šatníka a potravínových lístkov, zamedzenie prístupu roľníkov k voľnému trhu, zvýšenie cien niektorých tovarov, či zníženie samozásobiteľských dávok. Prostriedkom perzekúcií za neplnenie dodávkových zmlúv bolo aj zabratie pôdy formou uvalenia národnej správy, nútené nájomy, či bezodplatné užívanie pôdy neplniča jednotnými roľníckymi družstvami (JRD) alebo štátnymi majetkami. Nemenej likvidačnú úlohu zohrali u veľkých roľníkov finančné reštrikcie v podobe navýšenia daňovej povinnosti a zákazu poskytovania pôžičiek a úverov. Súčasne s uplatňovaním spomínaných postihov prichádzalo k pravidelnému navyšovaniu kontingentov, ktoré roľníci neboli schopní odovzdať a ich úpadkové hospodárstvo sa stalo zámkom pre uplatnenie širokej škály represívnych opatrení.⁹ Krachujúci roľník sa buď mohol celého svojho majetku dobrovoľne vzdať, alebo bol zašľachovaný, najčastejšie za sabotovanie hospodárskeho plánu a výživy obyvateľstva. V oboch prípadoch bol však výsledok rovnaký. Roľníkovi prepadol bez náhrady všetok majetok v prospech štátu – pôda, inventár, obytné a hospodárske budovy. Neplnenie dodávok sa tak stalo najčastejšou a aj najefektívnejšou príčinou tvrdého potrestania roľníkov a postupného rozvratu celej jednej sociálnej triedy.¹⁰

5 Predseda KSČ súdruh Klement Gottwald: Generálna línia IX. zjazdu KSČ: budovanie a výstavba socializmu v našej krajine. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 123, s. 4.

6 FALŤAN, Michal. Obrátiť pozornosť celej strany na dedinu. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 132, s. 1 – 2.

7 STRAPCOVÁ, Katarína. Proces s dedinským boháčom Jánom Šefčíkom. *Pamäť národa*, roč. 2, 2008, č. 4, s. 69.

8 VICENOVÁ, Dominika. Kolektivizácia a jej obeť v obciach trenčianskeho regiónu v rokoch 1948 – 1960. *Pamäť národa*, roč. 3, 2009, č. 1, s. 22.

9 Bližšie k problematike HLAVOVÁ, Viera. *Kulak triedny nepriateľ. „Dedinský boháč“ v kontexte kolektivizácie na Slovensku (1949 – 1960)*. Bratislava: Veda Vydavateľstvo SAV 2010, s. 13 – 20.

10 ROKOSOVÁ, Šárka. Administratívne opatrenia – jedna z foriem perzekúcie sedlákov komunistickým režimom. *Securitas imperii: sborník k problematice vztahů čs. komunistického režimu k „vnitřnímu nepříteli“*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2003, č. 10, s. 156.

Jarné práce v JRD Čečinska Potôň. Traktory vyzdobené transparentmi propagujúce socialistické družstevníctvo (1950) (Zdroj: TASR)

PROPAGANDA – IDEOLOGICKÝ NÁSTROJ KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

Jedným z dôležitých prostriedkov presadzovania záujmov štátu voči svojim občanom sa stala propaganda ako „cieľavedomé šírenie ideologických podnetov informatívnej, regulatívnej a stimulujúcej povahy, ktorého cieľom je dosiahnutie konania v súlade so šírenou ideológiou“.¹¹ Najmä totalitné režimy využívali širokú propagandistickú produkciu na ovplyvňovanie verejnej mienky a jej plánovitú manipuláciu. Zneužitie propagandy v prospech vládnucej strany malo za cieľ ovládnuť celú spoločnosť a dovedna s uplatňovaním prvkov násilia nadobudnúť

monopolné mocenské postavenie. Prostredníctvom propagandy bolo možné podriaďiť si a organizovať široké masy, čo bolo pre rozvoj a zakorenenie totalitných praktík režimu rozhodujúce. Za systematickým pôsobením na emócie, názory a postoje občanov stál zámer presvedčiť a získať ich pre ideologické účely a špecifické záujmy.¹²

Po februárovom prevrate v Československu sa začal okamžite formovať nový politický systém, výrazne podporený komunistickou propagandou, ktorá sa vyznačovala niekoľkými atribútmi. V prvom rade útočila na porazených nepriateľov, vykresľovaných ako zradcov, sabotérov a reakcionárov, obviňovaných z nevráživosti voči

republike a jej novej ľudovodemokratickej tvári. Všetky nedostatky spred národnej revolúcie boli pripísané na vrub nekomunistických strán a súkromný sektor bol hodnotený ako buržoázny prežitok, čím vláda poukázala na naliehavosť znárodňovania. Ďalšou črtou propagandy bolo podčiarknutie legitimity novej moci, ktorá bola prezentovaná ako demokratické vyústenie vládnej krízy, využitím výlučne ústavných prostriedkov. Nemenej výrazným znakom pofebruárovej propagandy sa stala glorifikácia komunistickej strany, najmä jej prezieravosť a vládnuť voči občanom, nazeraním na krajšie zajtrajšky „budovaním socialistickej spoločnosti“. Velebná bola aj robotnícka trieda a jej nezastupiteľné poslanie na ceste k socializmu. Komunistická propaganda formovala tzv. socialistickeho človeka a menila spoločnosť prostredníctvom idealizovaného obrazu sociálne spravodlivej spoločnosti a vízie žiarivej budúcnosti, s odobrením nevyhnutnosti represívnych opatrení v dôsledku všadeprítomných rozvrátnych živlov, tzv. triednych nepriateľov.¹³

V úzkom vzťahu s propagandou vystupoval v totalitných režimoch faktor strachu, ako účinný prostriedok manipulácie so širokými masami. Aj komunistická garnitúra využívala tento fenomén na modelovanie myslenia, správania a konania ľudí. Zastrasovanie spolu s usmerňovanou propagandou boli nielen účinným nástrojom ovládania a ovplyvňovania mäs, no priniesli i deformáciu medziľudských vzťahov, či apatiu a ochromenie občanov v dôsledku nastolených praktík režimu. Popri zastrašovaní sa ako vysoko efektívny prostriedok manipulácie spoločnosti ukázalo jej cielené trieštenie, ktoré spočívalo vo vyvolaní atmosféry všeobecnej nedôveryčivosti a spoločenskom vyľúčení a marginalizácii nepohodlných

11 VERNER, Pavel. *Propaganda a manipulace*. Praha: Univerzita J. A. Komenského, 2001, s. 17.

12 BARTÁK, Jan. *Průvodce minovým polem propagandy. Soubor textů z mezinárodní konference Média jako překážka v komunikaci?*, Litoměřice 2002. Praha: Vivo, 2003, s. 85 – 89.

13 BARNOVSKÝ, Michal. *Sľuby a realita. Slovenská spoločnosť po februárovom prevrate 1948*. In: BYSTRICKÝ, Valerián, ROGUĽOVÁ, Jaroslava, eds. *Storočie propagandy. Slovensko v osídľach ideológií*. Bratislava: AEP, 2005, s. 163, 172.

médií patril do pôsobnosti tlačového odboru novozaloženého ministerstva informácií, na čele s komunistickým ministrom Václavom Kopeckým.¹⁸ Ministerstvo zohralo významnú úlohu pri presadzovaní politiky KSČ v médiách, čo bolo umocnené osobou samotného ministra, horlivého stúpenca komunistického konceptu. Transformovanie novinárskej obce do nových politických pomerov sa odrazilo v legislatívnej úprave práv a povinností novinárov a redaktorov. Bez členstva v novinárskych zväzoch sa nebolo možné venovať žurnalistickej profesii. Za týmto účelom bol v roku 1946 zriadený jednotný Ústredný zväz československých novinárov so sídlom v Prahe, ktorý združoval Zväz českých novinárov a Zväz slovenských novinárov.¹⁹ Okrem sprísnenia podmienok vydávanej tlače a obmedzenia novinárskeho prostredia sa nástrojom jej regulácie stal i prídel papiera, ako nedostatkového komodity v povojnovom Československu. Distribúcia papiera sa nachádzala výlučne v rukách ministerstva informácií a jeho nedostatok sa stal zámienkou limitovania produkcie tlače.²⁰

V čase februárových udalostí sa tlačiarňi a redakciám nekomunistickej tlače zmocnili akčné výbory a zavedením okamžitých cenzúrnych opatrení bola produkcia opozičnej tlače takmer

úplne pozastavená.²¹ Už 26. februára 1948 zvolal minister Kopecký poradu, na ktorej sa rozhodlo o rýchlom zrušení vydávania niektorých nekomunistických tlačovín a o obmedzení dovozu tlače zo zahraničia. Kopecký zároveň získal oprávnenie regulovať nakladateľskú činnosť pomocou ministerských vyhlášok, v dôsledku čoho bolo v priebehu pár mesiacov zrušených viac ako dvesto titulov novín a časopisov.²² Od apríla 1948 mohli byť podľa vyhlášky tlačené iba tie periodiká, ktorých vydavateľ disponoval povolením k tlači, v Čechách vydaným ministerstvom informácií a osvetu a na Slovensku Úradom predsedníctva Zboru povereníkov. Štát taktiež reguloval dodávky papiera pre tlačiarne. Na základe uznesení vlády z mája a júna 1948 sa množstvo papiera určeného pre periodickú tlač znížilo o tretinu. Tento úbytok mal za následok výrazné zníženie počtu vydávaných krajských a okresných novín a časopisov nekomunistických strán. Definitívnu kontrolu nad tlačiarňami získali komunisti prijatím zákona č. 123/1948 Zb. o znárodnení polygrafických podnikov.²³

Napriek tomu, že ústava prijatá 9. mája 1948 zaručovala slobodu prejavu a tlače,²⁴ účelovo budovaný štátny informačný monopol postupne zaviedol direktívnu správu médií a prísnu cenzúru. Centralizované

riadenie masových médií, plne podriadené mocenskému mechanizmu strany, bolo zakotvené v zákone č. 184/1950 Zb. o vydávaní časopisov a Zväze československých novinárov.²⁵ Vydávanie novín a časopisov podliehalo ministerstvu informácií a osvetu a nemohlo byť predmetom súkromného podnikania. Úlohou tlače podľa tohto zákona bolo podporovať „budovateľské úsilie československého ľudu a jeho boj za mier a spolupracovať na jeho výchove k socializmu“. Zákon definoval, kto vydávanie tlače riadi a za akých podmienok ju bolo možné vydávať. Vydavateľmi mohli byť politické strany Národného frontu, štátne orgány, kultúrne, hospodárske, záujmové, sociálne a telovýchovné organizácie, ďalej národné a komunálne podniky a ľudové družstvá, „a to len vtedy, ak preukázu, že vydávanie časopisov je potrebné na plnenie ich úloh dôležitého všeobecného záujmu“.²⁶ V prípade porušenia stanovených podmienok bolo ministerstvo oprávnené vydavateľovi povolenie o vydávaní tlače odňať. Pravidelnú kontrolu, riadenie a usmerňovanie redakcií zastrešoval tlačový a vydavateľský odbor ÚV KSČ, ktorému sa šéfredaktori zodpovedali za ideologickú korektnosť obsah periodík. Fungovanie médií tak bolo podriadené stranickým záujmom a štátnej moci a práca každého novinára „zodpovedala zo

18 Václav Kopecký (1897 – 1961) bol zakladajúcim členom KSČ a od počiatku svojho politického pôsobenia oddaným spolupracovníkom Klementa Gottwalda. Bol popredným ideológom KSČ a ako člen úzkeho stranického vedenia sa iniciatívne angažoval v príprave nezákonných politických procesoch z 50. rokov. V rokoch 1945 – 1953 pôsobil vo funkcii ministra informácií a v rokoch 1953 – 1954 vo funkcii ministra kultúry. Bližšie napríklad PÁVOVÁ, Jana. *Demagog ve službách strany: portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008.

19 DARMO, Jozef. Novinári v historických prelomoch moci a politiky (1945 – 1948) – II. *Otázky žurnalistiky*, roč. 43, 2000, č. 4, s. 302.

20 BEDNAŘÍK, Petr. Český tisk v letech 1945–1948. In KONČELÍK, Jakub, et al. *Rozvoj české společnosti v Evropské unii: Část III. – Média*. Praha: Matfyzpress, 2004, s. 132, 135.

21 ZELENÁK, Peter. Satira a šepkající oponenti. In: BYSTRICKÝ, V., ROGULOVÁ, J., eds. *Storočie propagandy*, s. 154.

22 KAPLAN, Karel, KOSATÍK, Pavel. *Gottwaldovi muži*. Praha: Paseka, 2004, s. 228.

23 BEDNAŘÍK, Petr, CEBE, Jan. Vývoj médií v Československu od února 1948 do prosince 1950. *Sborník Národního muzea v Praze, řada C – Literární historie*. Praha: Národní muzeum, roč. 53, 2008, č. 1 – 4, s. 53.

24 *Ústavní zákon z dne 9. mája 1948* [online]. [cit. 2022-01-03]. Dostupné na: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1948/150/vyhlasene_znenie.html

25 BREČKA, Samuel. *Médiá v Slovenskej republike*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2002, s. 32.

26 *Zákon č. 184/1950 Zb. z dne 20. decembra 1950 o vydávaní časopisov a o Sväze československých novinárov* [online]. [cit. 2022-01-03]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1950/184/19501228.html>

Prezentovanie mimoriadnych úspechov druhej žatvy päťročnice na stránkach víkendového vydania *Pravdy* (Zdroj: *Pravda*)

stránky mravnej, politickej a odbornej potrebám výstavby nového spoločenského zriadenia“.²⁷ Mocenské elity týmto dosiahli obmedzenie voľnosti pôsobenia médií a regulovali ich vplyv vo svoj prospech. S využitím propagandy, teda „manipulácie médií s cieľom dosiahnutia spoločenskej kontroly“,²⁸ vnímali nedemokratické režimy silu médií ako jeden z prostriedkov riadenia spoločnosti. Novou úlohou tlače bolo zakomponovať a nadchnúť občanov pre plnenie náročných spoločenských úloh a podnietiť ich aktívnu participáciu na verejnom živote. Obsahy, ktoré by mohli nevhodne zapôsobiť na postoje prijímateľov, viedli k ich zámernému obmedzovaniu a kontrole,

s úmyslom podávať iba žiaduce informácie. Plánované riadenie všetkých spôsobov mediálnej komunikácie smerovalo k plánovaným dopadom pôsobenia, a teda prezentovaniu iba tých informácií, ktoré boli v súlade so zámermi štátnej moci.²⁹ Tlač narábala so silným sugestívnym účinkom a bola ideálnym nástrojom na formovanie verejnej mienky. Nedemokratickými režimami boli médiá posudzované ako jeden z rozhodujúcich nástrojov dosahovania vytýčených cieľov, so silným spoločenským dosahom.³⁰

Podľa odborných kruhov dodnes nie je otázka intenzity mediálnych účinkov medzi médiami a publikom dostatočne zodpovedaná. Mediálne

pôsobenie možno odvíjať od správania, konania a myslenia recipientov, pričom miera dosahov tejto interakcie korešponduje s dejinným a sociálnym vývojom jednotlivých kultúrnych prostredí. Ukazuje sa, že pri zlomových spoločenských udalostiach sa recipienti stávali dôverčivejšími k ponúkaným mediálnym obsahom, než v obdobiach pomernej stability spoločnosti. Preto aj zmenou politického systému po februári 1948 možno najpravdepodobnejšie predpokladať významnú úlohu médií v ovplyvňovaní nálad v spoločnosti. Obrat rétoriky, jednosmerne určenej štátnym monopolom v masmediálnej komunikácii, akiste dokázal i za cenu klamstiev a zatajovania faktov

27 Uznesenie vlády o rozpise operatívneho plánu poľnohospodárskej výroby a o výkupe na rok 1951. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 279, s. 2.

28 JIRÁK, Jan, KÖPPLOVÁ, Barbara. *Médiá a spoločnosť*. Praha: Portál, 2003. s. 156.

29 VERNER, P. *Propaganda a manipulácia*. s. 19.

30 JIRÁK, Jan, KÖPPLOVÁ, Barbara. *Masová média*. Praha: Portál, 2009, s. 367.

modelovať zmýšľanie a konanie občanov, ovplyvňovať ich emocionálne nálady a v určitej miere prispel k iniciovaniu zásadných spoločensko-politických zvrátov.³¹

Nové úlohy tlače v ľudovodemokratickom režime a konkrétnu líniu činnosti novinárov výhľadovo definoval celoštátny zjazd novinárskej organizácie, ktorý sa konal v Prahe v októbri 1948. Závery zjazdu potvrdili úsilie presadiť médiá ako nástroj propagandy a ustanovenie žurnalistiky na socialistických princípoch, s potláčaním akýchkoľvek iných tendencií. Kongres sa venoval i téme tlačových médií. Ústrednú tlač v pofebruárovej dobe v Československu zastupovali tlačové orgány politických strán združených v Národnom fronte. Najdôležitejšiu úlohu v oblasti propagandy komunistického režimu zohral denník *Rudé právo*, tlačový orgán ÚV KSČ a denník *Pravda*, tlačový orgán ÚV KSS.³² *Pravda* sa stala najrozšírenejším denníkom na Slovensku najmä vďaka sústavnej náborovej kampani a povinnému odberu vo všetkých organizáciách a inštitúciách, nielen straníckych. V roku 1948 dosiahla náklad 100 000 výtlačkov, ktorý sa v nasledujúcich rokoch zvyšoval.³³ Svoje poslanie v pofebruárovom období zhodnotila redakcia *Pravdy* pri príležitosti 30. výročia založenia v článku zo septembra 1950 nasledovne: „Vďaka víťaznému februáru mohla sa *Pravda* plne venovať tým úlohám, ktoré prináležia komunistickej tlači: byť propagátorom, agitátorom a organizátorom výstavby socializmu v našej vlasti.“³⁴ Potrebám režimu slúžila aj spravodajská agentúra ČTK a všetky ostatné povolené masovo-komunikačné prostriedky. Prestala však existovať akákoľvek masmediálna medzinárodná spolupráca, izolácia

Spoločné jesenné práce v JRD Turá (1950) (Zdroj: TASR)

a striktné blokovanie, či ciele upravovanie informácií zo západu a na západ stáli v ostrom rozpore s princípom slobody tlače, formálne garantovanej ústavou.³⁵

PROPAGANDA V POČIATKOCH KOLEKTIVIZÁCIE

Vlastníctvo pôdy patrilo k tradičným hodnotám roľníka, predstavovalo nielen istotu obživy, ale aj spoločenské zázemie. Roľníci ťažko prekonávali pokoleniami zaužívané vnímanie pôdy, jej zveľadovanie, jedinečnosť a generačný odkaz. Vžitie princípy, ktoré zohľadňovali individuálne schopnosti a obvyklé spôsoby hospodárenia boli

nezlučiteľné s novým poňatím poľnohospodárskej politiky, ktoré spočívalo v direktívnom a centrálne-administratívnom systéme riadenia. Za avizovanou prosperitou a rozkvetom socialistického poľnohospodárstva v skutočnosti stál zámer konečnej likvidácie súkromného vlastníctva pôdy a individuálneho hospodárenia roľníkov, vykorenenie „dedinských boháčov“ a budovanie kolektívnej poľnohospodárskej veľkovýrobnej štruktúry prostredníctvom zakladania JRD. Náhle pretransformovanie mnohých zaužívaných zvyklostí voviedlo roľníctvo do neistoty, vyvolalo vzdor, vzbudilo obavy o ďalšiu životnú perspektívu.

31 PRAVDOVÁ, Hana. *Determinanty kreovania mediálnej kultúry*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2009, s. 238.

32 ŠKARDA, Petr. *Regulace tištěných médií ze strany ministerstva informací a ÚV KSČ v roce 1948*. Diplomová práca. Brno: Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita v Brne, 2010, s. 80.

33 ŠEVČÁK, Ľuboš, DUHAJOVÁ, Zuzana. *Dejiny slovenského novinárstva 1918 – 1968*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999, s. 192.

34 „*Pravda*“ ako spoluorganizátor výstavby. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 217, s. 12.

35 VERNER, P. *Propaganda a manipulace*, s. 60.

Postoj komunistov k otázke agrárnej politiky bol krátko po februárovom prevrate definovaný prijatím zákona č. 46/1948 Zb. o novej pozemkovej reforme z marca 1948, ktorý stále zaručoval nedotknuteľnosť vlastníctva pôdy do výmery 50 ha.³⁶ Socializácia vidieka tvorila súčasť komplexnej prestatby spoločnosti v pofebruárovom Československu, no pôvodná vízia vlastných predstáv „budovania socialistickej dediny“,³⁷ vychádzajúcich z miestnych podmienok, bola pod taktovkou Moskvy pretransformovaná do podoby násilnej kolektivizácie, s okamžitou prestavbou poľnohospodárstva na základe výrobného družstevníctva.³⁸

Obzvlášť dostupný spôsob presadzovania zámerov nastoleného režimu predstavovala tlač, ktorá ako základný masovokomunikačný prostriedok mala v plnej miere slúžiť jeho záujmom. Všeobecne nezastupiteľnú úlohu tlače v organizácii budovateľského úsilia vyjadril prezident Gottwald v liste pre účastníkov zlučovacieho zjazdu československých novinárov, konaného v októbri 1948: „Je už koniec, definitívny koniec minulosti, keď čitateľ bol vlastne obeťou, keď úlohou tlače bolo dezinformovať, dezorganizovať a ohlupovať čitateľa tak, ako to vládnuca trieda potrebovala. V našom novom ľudovom poriadku má byť tlač jedným z hlavných činiteľov národnej, štátnej a mravnej

výchovy ľudu a účinného pomocníka v našom budovateľskom diele.“³⁹

Zámer zneužitia novín na propagovanie záujmov režimu sa týkal aj nútenej kolektivizačnej politiky KSČ. K procesu ovplyvňovania postoja obyvateľstva k novému konceptu poľnohospodárstva slúžil na Slovenku denník *Pravda*, tlačový orgán KSS, ktorý zohral kľúčovú úlohu v rozširovaní plánov vládnucej strany. Aj po roku 1948 redakcii *Pravdy* stále chýbal vyšší stupeň redakčnej práce, kolektív redakcie bol malý a ešte nebolo možné hovoriť o špecializovaných redaktoroch. Vyžadovala sa univerzálnosť, z čoho vyplývalo, že materiály sa zväčša nepodpisovali.⁴⁰ Nenahraditeľné zastúpenie v podpore združstevňovania dediny mali aj okresné roľnícke noviny, vydávané príslušnými orgánmi ľudovej správy, spravidla od roku 1951.⁴¹ V záujme plnenia vytýčených cieľov režim taktiež podporoval hnutie roľníckych dopisovateľov, ktorých poslanie pri „budovaní socialistickej dediny“ pokladal za nenahraditeľné. V apríli 1950 sa v Prahe konala prvá celoštátna konferencia vidieckych dopisovateľov, ktorej cieľom bolo určiť smernice pre ich úlohy a pôsobenie. Podľa ministra informácií Kopeckého byt dopisovateľom z dedinského prostredia znamenalo „zachytávať a verne podávať beh dedinského života, vyjadrovať mienku pracujúceho ľudu, tlmočiť

jeho bolesti, sťažnosti, kritiku“. V praxi to však neplatilo, keďže jediným možným náhľadom bolo úplne stotožnenie sa s novou koncepciou agrárnej politiky, ktorú však veľa roľníkov neakceptovalo. Od roľníckeho dopisovateľa sa očakávalo byť nielen „socialistickým svedomím obce“, ale aj „aktívnym organizátorom a členom JRD, spoločného obrábania pôdy a priekopníkom nových výrobných foriem“.⁴² Tematika príspevkov roľníckeho spravodajcu sa dotýkala chvály napredovania „socialistického družstevníctva“ a plnenia plánu, no jednou z „najťažších a najzásluhnejších úloh roľníckych dopisovateľov bolo odhaľovanie dedinského boháča“.⁴³ V týchto témach bola vítaná konkrétnosť, ostrá kritika a verejné pranierovanie. Dopisovateľov, ktorí sa zhostili plnenia týchto zámerov, však nebolo dostatok. Brzdou sa stal predovšetkým novinársky amaterizmus a nedostatočná politická skúsenosť. Účelovo písané texty vyznievali z tohto dôvodu „ľudovo“, no vytýčený zámer propagovať kolektivizačnú myšlienku dopisovateľská činnosť i tak plnila.⁴⁴ Problém nízkej úrovne hnutia dopisovateľov pretrvával dlhodobo. Napriek tomu ich nenahraditeľnú úlohu prízvukoval aj denník *Pravda*, podľa ktorého boli roľnícki dopisovatelia „najlepšími spolupracovníkmi redakcie a v záujme úspešného plnenia úlohy kolektívneho propagátora a organizátora pri budovaní socializmu

36 CAMBEL, Samuel. *Päťdesiate roky na slovenskej dedine: najťažšie roky kolektivizácie*. Prešov: Universum, 2005, s. 17.

37 Základom „socializácie dediny“ malo byť tzv. združstevňovanie poľnohospodárstva, realizované prostredníctvom zakladania JRD. Proces kolektivizácie bol teda stotožňovaný so „združstevňovaním“, avšak družstevníctvo v tradičnom ponímaní sa od kolektivizácie zásadne odlišovalo, napríklad v princípoch dobrovoľnosti, samosprávy a podmienkach trhového hospodárstva. BUREŠOVÁ, Jana. Problematika výzkumu dejín kolektivizácie v Československu a v Českej republike. In: ROKOSKÝ, J., SVOBODA, L., eds. *Kolektivizace v Československu*, s. 24.

38 PERNES, J. Kolektivizace zemědělství v Československu v letech 1948–1960, s. 7 – 10.

39 Československá tlač bezvýhradne do služieb ľudu. *Pravda*, roč. 5, 1948, č. 249, s. 1.

40 ŠEVČÁK, Ľuboš, DUHAJOVÁ, Zuzana. *Dejiny slovenského novinárstva 1918 – 1968*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999, s. 218. Väčšina článkov v sledovanom výbere nemá uvedené meno autora. Konkrétne mená autorov nájdeme len výnimočne, zväčša sa jednalo o štátnych funkcionárov, ktorých prejavy boli publikované v tlači, funkcionárov z odvetvia pôdohospodárstva, či roľníckych dopisovateľov.

41 Boli to napríklad okresné roľnícke noviny *Trnavské roviny* okresu Trnava, *Horný žitný ostrov* okresu Šamorín, *Nový život dediny* okresu Skalica, *Nové záhony* okresu Sereď, *Hlas novej dediny* okresu Piešťany. *Bratislavský kraj*, roč. 6, 1953, č. 17.

42 Dedinský dopisovateľ aktívny organizátor JRD. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 79, s. 2.

43 Roľnícki dopisovatelia pomôžu plniť úlohu tlače. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 81, s. 6.

44 DOBROVOLNÁ, Monika. Úloha propagandy na stránkach regionálneho tisku v procese kolektivizácie pôdy na Chotěbořsku. In: ROKOSKÝ, J., SVOBODA, L., eds. *Kolektivizace v Československu*, s. 153.

na dedine, musí mať čo najužší styk s malými a strednými roľníkmi a to prostredníctvom svojich roľníckych dopisovateľov, ktorí vo svojich článkoch, v súlade s líniou našej strany, ukazujú, ako treba odstraňovať chyby a riešiť rôzne problémy“.⁴⁵

Kolektivizačná tematika patrila k ústredným témam domáceho spravodajstva. Redakcia denníka *Pravda* sa ustanovila byť „tlmočníkom a predbojovníkom vyšších foriem výroby, vyšších typov JRD, vo vedomí, že cez ne vedie cesta k vybudovaniu socializmu na našej dedine a tým aj k definitívnemu víťazstvu socializmu v našej vlasti“.⁴⁶ Toto akcentovanie na stránkach *Pravdy* sa vyznačovalo špecifickými podobami obsahu, intenzity či dikcie, v závislosti od príslušnej fázy priebehu kolektivizácie. V jej počiatkoch, v rokoch 1949 – 1950, ktorým sa venuje aj predkladaná práca, možno na stránkach tohto periodika sledovať rozmanité prejavy kolektivizačnej propagandy, počnúc naštartovaním procesu kolektivizácie vydaním zákona o JRD dňa 23. februára 1949, cez povzbudzujúce a motivačné tendencie k novým formám hospodárenia, až po razantne ladené spôsoby propagovania totalitnej moci, najmä voči tzv. dedinským boháčom.

Prvky kolektivizačnej propagandy na stránkach denníka *Pravda* v sledovanom období rokov 1949 – 1950 možno zaradiť do niekoľkých tematických celkov. Základné atribúty ich kategorizácie tvoril súhrnný náhľad na všeobecné prvky propagandy totalitných režimov v kontexte problematiky kolektivizácie, aktuálna spoločensko-politická situácia v Československu a okrajovo aj zahranično-politické dianie. Práca si kládla za cieľ sledovať kolektivizačné prvky vo vyčlenených tematických okruhoch z hľadiska spôsobu ich popisovania, so zreteľom na rozsah, metódy a počiatočnú mieru účinnosti propagandy, ktoré sa v prvých rokoch kolektivizácie vyznačovali

Technicko-hospodárska úprava pôdy – rozorávanie medzí v JRD Selice (1950) (Zdroj: TASR)

charakteristickými črtami. Nemenej dôležitú úlohu intenzity kolektivizačnej propagandy na stránkach tlače zohral aj aspekt priebehu poľnohospodárskeho roku. Tematické okruhy uvádzame v poradí určenom na základe kritéria najvyššej periodicity publikovania:

- Zakladanie JRD, ich vývoj a hospodárenie
- Výrobné a dodávkové zmluvy
- Štvavá kampaň proti tzv. dedinským boháčom
- Agitačné kampane a práca agitátorov na dedine
- Sovietsky zväz – vzor „socialistického družstevníctva“
- Nové vymoženosti – vzbudzovanie záujmu o socialistické poľnohospodárstvo
- Socialistické súťaženie

- Letná tematika – žatevné práce
- Velebenie malého a stredného roľníctva ako „živiteľa národa a budovateľa socializmu“
- Roľnícka žena – „vzorná budovateľka socialistického poľnohospodárstva“
- „Chrobák imperializmu“ – mandelinka zemiaková

ZAKLADANIE JRD, ICH VÝVOJ A HOSPODÁRENIE

Právnym podkladom vzniku jednotných roľníckych družstiev bol zákon č. 69/1949 Sb. o JRD z 23. februára 1949, ktorý odštartoval prvú fázu kolektivizácie v Československu. Jednotné roľnícke družstvá, ako špecifické výrobné organizácie, boli vytvorené pre potreby administratívno-direktívneho riadenia nového konceptu

45 „Pravda“ ako spoluorganizátor výstavby. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 217, s. 12.

46 „Pravda“ ako spoluorganizátor výstavby, s. 12.

hospodárstva. Avizované ekonomické záujmy a zisk zatienil politický charakter zakladania družstiev. Cieľom ich ustanovenia nebolo zlepšenie hospodárskeho postavenia roľníkov, ale likvidácia súkromného sektoru na dedine, prechod ku kolektívnemu hospodáreniu a výlučné podrobenie sa záujmom štátu.⁴⁷ Podľa denníka *Pravda* sa stalo JRD „novým činiteľom na našej dedine, ktorého poslaním je zjednotiť doterajšie roztrieštené družstevné organizácie, rozšíriť družstevnú činnosť, uplatniť v našom pôdohospodárstve nové, vyššie formy výroby a na novom, naozaj ľudovom a spravodlivom základe byť pomocníkom každého nášho statočného roľníka, predovšetkým drobného a stredného, ktorý je na svojpomoc odkázaný najviac“. Táto veľkorysá vládna pomoc roľníctvu mala byť podľa komunistickej propagandy napádaná „nepriateľmi režimu ako pasca na roľníkov, ich otroctvo, odobratie pôdy“, spojená s „najhanebnejšou lavínou lží a ohovárania jednotných roľníckych družstiev“.⁴⁸ Pod tlakom orgánov ľudovej správy začali po vydaní zákona o JRD vznikáť prípravné výbory a prvé JRD, čo bolo oficiálne prisudzované malým a stredným roľníkom, ktorí mali tento nový koncept prijímať s nadšením „a právom sa v nich vidí najlepší nástroj, ako odstrániť tie mnohé nedokonalosti a nedostatky, ktoré v našom pôdohospodárstve zanechali predchádzajúce kapitalistické režimy a ako sa na dedine dopracovať lepšieho, krajšieho a radostnejšieho života“.⁴⁹ Články, ktoré podávali podrobné inštrukcie k procesu zakladania JRD a propagovali ich nezastupiteľnú úlohu v pomoci roľníkom, sa na stránkach *Pravdy* uvádzali pravidelne. Budovanie JRD

Ustanovujúca schôdza JRD Vlčany (jún 1949) (Zdroj: TASR)

bolo v tlači prezentované ako úspešný, populárny a napredujúci projekt a prípadné ťažkosti pri zakladaní a prechode k spoločnému obrábaniu pôdy v JRD boli pripisované výlučne vplyvu „dedinských boháčov“.⁵⁰

Komunistický režim v tlači dookola prezentoval veľký záujem malých a stredných roľníkov o vstup do JRD, ktoré malo byť ich oporou pri plnení dodávkového plánu. Za členov prípravných výborov boli odporúčaní prevažne malí a strední roľníci „pokrokového zmýšľania“, tiež robotníci, funkcionári KSS a JZSR, nemalo sa

zabúdať ani na zastúpenie žien, pričom sa dôrazne dbalo na to, aby sa „do prípravného výboru nevlúdl boháč alebo špekulant“.⁵¹ Režim staval do popredia záujmy malých a stredných roľníkov, ktorí sa mali stať novými piliermi JRD a „priekopníkmi socializmu na dedine“, so zámerom získať podporu pre postupné znevýhodňovanie bohatých roľníkov.

Zásada dobrovoľnosti zakladania a vstupu do JRD, zakotvená v legislatíve, bola reflektovaná aj v tlači. Nenútená účasť roľníkov, prezentovaná ako podmienka pri založení JRD,⁵² však

47 RYCHLÍK, Jan. Obecné a specifické rysy nucené kolektivizace ve východní Evropě. In: *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 15.–16. května 2002 věnovaný Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 2002, s. 24.

48 Družstevná myšlienka si získava roľníkov. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 242, s. 1.

49 Družstevná myšlienka si získava roľníkov, s. 1.

50 Do zvýšenej aktivity pred IX. Zjazdom KSS. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 84, s. 2.

51 Tvoria sa prípravné výbory jednotných družstiev. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 79, s. 2.

52 Hlavné zásady pri zakladaní JRD. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 112, s. 2.

nekorešpondovala s prebiehajúcou praxou. Tento prístup sa ani v nasledujúcich rokoch nemenil, princíp dobrovoľnosti bol v tlači vyslovený ako relevantný⁵³ a tvrdenia o slobodnom vstupe roľníkov do JRD boli príznačné pre všetky komunistické štáty v päťdesiatych rokoch.⁵⁴ Obraz systematicky podaného dobrovoľného členstva v JRD však stál v príkrom rozpore s realitou. Kolektivizácia poľnohospodárstva, ktorá spočívala v cielenej likvidácii súkromných hospodárstiev, postavila roľníkov, ktorých obavy pramenili z neochoty zanechať tradičné hospodárenie, do bezvýchľadnej situácie. Uplatňovaním rôznych nátlakových metód zápasili najmä veľkí roľníci s existenčným ohrozením, čo viedlo k ich nútenému vstupu do JRD. V záujme konečnej likvidácie bohatých roľníkov nebol ani tento stav pre režim uspokojivý a bývalí „kuláci“ boli označení za rozvracačov družstiev, ktorí výhody JRD zneužívali: „Treba preto veľmi bedľivo sa starať o to, aby družstvo nebolo zneužívané jednotlivcami na úkor ostatných členov družstva.“⁵⁵

Ďalším prvkom zákona o JRD bolo nadväzovanie kolektivizácie na miestne družstevnícke tradície priamym odvolávaním sa na už existujúce družstvá. JRD však v porovnaní s tradičnými družstvami predstavovali úplne iný typ družstiev. V presvedčaní o výhodách združstevňovania,⁵⁶ zakladaní a vstupe do JRD, sa komunistický režim zavádzajúco opieral o tradíciu družstevníctva, ktoré malo

v Československu hlboké korene, siahajúce do druhej polovice 19. storočia. Hlavným cieľom pôvodnej družstevnej koncepcie bolo zlepšenie hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho postavenia roľníctva na princípoch solidarity a spolupráce. Po roku 1945 prišlo v Československu k obnoveniu demokratického charakteru poľnohospodárskeho družstevníctva v podobe nárastu členskej základne poľnohospodárskych družstiev rôznych typov, ako autonómnych a samosprávnych organizácií roľníkov. Tento trend však zastavil komunistický prevrat v roku 1948, ktorý priniesol obrat v dovtedajšom vývoji družstevníctva na Slovensku. Družstevníctvo dostalo tvrdý úder v podobe personálnych čistiek a uvalenia národnej správy vo všetkých modeloch družstevných štruktúr. Prišlo k rušeniu alebo k reorganizácii poľnohospodárskych družstiev buď formou zoštátnenia, alebo plynulým prechodom do JRD, ktoré mali nahradíť všetky, dovtedy prosperujúce tradičné poľnohospodárske družstvá.⁵⁷ Na rozdiel od výrobného družstevníctva malo samosprávne družstevníctvo zväčša nevýrobný charakter, fungovalo v podmienkach trhovej ekonomiky, súkromného vlastníctva a spolupatričnosti. V režii komunistickej moci však boli JRD založené na úplne odlišných princípoch. Priamo a výlučne podliehali vo všetkých oblastiach činnosti štátnym orgánom a princíp samosprávy bol nahradený deklarovanou vnútornou členskou rovnoprávnosťou,

ktorá však zostala len formálnou. Ako vyplývalo z prejavu ministra pôdohospodárstva J. Ďuriša, tento rozdiel sa nijako nezohľadňoval: „Predovšetkým u jednotných družstiev vychádzame a opierame sa o veľkú a starú skúsenosť českých a slovenských roľníkov s družstevníctvom [...] je zárukou, že pochopíme význam jednotných družstiev, že sa neodtrhneme od nás, že o správnosti našich hesiel masy sú presvedčené z vlastnej skúsenosti. O túto skúsenosť sa opierame tiež, keď zjednocujeme rozdrobené poľnohospodárske družstvá, ktoré nemohli úspešne plniť veľké úlohy poľnohospodárskeho družstevníctva.“ Hlavným poslaním JRD bolo podľa Ďuriša „pevne sa oprieť o malého roľníka, zosilňovať zväzok so stredným roľníkom a ďalej dôsledne oslabovať, zatlačovať a izolovať dedinských boháčov a statkárov“.⁵⁸ V neposlednom rade mal byť charakter „socialistického družstevníctva“ „oproti vtedajšiemu kapitalistickému zriadeniu“ odlišný, nie obranný, ale „aktívny zveľaďovací a svojpomocný“.⁵⁹ V skutočnosti teda budované poľnohospodárske družstvá nespĺňali žiadne z kritérií, ktoré prináležali zaužívanému družstevníctvu a komunistický režim zneužil túto tradíciu pri presadzovaní svojich kolektivizačných zámerov.

Rozvoj a napredovanie družstiev sa kladlo do súvislosti s aktívnou činnosťou patronátnych závodov, ktorých úlohou bolo poskytnúť JRD politickú, kultúrno-agitačnú a technickú podporu a pomôcť v „prechode na vyššie

53 Splniť a prekročiť dodávky obilia, organizovať spoločné jesenné práce. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 183, s. 5; Upevňovať spojenectvo so všetkými malými a strednými roľníkmi. *Pravda*, roč. 34, 1953, č. 287, s. 1.

54 RYCHLÍK, J. Obecné a špecifické rysy nuceného kolektivizácie vo východní Európe, s. 23.

55 FALŤAN, Michal. Obrátiť pozornosť celej strany na dedinu. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 132, s. 2.

56 Kolektivizáciu, ktorá bola uplatňovaná v Československu podľa sovietskeho vzoru, zastupoval aj termín „združstevňovanie“, kedy sa komunistická moc zavádzajúco odvolávala na spätosť s tradičným družstevníctvom v procese premeny poľnohospodárstva. PERNES, Jiří. Politické a sociálne predpoklady kolektivizácie zemédelství v Československu. In: BLAŽEK, Petr, KUBÁLEK, Michal, et al. *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Praha: Dokořán, 2008, s. 90. Termínom „združstevňovanie“ možno označiť proces zakladania JRD a pretvárania už existujúcich JRD na vyššie typy. ŠULEJOVÁ, Lucia. Odpor roľníkov voči kolektivizácii na východnom Slovensku. In: ROKOSKÝ, J., SVOBODA, L., eds. *Kolektivizace v Československu*, s. 220.

57 SLEZÁK, Lubomír. Úspěchy a prohry zemědělského družstevnictví. In: *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století*, s. 11 – 12.

58 Význam jednotných družstiev pre roľníctvo. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 82, s. 1.

59 SLIVKA, Július. Zvýšenie roľníckej výroby. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 107, s. 7.

Socialistické plánovanie na schôdzi členov JRD Čechínska Potôň (november 1949) (Zdroj: TASR)

formy hospodárenia“. Tieto povinnosti nadväzovali na ideu silného zväzku roľníkov s robotníkmi, ktorú režim propagoval ako základný pilier pevnosti „novej socialistickej spoločnosti“.60 Zvýšenie životnej úrovne roľníckeho stavu malo prebiehať v súlade so spriemyselnovaním Slovenska. Koncept JRD vďaka mechanizácii poľnohospodárstva avizoval uvoľňovanie pracovných síl pre priemysel a zároveň

dostatok pracovných príležitostí pre roľníkov. Vzájomná pomoc priemyslu a poľnohospodárstva upozorňovala na „jednu z ciest k zvyšovaniu životnej úrovne roľníkov“.61 Takto ladené články zastierali zámer režimu plniť päťročný hospodársky plán urýchlenným navyšovaním počtu pracovných síl v priemysle, čomu malo dopomôcť uvoľňovanie pracovných síl z poľnohospodárstva, na základe predpokladu rýchleho

tempa zakladania JRD. Tieto horlivé plány sa v prvých rokoch kolektivizácie naplniť nepodarilo, čo vypovedalo o nereálnych predstavách režimu o pohotovom napredovaní kolektivizácie.62

Jednou z hlavných tendencií socialistickeho poľnohospodárstva sa stal presun ťažiska z rastlinnej výroby na živočíšnu. Predpokladom bolo vybudovanie dostatočnej krmovínovej základne, ktorá však absentovala na družstevných aj súkromných plochách.63 Keďže veľkí roľníci boli neúmerne zaťažení odvodmi, chýbali im krmoviny nielen na chov hospodárskych zvierat, ale aj na sejbú. Dôsledkom tohto stavu bol všeobecný úpadok poľnohospodárskej produktivity. Napriek tomu rezonovalo viacero článkov myšlienkou upevnenia roľníckeho družstevníctva po letnej žatve v roku 1950, keďže strojová a spoločne organizovaná práca „poskytuje roľníkovi také možnosti a podmienky, aké mu individuálne obrábanie pôdy nikdy dať nemohlo“. Tento stav podľa tlač dráždil „dedinských boháčov, v ktorých rástla nenávisť a odpor“, a úlohou malých a stredných roľníkov bolo dať „týmto kuvikom a odvekým vykorisťovateľom a neprajníkom patričnú odpoveď ešte smelším budovaním JRD“.64

Úspešnosť projektu „socialistickej prestavby dediny“ prezentovala tlač na jar roku 1950 počtom založených JRD. K 15. aprílu 1950 bolo na Slovensku zriadených 956 družstiev, ktoré však reálne svoju funkciu neplnili, keďže plán spoločných prác uskutočnila len necelá polovica z nich. Napriek tomu režim vyslovil presvedčenie o tom, že malí a strední roľníci videli v JRD kľúč k lepšej budúcnosti. Nárast počtu nových JRD na Slovensku do leta 1950 nebol zásadný. K 15. júlu 1950 bolo zriadených 1091 JRD, čo zahŕňalo 33 % obcí.

60 Uskutočňujeme správne patronáty nad JRD? *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 143, s. 2.

61 SLIVKA, J. Zvýšenie roľníckej výroby, s. 7.

62 BOŠTÍK, Pavel. *Venkov bez mezí: kolektivizace zemědělství v Pardubickém kraji v letech 1949–1960*. Praha: Národní zemědělské muzeum, s. p. o., 2020, s. 35.

63 Ďalej organizovať pracujúci ľud za vyššie úsilie v plnení plánu, za ďalší a trvalý rozvoj. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 121, s. 5–6.

64 Splniť a prekročiť dodávky obilia, organizovať spoločné jesenné práce. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 183, s. 5.

Z tohto počtu tvorili JRD II. a III. typu⁶⁵ okolo 450 družstiev a medze rozoralo iba 145 z nich.⁶⁶ V septembri sa síce počet JRD na Slovensku zvýšil na približne 1 500, ale zostavovanie spoločných plánov poľnohospodárskych prác prebehlo len v ich nepatrnej časti.⁶⁷ Na jeseň roku 1950 sa podľa vládneho uznesenia zo 7. novembra o navýšení živočíšnej výroby začalo s adaptáciou maštali pre družstevný chov dobytka. Zakladanie vyšších typov družstiev, teda JRD III typu so zriadenou živočíšnou výrobou, malo demonštrovať vysoké tempo rozvoja družstevníctva, spolu s propagovaním výziev k socialistickej súťaži v čo najrýchlejšej svojpomocnej adaptácii maštali.⁶⁸ V skutočnosti narazila kolektívna živočíšna veľkovýroba na akútny nedostatok priestorov, na adaptovanie starých budov nemali JRD dostatok finančných prostriedkov ani stavebného materiálu, preto najlepšie na tento účel poslúžili zhabané maštale „dedinských boháčov“.⁶⁹ Všeobecne bola ochota roľníkov zriaďovať a vstupovať do JRD v období do konca roku 1950 zreteľne slabá. Nové formy družstevníctva boli útokom predovšetkým na väčších roľníkov, nútených vzdať sa svojho majetku v prospech kolektívneho hospodárenia, čo predznamenal nepochybný rozklad ich gazdovstva. Napriek tomu tlač ohlasovala úspech projektu jednotných roľníckych družstiev a nových výrobných foriem, predovšetkým na príkladoch konkrétnych JRD a konkrétnych družstevníkov, ktorých však vo všeobecnom meradle bolo zanedbateľné množstvo.⁷⁰

Manifestačné odovzdávanie obilia JRD Biely Kostol v trnavskom okrese (júl 1950) (Zdroj: TASR)

VÝROBNÉ A DODÁVKOVÉ ZMLUVY

Právnym podkladom k vyvíjaniu silného tlaku na súkromne hospodáriacich roľníkov v súvislosti s vymáhaním povinných dodávok poľnohospodárskych plodín a produktov sa stalo nariadenie vlády č. 7/1949 Zb. o výkupe a dodávke poľnohospodárskych výrobkov podľa zmluvy. Každé

hospodárstvo bolo povinné takúto záväznú zmluvu uzavrieť. Jej výšku určoval príslušný miestny národný výbor (MNV) podľa smerníc Ministerstva výživy a Ministerstva pôdohospodárstva a celkový dozor nad plnením dodávkových zmlúv a dodržiavania výrobného plánu sa konalo rovnako v réžii orgánov miestnej samosprávy, konkrétne dozorom vyživovacích

65 Jednotné roľnícke družstvá sa v počiatočnej fáze kolektivizácie delili na štyri vývojové stupne. Družstvá tzv. prvého typu boli založené na vzájomnej výpomoci roľníkov pri spoločnom vykonávaní poľných prác. Rozoranie medzí, označované ako technické spojenie pozemkov, pri náležalo druhému typu JRD. Živočíšna výroba sa v JRD II. typu vykonávala individuálne. Tretí typ JRD zabezpečoval živočíšnu výrobu spoločne a zároveň sa živý i mŕtvý inventár presunul do vlastníctva JRD. V družstvách štvrtého typu sa pri rozdeľovaní výnosov nezohľadňoval rozsah vloženého podielu a za užívanie pôdy nebola vlastníkom poskytovaná žiadna náhrada. PODOLEC, Ondrej. K vývoju legislatívneho rámca vzniku a pôsobenia jednotných roľníckych družstiev. In: *Vývoj práva a právnej vedy na Slovensku v rokoch 1948 – 1989*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2009, s. 96.

66 Splniť a prekročiť dodávky obilia, organizovať spoločné jesenné práce. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 183, s. 5.

67 S novým elánom do ďalších úspechov na dedinách. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 223, s. 1.

68 Hlas družstevníkov: vybudujeme silné družstvá. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 276, s. 2.

69 Dobrým rozpisom výroby a dodávok na r. 1951 k zvýšeniu našej poľnohospodárskej výroby. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 275, s. 2.

70 Napríklad Už 249 JRD sa rozhodlo adaptovať maštale. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 275, s. 2; Za rýchlejšiu, ľahšiu a lacnejšiu žatvu. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 146, s. 7; Príklad JRD vo Vozokanoch všetkým roľníkom. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 127, s. 1, atď.

komisií. Zmluvne podchytené dodávkové povinnosti sa v praxi stali prostriedkom represii najmä pre veľké hospodárstva, ktoré mali kontingenty nastavené neúmerne vysoko, výlučne podľa kritéria rozlohy pôdy, bez prihliadnutia na mnohé ďalšie okolnosti. Uložením prísnych administratívnych opatrení bez možnosti akejkoľvek ekonomickej podpory boli hospodárstva samostatných roľníkov cielene vedené ku krachu.⁷¹

Téma podpisovania výrobných a dodávkových zmlúv sa na stránkach denníka *Pravda* vyskytuje v súvislosti s vyhlásením päťročného hospodárskeho plánu na roky 1949 – 1953, ktorý mal vydlážditi cestu „budovania socialistického hospodárstva“ prostredníctvom masovej industrializácie a kolektivizáciou poľnohospodárstva v Československu. Tejto tematike bol v tlači v sledovanom období venovaný značný priestor. Články z roku 1949 boli ladené výlučne motivačne, so zámerom zapojiť roľníkov do „budovania socializmu“. Režim poukazoval na nesporné výhody plánovaného poľnohospodárstva a na dôvody, prečo má roľník hospodáriť podľa plánu, zvyšovať výrobu, plniť kontingenty a podpisovať výrobné a dodávkové zmluvy. Roľníkom zadal režim najzodpovednejšiu úlohu – „užiť si národ“, no zároveň bol dovtedajší prístup roľníka k práci prezentovaný nielen ako chybný a spiatocnícky, ale stal sa aj terčom spochybnenia autority roľníka: „Nie je možné dnes, aby každý roľník vyrábal to, čo on zo svojho úzkeho hľadiska považuje za potrebné a účelné.“⁷² Podpisovanie výrobných a dodávkových zmlúv bolo prezentované ako

služba verejnému blahu, v záujme celého národa, so zdôraznením zohľadnenia výrobných schopností každého roľníka. De facto však prebiehalo pod nátlakom režimu, ktorý využil systém povinných dodávok poľnohospodárskych produktov a ich výkup ako nástroj manipulácie s roľníckym stavom. Neplnenie dodávkových noriem súviselo s neprimeraným tempom ich navyšovania, ktoré nezohľadnilo reálne možnosti väčšiny hospodárstiev a stalo sa základom pre uplatnenie viacerých spôsobov potrestania, nadobúdajúcich čoraz rozsiahlejší charakter.

Prvotným diskriminačným opatrením v dôsledku neplnenia dodávok, uverejneným na stránkach tlače, bol zákaz konania domácich zakálačiek a voľný predaj ošipaných. Povolenie bolo udelené výlučne tým roľníkom, ktorí splnili predpísané dodávkové povinnosti. Toto opatrenie vyplývalo z vyhlášky Povereníctva výživy prijatej 1. novembra 1949. Roľníci mohli získať zakáľací list aj na základe ďalšej smernice o náhradnom plnení dodávok, ak nahradili neodovzdaný kontingent kontingentom iného tovaru alebo produktu.⁷³ Ostatní roľníci na zakáľací list nemali nárok, čo často riešili čiernymi zakáľáčkami. Do konca roku 1950 sa na stránkach *Pravdy* stretáme okrem tejto formy znevýhodňovania aj s odobratím šateniek,⁷⁴ finančnými trestami a všeobecnou informáciou o trestnom stíhaní „dedinského boháča“.⁷⁵ Režim zvýhodňoval výlučne „poslušných“ roľníkov a príslušné ONV mali vydávať rôzne povolenia iba tým z nich, ktorí riadne splnili predpísané kontingenty a „ktorí aj ináč vyhovujú všetkým predpísaným podmienkam“.⁷⁶

Zo správy o nedodržaní viac ako polovice kontingentov mäsa za prvé dva mesiace roku 1949 bolo zrejmé, že nastavené podmienky fakticky nedokázala plniť väčšina roľníctva. Režim reagoval vydieraním roľníkov a kladením zodpovednosti štátu na ich plecia: „Roľníci sa často vyhovávajú, že kontingenty mäsa sú príliš vysoké... no musia sa splniť, aby sme sa všetci najedli, aby bola zaistená výživa nášho ľudu.“⁷⁷ V úsilí presvedčiť roľníkov o náležitosti zavedených opatrení sa v tlači uvádzali články o manifestačnom odovzdávaní kontingentov roľníkmi, ktorí sa vraj domnievali, že kontingenty „sú únosné a dajú sa plniť, len treba svedomite pracovať [...] a vysoké sú len tým chovateľom, ktorí majú špekulačné úmysly“,⁷⁸ čím bola zámerne podkopávaná autorita roľníkov, ktorí sa vzopreli odovzdávaniu premrštených dodávok.

Tlač vytrvalo propagovala úspešnosť podpisovania zmlúv a ochotu roľníkov tak konať, údajne si uvedomujúc „význam i výhody plánovaných dodávok“. Presvedčivo mali pôsobiť príklady konkrétnych dedín, v ktorých boli zmluvy podpísané vo vysokých percentách. Zároveň bolo poukázané na dediny, v ktorých sa roľníci ešte neodhodlali k podpísaniu, čo mali napraviť činitelia ľudovej správy intenzívnejším ozrejmovaním významu kontraktov, lebo „aj medzi tými roľníkmi, ktorí sa dosiaľ nerozhodli podpísať, sú statoční, ktorí by mali z toho iba škodu, lebo by nemohli byť potom účastní na výhodách kontraktov“.⁷⁹ Za týmito tvrdeniami sa však skrývalo zavádzanie o prednostiach zmlúv, ktoré v skutočnosti individuálne možnosti roľníkov

71 ROKOSOVÁ, Š. Administratívne opatrenia – jedna z foriem perzekúcie sedlákov komunistickým režimom, s. 156.

72 FALŤAN, Michal. Slovo do radov roľníkov. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 52, s. 1.

73 Úľavy pri vydávaní zakáľacích listov. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 12, s. 1.

74 Do 6. III. vydať šatenky všetkým oprávneným roľníkom. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 55, s. 1.

75 Napríklad Neušli zaslúženému trestu. Rafinované počínanie dedinských boháčov odhalené a potrestané. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 293, s. 4.

76 Do 6. III. vydať šatenky všetkým oprávneným roľníkom, s. 1.

77 Nečakať na mäso, ísť za ním do obcí. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 55, s. 12.

78 Roľníci zo Štefanova plnia svoje záväzky k IX. zjazdu strany. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 58, s. 6.

79 Podpísať posledný kontrakt na dedine. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 55, s. 1.

Manifestačné podpisovanie výrobných a dodávkových zmlúv v obciach galantského okresu (január 1950) (Zdroj: TASR)

nezohľadňovali a vo väčšine prípadov bolo ich nastavenie predimenzované a pre roľníka neúnosné. Preťaženie roľníkov sa prejavilo koncom roku 1949, keď tlač pripustila nesplnenie kontingentov v mnohých obciach. Pri bilancovaní príčin sa nepoukazovalo na skutočné okolnosti vzniknutej situácie, no vina sa pripísala v prvom rade „dedinským boháčom“. Do obcí, ktoré zaostávali pri výkupe, boli vyslané „akčné skupiny“ vytvorené zo zástupcov strany, národných výborov, roľníckych skladištných družstiev (RSD) a JZSR. Ich úlohou bolo predvolať

každého roľníka, ktorý neodovzdal kontingent.⁸⁰

Manipulácia roľníkov zastieraním skutočných okolností spočívala v propagovanej maximálnej „ohľaduplnosti, spravodlivosti a reálnosti“ pri zostavovaní výrobných a dodávkových plánov. Plán na rok 1950, označený ako „ústretový“, mal podľa oficiálnych vyjadrení v najväčšej možnej miere prihliadnuť na individuálne možnosti každého roľníka a uplatniť jeho námietky a pripomienky „proti eventuálnemu nesprávnemu rozpisu. Vyhneme sa nespravodlivosti a niekedy aj oprávneným

námietkam zo strany roľníkov voči nepresnosti a neúnosnosti dodávkového a výrobného plánu“.⁸¹ Tlač propagovala osobitný prístup ako záruku úspešného plnenia plánov bez ťažkostí, lebo „s každým roľníkom pohovorili si veľmi priateľsky, koľko má pôdy, aký má predpis, aký má stav dobytku, v ktorom mesiaci by sa mu najlepšie hodilo odovzdať kontingent bravčového [...]“.⁸² Rozpis bol považovaný za „spravodlivý, triedne spravodlivý“, no individuálne možnosti veľkých roľníkov sa nijako nezohľadňovali. Zároveň sa v tlači opakovane uvádzali zavádzajúce informácie o očakávaní vyšších výnosov a dobrovoľných nadkontingentných dodávkach,⁸³ čo sa kládlo do súvislosti s modernizáciou poľnohospodárskej výroby.⁸⁴ Tlač predkladala obraz kontrastu spokojnosti malých a stredných roľníkov a nespokojnosti „dedinských boháčov“ s rozpismi, so zámerom štvania proti veľkým roľníkom a vnášania nevraživej atmosféry do dedinského prostredia:⁸⁵ „Malí a strední roľníci spokojne a hrdo podpisovali zmluvy, ozvali sa kde-tu dedinskí boháči, ktorých väčšina roľníkov usvedčila zo šmelinárstva a obohacovania nečestným spôsobom a dokázala im, že povinnosti, im uložené, môžu a musia splniť.“⁸⁶

Cieľom režimu bolo vyvolať ilúziu stotožnenia sa väčšiny roľníkov s týmto konceptom, lebo vraj uznala, že „plán a kontrakt je podnetom k zvyšovaniu roľníckej výroby, hodnoty roľníckej práce a zvyšovanie životnej úrovne roľníkov“.⁸⁷ Slávnostné uzatváranie zmlúv malo byť dokladom „o kladnom postoji drvivej väčšiny roľníkov k našej ľudovodemokratickej republike, ku komunistickej strane a k myšlienke

80 Niet príčiny zaostávať v dodávkach. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 290, s. 1.

81 TOMČÁNI, Ján. Ústretový plán roľníkov. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 111, s. 1.

82 Okres, ktorý stále plní kontingenty. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 115, s. 7.

83 Roľníci odovzdávajú obilie nad kontingent. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 175, s. 2.

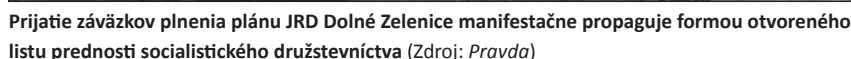
84 Plán do každej dediny, do každého hospodárstva. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 219, s. 1; Začínáme rozhovory s roľníkmi. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 1, s. 4.

85 Po celom Slovensku sa šíri hnutie za manifestačné podpisovanie smlúv. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 3, s. 1.

86 I dedinský boháč povinnosti môže a musí splniť. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 14, s. 2.

87 FALŤAN, Michal. Sústrediť sily na úspešný priebeh kontraktácie. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 10, s. 2.

Dôležitým aspektom pre roľníka boli výkupné ceny poľnohospodárskych výrobkov. V lete 1949 avizovala vláda zachovanie cien, čo sa „*priaznivo prejaví na ďalšom zvýšení životnej úrovne nášho roľníka a prispeje k ešte úspešnejšiemu plneniu kontingentných povinností, ktorých sa naši roľníci, najmä drobní a strední, zhostujú so stále väčším úspechom*“.⁹² Dodávky mali v skutočnosti štátom fixne stanovené úradné ceny a roľník nemohol legálne predávať svoje produkty za vyššie, trhové ceny, čím bol znemožnený

trhu. Roľnícke skladištné družstvá, ktoré zabezpečovali výkup produktov popritom zámerne znižovali ich ceny falošnými zrážkami, čím roľníkov odrádzali od výkupu, pretože nedosiahli žiaden zisk.⁹⁴ Napriek tomu bol tento

94 VARINSKÝ, Vladimír. Realizácia agrárnej politiky KŠČ v rokoch 1948 – 1950 (nástup kolektívizácie). In: SOKOLOVIČ, Peter, ed. *Zmeny v pozemkovom vlastníctve v 20. storočí*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2016, s. 224.

predaj z hľadiska peňažných príjmov roľníka prezentovaný ako mimoriadne výhodný.⁹⁵ Takéto informácie sa v tlači systematicky opakovali. Vinníkom pochybností bol opäť „dedinský boháč“, ktorý mal medzi družstevníkmi vyvolávať paniku, že „úroda nebude patriť JRD, ale že celá prípadne štátu“. Tlač tieto tvrdenia pomenovala ako „ďalší rafinovaný útok triedneho nepriateľa“, pričom väčšina úrody skutočne putovala na verejné zásobovanie. Štát kamuflaval aj reálny stav odpredaja výrobkov falošným zaručením výhodných cien, takisto aj predaj všetkých prebytkov na voľnom trhu, klamlivo garantovaný štátom ako výhodný.⁹⁶ O tomto stave presviedčali čitateľov *Pravdy* mnohé články, najmä z pera ľudových dopisovateľov. Výpovede konkrétnych roľníkov spomínaný trend vitality: „Keď odovzdám na verejné zásobovanie to, čo ja ani tak v skutočnosti nepotrebujem, posilním našu republiku a posilním všetok pokorokový ľud.. nechali nám dosť chleba, pre ošipané, pre hydinu a ostatné patrí pracujúcim, lebo im môžeme ďakovať za zníženie cien.“⁹⁷

Správy, ktoré vyzývali k označeniu a oprávnenému stíhaniu tých roľníkov, ktorí nesplnili dodávky, boli zverejňované na stránkach denníka *Pravda* od novembra 1949: „Bude potrebné pozrieť sa na všetkých dedinských boháčov – špekulantov, ktorí sa skrývajú za malých a stredných roľníkov. Na dedine musíme menom označiť a pred tvárou celej dediny odhaliť toho, kto sabotuje a sa obohacuje na

úkor celku. Proti takým bude treba postupovať čo najprísnejšie a podať proti nim trestné oznámenie.“⁹⁸ Pri rozpise a kontrole plnenia výroby a dodávok okrem orgánov ľudovej správy spoluúčinkoval aj JZSR, ktorého úlohou bolo okrem poskytnutia pomoci malým a stredným roľníkom „pomôcť odhaľovať všetky skryté rezervy a odhaľovať všetky tie kapitalistické prvky dedinských boháčov, ktorí sa chcú vyhnuť týmto povinnostiam“.⁹⁹ Na účel dôkladného dozoru nad výkupom u dedinského boháča začali od polovice roku 1950 zriaďovať okresné komisie mláťačky určené výlučne pre týchto roľníkov, aby „bolo možné prekaziť ich švindľ s obilím a zabezpečiť plnenie dodávok“.¹⁰⁰ Pri malých a stredných roľníkoch sa metódy politického presviedčania pokladali za dostatočné, no v prípade zámožných hospodárov, ktorí nesplnili povinnosti bolo „treba postupovať ostrejšie a dosiahnuť u nich stopercentné plnenie dodávok“.¹⁰¹

Ešte dôslednejší dozor nad výkupom kontingentov umožnili tzv. komisie pre poľnohospodársku výrobu a výkup, ktoré od júna 1950 nahradili tzv. vyživovacie komisie. Ich hlavnou úlohou bolo vykonávať kontrolu nad organizovaním a priebehom výkupu, no venovali značnú pozornosť aj rozvoju JRD, rozširovaniu členskej základne a prechodu na vyššie formy hospodárenia. Ich členovia – dôverníci, boli vybraní z „najuvedomelejších členov strany, ktorí nesmú podlažnú škodlivému vplyvu dedinských boháčov a špekulantov“

a popri zohľadňovaní záujmov malých a stredných roľníkov mali vynaložiť všetko úsilie na „zvyšovanie ich triedneho uvedomenia“. Obraz dokonalého dôverníka spočíval najmä v dobrom poznaní obce, ľudí a ich vzájomných vzťahov.¹⁰²

Drobnohľad a dôsledná kontrola výkupu krajskými, okresnými a dedinskými organizáciami strany, pracovníkmi JZSR a ľudovej správy vyvíjali na roľníkov značný tlak. Kritériom vykonávania dozoru bolo v prvom rade triedne hľadisko, čo v praxi značilo sústavnú kontrolu plnenia všetkých úloh u „dedinských boháčov“, s dôsledným uplatňovaním akýchkoľvek možných sankcií. Pri tom u malých a stredných roľníkov sa kontrolná činnosť vykonávala iba sporadicky a ako eventuálne tresty boli udeľované nanajvýš len pokuty.¹⁰³

Množstvo situačných článkov o výkupu sa nieslo v rovnakom duchu – o ochotnom nadkontingentom plnení výkupu malými a strednými roľníkmi a marení výrobného a dodávkového plánu „dedinskými boháčmi“.¹⁰⁴ Úspechy spoločnej práce roľníkov splnením dodávok boli opakovane demonštrované prostredníctvom otvorených listov prezidentovi republiky, či predsedovi vlády. Ich úlohou bolo presviedčať verejnosť o prednostiach spoločného obrábania pôdy.¹⁰⁵ „Spoločná, rýchla a lacná práca v JRD a mnoho ďalekosiahlych opatrení, ktorými strana a vláda prichádzajú na pomoc našim roľníkom“,

95 ŠOLTÉSZ, Jozef. Dokončiť výkup obilia a zemiakov. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 281, s. 1.

96 Pred každou obcou, pred každým JRD stojí úloha: Dôsledne pripraviť a uskutočniť žatevné plány. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 148, s. 5.

97 Komu to mám dať? *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 168, s. 3.

98 ŠOLTÉSZ, J. Dokončiť výkup obilia a zemiakov, s. 1.

99 Hlavná úloha JZSR na dedine je: Presviedčať malých a stredných roľníkov. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 285, s. 2.

100 Malí a strední roľníci odovzdávajú radi, dedinskí boháči sabotujú. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 170, s. 4.

101 Niet príčiny zaostávať v dodávkach, s. 1.

102 Dôverníci účinnými pomocníkmi JRD. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 180, s. 1.

103 ROKOSOVÁ, Š. Administratívni opatrenia – jedna z forem perzekúcie sedláků komunistickým režimem, s. 159.

104 Napríklad Stranícke organizácie pri zabezpečení výkupu obilia. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 179, s. 6.

105 Prvé okresy Slovenska hlásia prezidentovi republiky splnenie dodávok. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 180, s. 1; Ďalšie okresy hlásia prezidentovi: Vo všetkých obciach vykupíme obilie na 100 %. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 181, s. 1.

Socialistické plánovanie. Vypracovanie celoročného pracovného plánu v obci Kopernica (Zdroj: TASR)

Celoročný pracovný plán JRD Kopernica (Zdroj: TASR)

mali viesť k vyšším výnosom v rastlinnej i živočíšnej výrobe, a práve tento argument režim zneužil pri odôvodňovaní všeobecného navýšenia dodávok na nasledujúci rok 1951. Ludovodemokratický systém avizoval, že vyššia výroba a vyššie dodávky prinesú nadštandardnú životnú úroveň všetkých pracujúcich, „vyšší príjem, plnšiu peňaženku, bohatší stôl, plnšiu skriňu“.¹⁰⁶ Realita však bola diametrálne odlišná. Životná úroveň roľníka nijako dramaticky nerástla, práve naopak. V dôsledku neprimeraného nastavenia odvodov, mnohých chýb a deformácií pri zakladaní a hospodárení JRD sa proklamovaný nárast hospodárskej produkcie dlhodobu nedostavoval.¹⁰⁷ Zásahy do tradičného hospodárenia spôsobili skôr rozvrat a chaos a mali opačný efekt, lebo postupná likvidácia veľkých hospodárstiev priniesla celkový pokles

úrovne poľnohospodárstva a jeho výnosnosti. Pod rúskom zabezpečenia výživy a zvýšenia životnej úrovne obyvateľstva, podporených značnou propagandou,¹⁰⁸ sa v skutočnosti skrýval úmysel režimu získať v pláne „budovania socialistického poľnohospodárstva“ bezvýhradnú kontrolu nad vidieckym obyvateľstvom.

ŠŤVAVÁ KAMPAŇ PROTI TZV. DEDINSKÝM BOHÁČOM

Pri budovaní nových agrárnych foriem bol v pofebruárovom Československu zahájený sovietsky kurz, ktorý v smerovaní poľnohospodárskej politiky zahrhol akékoľvek vlastné národné vízie. Sovietsky model kolektivizácie bol akceptovaný ako jediná možná cesta „organizácie socialistickej dediny“, so zohľadnením triednej diferenciácie na dedine a odmietaním súkromného spôsobu hospodárenia s prevahou

malovýroby ako foriem kapitalistických výrobných vzťahov. Ideologický koncept zostrovania „triedneho boja“ na dedine bol využitý ako opodstatnenie zásahov proti údajným politickým odporcom, zámožným roľníkom, ktorí svojim ekonomickým i sociálnym statusom reprezentovali „triednych nepriateľov“. Režim voči nim realizoval politiku hmotného i sociálneho znevýhodňovania, potlačania, prenasledovania a následne aj trestného stíhania.¹⁰⁹

Jednou z prvých pofebruárových úloh agrárnej politiky sa stalo vymaňovanie sa dediny spod vplyvu „kulackých živlov“, ktoré mali byť vyradené na okraj spoločnosti, a to aj pomocou rozsiahlej kampani v tlači. Referovanie o „odhaľovaní záškodníckej činnosti dedinského boháča“, ako zarytého nepriateľa „budovania socialistickej dediny“, patrilo k tematickým

106 Za dobrý a včasný rozpis. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 282, s. 1.

107 Až v druhej polovici 60. rokov dosiahlo československé poľnohospodárstvo úroveň hrubej poľnohospodárskej produkcie z roku 1936. Bližšie pozri SLEZÁK, L. Úspechy a prohry zemědělského družstevnictví, s. 12.

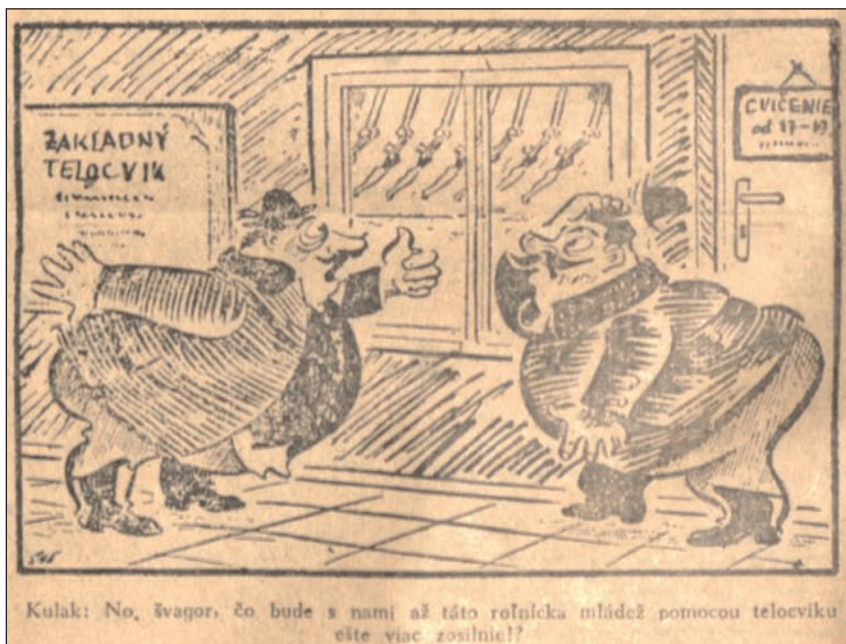
108 V záujme zvýšenia poľnohospodárskej výroby iniciovali jednotlivé JRD socialistické súťaženie, či navýšenie rôznych pracovných úloh. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 282, s. 1; Urýchlíme orbu, adaptáciu maštali a rozpis. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 283, s. 1.

109 HLAVOVÁ, Viera. Február 1948 a roľnícky stav. In: PODOLEC, Ondrej, ed. *Február 1948 a Slovensko*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 569.

prioritám kolektivizačnej propagandy na stránkach tlače. Denník *Pravda* prezentoval svoju úlohu „ukazovať malému a strednému roľníkovi pravú tvár dedinského boháča, odhaľovať ho na konkrétnych príkladoch ako nepriateľa a škodcu“. Pre *Pravdu* zotrval tento zástoj „jednou z najdôležitejších úloh pri budovaní socializmu na dedine, najmä v terajšom období zostrujúceho sa triedneho boja, ktorý nadobúda stále ostrejších foriem“.¹¹⁰

Hlásaný „boj proti dedinskému boháčovi“ sledoval zdôraznenie polarizácie dedinského obyvateľstva v zmysle my – oni, dobrí – zlí, ako jednoduchšej rovnice rázu „novej socialistickej spoločnosti“, postavenej na boji proti „triednemu nepriateľovi“.¹¹¹ Po prvýkrát sa správa o „odhalení“ úmyselnej sabotáže verejného zásobovania zo strany „kulakov“¹¹² neplnením predpísaných kontingentov uvádzala na stránkach *Pravdy* v článku z marca roku 1949, na príklade troch hospodárov z okresu Šaľa, čo „dokazovalo“, že „na dedinách orgány ľudovej moci a drobní a strední roľníci musia so zvýšenou mierou odhaľovať protiludové počínanie dedinských boháčov“.¹¹³ Začiatkom roku 1950 konštatoval G. Husák, že jedným z najzávažnejších cieľov bolo dôsledne „uskutočniť zásadu, aby sa ani jeden dedinský boháč nevyhol svojej dodávkovej povinnosti, aby každý do litery splnil svoj kontigent“.¹¹⁴

„Dedinskí boháči“ boli považovaní za brzdu „vývoja socialistickej dediny“. V tlači im režim postupne venoval viac a viac priestoru, so zámerom podlomíť ich zázemie a vniesť do dedinského prostredia pochybnosti o týchto

Dobová karikatúra k téme „dedinský boháč“ (Zdroj: Pravda)

„boháčoch a špekulantoch, ktorí majú mnoho pôdy všelijako nadobudnutej, ktorí za vojny a po vojne rýchlo zbohatli čiernym obchodovaním, špekuláciami, povozníctvom a iným spôsobom. Dedinský boháč, i keď nemá 1000 ha zeme, je to malý alebo väčší kapitalista na dedine, ktorý sa pokúša čo najviac pre seba nahrabať a iných vykoisťovať“.¹¹⁵ Propagandistické snahy o urýchlenie kolektivizácie sa v tlači prejavili v podobe stupňujúcej sa ostrosti rétoriky voči nim: „Boj proti dedinskému boháčovi nemôžeme viesť len všeobecnými heslami. Dedinského boháča treba v pravom zmysle slova lapíť pod krkom.“¹¹⁶ Účinne pôsobili na čitateľov najmä články roľníckych dopisovateľov, ktoré sa adresne dotýkali

konkrétnych osôb, ktorých pranierovanie a osočovanie malo za cieľ „odhalíť pravú tvár dedinského boháča“. Takéto a mnoho podobných vyjadrení cielene formovali verejnú mienku a pripravovali pôdu pre striktnéjšie podoby represí voči bohatým roľníkom. Veľmi často tlač doslovne vyzývala roľníckych dopisovateľov, aby odhaľovali činnosť „dedinských boháčov“ vo svojich obciach. Zároveň bolo toto konanie prezentované ako nenahradiťelné pri odstraňovaní nedostatkov v práci JRD, závodov, zásobovaní. Dopisovateľ vystupoval ako ľudový dôverník, ten, kto zjedná nápravu, pomôže. V skutočnosti režim toto kritizovanie nepohodlných spoluobčanov z pera dopisovateľov zneužíval

110 „Pravda“ ako spoluorganizátor výstavby, s. 12.

111 DOBROVOLNÁ, Monika. Úloha propagandy na stránkach regionálneho tisku v procese kolektivizácie pôdy na Chotěbořsku, s. 153.

112 Termín „kulak“ sa na stránkach denníka *Pravda* prvýkrát objavil v článku z 5. 5. 1949 v správe z prejavu poslanca Národného zhromaždenia Štefana Bašťovanského. V sledovanom období sa tento termín viac v danom periodiku nevyskytuje. Zámožní roľníci boli najčastejšie označení ako „dedinský boháč“, v prvej polovici roku 1949 sa stretneme aj s pomenovaním „dedinský kapitalista“, „statkár“, či „vidiecky vykoisťovateľ“.

113 Dedinskí boháči zatajili pôdu. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 64, s. 6.

114 Február využijeme v každom JRD, v každej obci ako mesiac sústredených príprav jarných prác. Predseda SP. s. Husák o hlavných úlohách pre rozsiahlu februárovú kampaň na vidieku. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 28, s. 2.

115 Vystupňovať boj proti dedinským boháčom. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 282, s. 3.

116 Roľnícki dopisovatelia pomôžu plniť úlohu tlače. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 81, s. 6.

k vyostreniu spoločenského tlaku na takto bilagovaného človeka.¹¹⁷

Bohatí roľníci boli nielen prostredníctvom tlače, ale aj v prejavoch čelných štátnych predstaviteľov upodrievaní z prefikčnosti,¹¹⁸ zo zneužitia JRD vo svoj prospech. Ich úmyslom malo byť do JRD sa votrieť a využívať jeho vymoženosti: „V tých družstvách, kam prenikli, brzdia družstevnú činnosť, vedú opozíciu proti spoločnému obrábaniu pôdy a snažia sa družstvo zvnútra rozkladať. Preto treba odhaľovať túto rozkladnú prácu dedinských boháčov medzi malými a strednými roľníkmi a čistiť jednotné družstvá od týchto ich nepriateľov.“ Tento prístup sa opierať o zásadu, zakotvenú v stanovách JRD, že sem nepatria tí, ktorí svojím konaním „ohrozujú výstavbu ľudovodemokratického zriadenia a jeho hospodársky život“. Preto boli malí a strední roľníci presviedčaní, že do JRD nesmú vpustiť dedinského kapitalistu, lebo poškodzuje ich záujmy.¹¹⁹ Napokon, ak aj do JRD veľkí roľníci vstúpili, ako členovia boli obviňovaní zo zaostávania a zlých hospodárskych výsledkov, no nechýbalo ani zosmiešňovanie: „Pustiť dedinského boháča do správy JRD, to je ako pustiť voš do kožušaka.“¹²⁰ Brojenie proti JRD

zvnútra mali dedinskí boháči prevádzať bránením prechodu k spoločnému obrábaniu pôdy, využívaním výhod členstva, zastrašovaním, či ohováraním, preto boli ostatní družstevníci k odhaľovaniu ich činnosti systematicky vyzývaní.¹²¹ Napriek tomu, že pôvodne bolo členstvo „dedinských boháčov“ v JRD limitované iba v počte zastúpenia vo vedení, od roku 1950 sa stalo ich členstvo priam nežiaducim.¹²² Uvedené postoje mali za cieľ naladiť takú spoločenskú klímu, ktorá mierila k ich všeobecnému neakceptovaniu, či do JRD vstúpili, alebo nie.

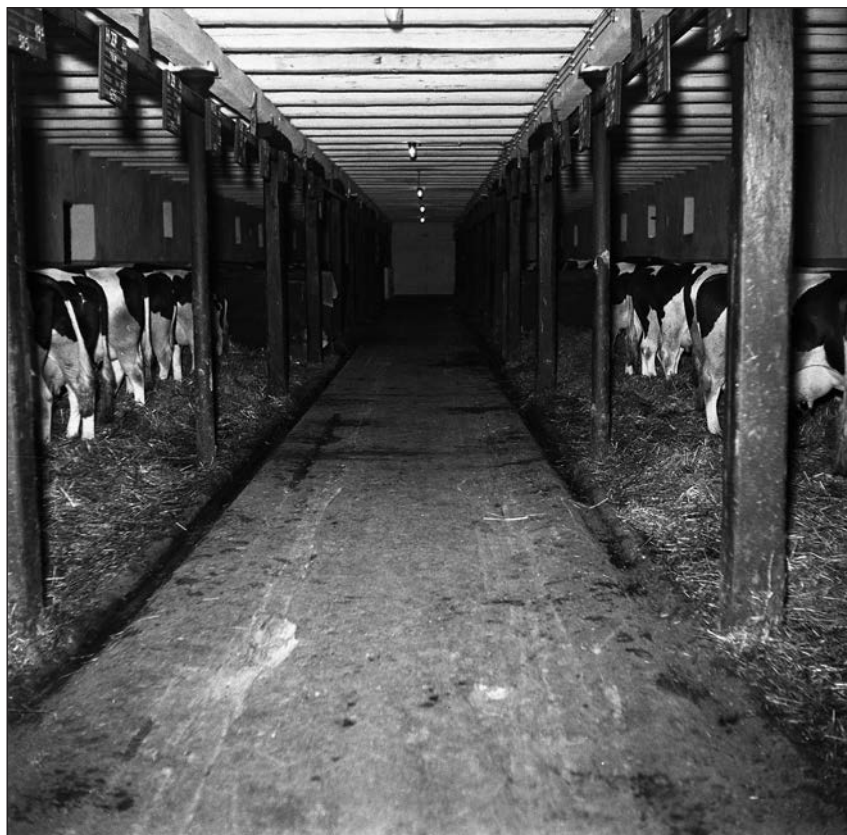
Profil „dedinského boháča“ prezentovaný tlačou postupne nadobúdala karhavý charakter. Okrem pomerne štandardného obviňovania z „vykorisťovania a okrádania“ malých a stredných roľníkov sa mal uchýľovať nielen k „šuškanej propagande“,¹²³ ale priamo k teroru.¹²⁴ Tiež mu boli pripisované rôzne záškodnícke aktivity, ktorými chcel, povedzme, prekaziť spoločné ťaževné práce. Napríklad pri ťatve v obci Rohovce boli miestni „dedinskí boháči“ obviňovaní z poškodenia samoviazača tým, že do poľa nastražili agátový kôl, ktorý stroj poškodil.¹²⁵ Obvinenie sa týkalo aj zámerného znehodnotenia

obilí. Napríklad Jozef Mišička z Čech-niec mal odovzdať do skladov RSD nie obilie práve vymlátene, ale tzv. pilúsové obilie, teda obilie zamorené drobným čiernym chrobákom ničiacim obilie.¹²⁶ Tento čin bol označený za zločin a sabotáž a roľník bol zatknutý orgánmi ľudovej správy.¹²⁷ Prípady obvinenia „dedinského boháča“ z odovzdania poškodeného obilia sa stali častým prostriedkom jeho zdiskreditovania a následného stíhania.¹²⁸

Okrem rôznych spôsobov napádania a osočovania bohatých roľníkov zaviedol režim aj viaceré administratívno-ekonomické opatrenia, ktoré podporili materiálny i spoločenský úpadok individuálneho hospodárenia. „Dedinskí boháči“ boli poškodzovaní úverovou a daňovou politikou, ktorú režim bezostyšne pomenoval ako nástroj, ktorým možno „oslabovať a zatlačovať dedinských boháčov a pomáhať malým a stredným roľníkom a túto generálnu líniu prevádzame dôsledne vo všetkých opatreniach v pôdohospodárstve“.¹²⁹

Cielené oslabenie „dedinských boháčov“, ktorého dôsledkom bolo znemožnenie plnenia predimenzovaných výrobných a výkupných úloh, viedlo k ich trestnému stíhaniu. V ostrejšom

- 117 Napríklad v situačnej správe o priebehu ťatvy v dedine Suchohrad z pera ľudového dopisovateľa bol miestny „dedinský boháč“ Cyprián Grujbár obvinený z falšovania výkazov o počte odpracovaných hodín jednotlivých roľníkov počas ťatvy, so zámerom „znevážiť družstevnú myšlienku a vyvolať nespokojnosť malých a stredných roľníkov proti JRD“. Rozhodnutie vylúčiť Grujbára z JRD bolo vykreslené ako „cesta spravodlivosti, cesta rozvoja JRD“. MLČOCH, Jozef. Končí sa sláva dedinského boháča Cypriána Grujbára. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 204, s. 1.
- 118 MLČOCH, J. Končí sa sláva dedinského boháča Cypriána Grujbára, s. 1.
- 119 Jednotné roľnícke družstvá a úlohy a úlohy strany. Prejav generálneho tajomníka KSČ s. Slánskeho na zasadnutí ÚV KSČ. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 52, s. 2.
- 120 Družstevníci v Rakove sa vysporiadajú s dedinskými boháčmi. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 211, s. 7.
- 121 Ďalej organizovať pracujúci ľud za vyššie úsilie v plnení plánu, za ďalší a trvalý rozvoj. *Pravda*, roč. 31, 1950 č. 121, s. 9.
- 122 PEŠEK, Jan. *Odvrátená tvár totality. Politické perzekúcie na Slovensku v rokoch 1948 – 1953*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, 1998, s. 218.
- 123 Tzv. šuškaná propaganda (šuškanda) bola v kontexte kolektivizácie pripisovaná najmä tzv. dedinským boháčom, ktorí mali prostredníctvom ohovárania a klamlivých tvrdení zámerne ohrozoval zavádzanie nových foriem „budovania socialistického vidieka“. Títo boli považovaní za záškodníkov a rozvracačské živly, ktoré treba odstrániť. HANZÁLKOVÁ, Petra. *Právni problémy združstevňovania české vesnice v 50. letech*. Diplomová práca. Praha: Univerzita Karlova v Prahe, Právnická fakulta, 2012, s. 8.
- 124 Mobilizovať stranu na plnenie uznesení IX. sjazdu KSS. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 128, s. 4.
- 125 Za rýchlu ťatvu, mlatbu, podmietku a výkup. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 163, s. 7.
- 126 Pilús, alebo zrnár čierny. Bližšie dostupné na: http://old.agroporadenstvo.sk/ochrana/skodcovia_obilia.htm
- 127 Dedinskí boháči – zločinní škodcovia zásobovania. *Pravda*, 1950, roč. 31, č. 173, s. 5.
- 128 Ďalšie štyri prípady údajne úmyselného odovzdania zamoreného obilia dedinskými boháčmi, s následkom trestného stíhania sú uvedené v denníku *Pravda* dňa 9. 8. 1950. *Pravda*, 1950, roč. 31, č. 184, s. 2.
- 129 Zmena štruktúry v poľnohospodárskej výrobe. *Pravda*, 1949, roč. 30, č. 81, s. 4.

Vzorové JRD Topoľníky (1950) (Zdroj: TASR)

kurze sa nieslo od roku 1950 a praktizovalo sa v dvoch rovinách, a to na základe novoprijatých zákonov z júna 1950, trestného zákona súdneho (zákon č. 86/1950 Zb.) a trestného zákona správneho (zákon č. 88/1950 Zb.). Deliktmi, ktoré boli posudzované ako prejavy nepriateľstva a vzdoru proti štátnemu zriadeniu, sa zaoberali na základe trestného súdneho zákona štátne súdy. Podľa trestného zákona správneho sa posudzovali závažné trestné činy, ktorých hodnotenie prináležalo orgánom štátnej správy – MNV, okresným národným výborom (ONV) a krajským národným výborom (KNV) prostredníctvom trestných komisií. Ich

kompetencie a trestnoprávna právomoc boli pomerne široké. Rozhodovali v trestných konaniach proti „triednemu nepriateľovi“, tiež proti každému, kto svojím konaním akýmkoľvek spôsobom narušil „výstavbu socializmu“, no i v prípadoch, kde bolo ako vedľajší trest uložené prepadnutie majetku alebo zákaz pobytu v mieste dovtedajšieho bydliska.¹³⁰ Bolo bežnou praxou, že trestné oznámenia na tzv. kulakov boli často podávané na základe domnienok, ich previnenie bolo zveličované či nepodložené faktami. Mnoho trestných prípadov tak bolo vykonštruovaných, s vopred jasným výsledkom preukázania viny. Súdne procesy s „dedinskými

boháčmi“ dostali výchovný a propagačný rozmer a stali sa nielen prostriedkom účelového prenasledovania veľkých roľníkov, ale aj operatívnym nástrojom štátnej moci vo vyvíjaní tlaku a zastrašovaní malých a stredných roľníkov v procese vstupu do družstiev.¹³¹

Komunistický režim sa pri realizovaní kolektivizačnej politiky opieral o postupne kreovaný legislatívny rámec, ktorý bol po februári 1948 zneužívaný ako účinný prostriedok prenasledovania a trestania „dedinských boháčov“. Nastolené tendencie postupne vytvárali priestor pre ich kriminalizáciu a perzekvovanie, čo tlač patrične podporovala. Východiskovým bol zákon č. 231/48 Sb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky a v rámci poľnohospodárskej politiky sa nástrojom represii stalo niekoľko zákonných noriem. Najčastejšie dochádzalo k trestnému stíhaniu veľkých roľníkov za nesplnenie výrobných a dodávkových zmlúv a väčšina z nich bola obvinená z trestného činu sabotáže (§ 85) a ohrozenia jednotného hospodárskeho plánu (§§ 135, 136), ohrozenia zásobovania (§ 134), zabezpečenia výživy obyvateľstva (§ 55) a nesplnenia zmluvy o dodávkových a výrobných povinnostiach (§ 6).¹³²

Prvá zmienka o trestnom pojednávaní s *dedinským boháčom* bola na stránkach denníka *Pravda* uvedená 11. júla 1950. Roľník z obce Gbelce bol obvinený zo spáchania trestných činov sabotáže, zabezpečenia výživy obyvateľstva, nesplnenia kontingentu, šírenia poplašnej správy a hanobenia Sovietskeho zväzu. Článok vyšiel z pera ľudového sudcu, ktorý svoju rolu videl jednoznačne: „Musíme byť ako sudcovia uvedomelí, nášmu režimu plne oddaní, ktorí vedú spravodlivo súdiť, najmä ak ide o nášho triedneho nepriateľa.“¹³³ Napriek

130 JECH, K. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*, s. 66.

131 HLAVOVÁ, Viera. Roľníci v osidlach súdnej moci. Verejné procesy s roľníkmi počas kolektivizácie 1949 – 1960 na Slovensku. In: ROKOSKÝ, J., SVOBODA, L., eds. *Kolektivizace v Československu*, s. 282.

132 HLAVOVÁ, Viera. Fenomén „kulaka“ v procese kolektivizácie na Slovensku v rokoch 1949 – 1960. *Forum historiae* 01/2016 – (De)formovanie vidieka v procese kolektivizácie, s. 43.

133 Významná úloha ľudových sudcov. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 159, s. 1.

tomu, že v sledovanom období rokov 1949 – 1950 bolo v dôsledku rôznych priestupkov súdených a trestne stíhaných značné množstvo roľníkov,¹³⁴ v denníku *Pravda* sa zverejnilo len niekoľko článkov o trestnom stíhaní „dedinských boháčov“, ktoré o tom podávali zväčša všeobecnú informáciu.¹³⁵

AGITAČNÉ KAMPANE A PRÁCA AGITÁTOROV NA DEDINE

Nevyhnutnou súčasťou presadzovania cesty „výstavby socializmu“ bolo ubezpečiť občanov o „správnosti vytýčených úloh“ a metóda masového presvedčovania sa stala ústrednou v politickej práci v závodoch i na dedinách. Politická agitácia bola ponímaná ako „metóda zanášania politiky strany a vlády do najširších mas pracujúcich“.¹³⁶ Organizačnou základňou rozvoja masovej agitačnej práce sa stali referentské zbory, ktoré boli zriaďované pri okresných a krajských výboroch strany. Ich úlohou bolo zúčastňovať sa na všetkých verejných schôdzach v závodoch a na dedinách a tam vysvetľovať a politicky zdôvodňovať zámery „budovania socializmu“. Ďalšiu zložku tvorili agitační dôverníci, ktorí prevádzali osobnú agitáciu.¹³⁷ Práca straníckych orgánov spočívala „v budovaní družstevníctva na dedine“ intenzívnym organizovaním politickej, agitačnej a organizačnej práce, prispôbenej konkrétnym pomerom obce. K naplneniu týchto cieľov bolo nevyhnutné vyškoliť dostatočný počet agitátorov, no v počiatočnej fáze kolektivizácie režim zápasil nielen s ich akútnym nedostatkom, no i s nízkou úrovňou odbornosti a nedostatočným ideologickým vyškolením inštruktážneho aparátu.

„Názorné presvedčanie a každodenná vysvetľovacia práca“ na dedine

Agitácia na dedine – zriadenie čítárne JRD Slovenské Pole v galantskom okrese (Zdroj: TASR)

spočívala na základných organizáciách strany. Miestne organizácie KSS „musia pomáhať budovať a upevňovať JRD, musia byť hnacou silou spoločného obrábania pôdy“. Od členov strany sa očakávalo členstvo v JRD, mali byť príkladnými družstevníkmi, poznať problémy dediny a JRD a získavať ostatných pre kolektivizačnú myšlienku.¹³⁸ Názorná agitácia sa zakladala aj na organizovaní prednášok, dedinských divadelných predstavení, premietaní filmov, či zriadení tzv. kultúrnej izby – čítárne, s novinami, časopismi a knihami s poľnohospodárskou tematikou. Na agitačnú a propagačnú prácu bol zneužívaný dedinský

rozhlas a tabule cti a hanby, ktoré verejne pranierovali „dedinských boháčov sabotujúcich dodávky“ a chválili malých a stredných roľníkov ako vzory príkladného plnenia povinností. Na individuálnu agitačnú prácu sa mali v plnej miere využiť najmä zimné mesiace, keď neboli roľníci zafarbení prácou. Tlač vyzývala koncom roku 1950 k vytvoreniu skupín agitačných dôverníkov v každej dedinskej organizácii KSS. Títo sa po celú zimu venovali presvedčaniu roľníkov nielen ku vstupu do JRD, ale súbežne ich získavali pre myšlienku spoločného ustajnenia dobytku a rozvoja spoločnej živočíšnej výroby.¹³⁹

134 ŽATKULIAK, Jozef. *V mene zákonov a proti občanom? Trestnoprávna právomoc národných výborov na Slovensku v rokoch 1950 – 1957*. Bratislava: Slovak Academic Press, 1994, s. 40.

135 Napríklad Neušli zaslúženému trestu. Rafinované počínanie dedinských boháčov odhalené a potrestané. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 293, s. 4.

136 Zlepšiť agitačnú prácu na dedine. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 167, s. 1.

137 Zlepšiť agitačnú prácu na dedine, s. 1.

138 Ukujeme z našej strany mohutnú zbraň robotníckej triedy. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 123, s. 3.

139 Zlepšujeme agitačnú prácu na dedinách. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 299, s. 3.

Agitačné kampane patrili k východiskovým metódam presvedčania roľníkov ku kolektivizačným myšlienkam. Tieto aktivity zastrešovali aj ďalšie inštitúcie, pomocou ktorých si režim postupne vybudoval stálu organizačnú sieť. Už v predfebruárovom období roľníci volali po zriadení vlastnej stavovskej organizácie, ktorá by zastupovala ich záujmy. V rámci budovania pevnejších pozícií komunistov medzi roľníkmi iniciovali založenie Jednotného zväzu slovenských roľníkov,¹⁴⁰ ktorý však v pofebruárovom období stratil svoje pôvodné poslanie a podriadil sa výlučne záujmom režimu: „JZSR bude plniť svoju funkciu len vtedy, keď bude uplatňovať správnu triednu líniu vo svojej práci na dedine.“ Konkrétne ciele činnosti zväzu boli stanovené na celoslovenskom zhromaždení JZSR, ktoré sa konalo v decembri 1949 v Bratislave. Agitačnú prácu so širokými roľníckymi masami niesli na pleciach okresné a miestne združenia JZSR, ktoré mali za úlohu všemožne zabezpečiť plnenie päťročného hospodárskeho plánu prostredníctvom politickej výchovy, ovplyvňovania a presvedčania cieľovej skupiny malých a stredným roľníkov o výhodách zavádzania nových foriem hospodárenia a zakladania JRD. Podľa predsedu Zboru povereníkov G. Husáka „organizačná práca, presvedčanie roľníkov a politická práca medzi nimi, to sú hlavné úlohy JZSR“.¹⁴¹

Živnou pôdou pre rozširovanie myšlienok nových foriem hospodárenia sa stali celoštátne a krajské konferencie JRD. Historicky prvý celoslovenský zjazd delegátov JRD sa konal 4. decembra 1949 v Bratislave. Tlač zdôraznila, že snem bol jedinečný

prvým stretnutím predstaviteľov JRD, ktorí boli „skutoční zástupcovia malých a stredných roľníkov“, teda tých, ktorí „nastúpili novú cestu, vedúcu sústavným zlepšovaním a zvelaďovaním poľnohospodárstva“, na rozdiel od minulosti, keď sa za „bývalého kapitalistického systému natískali za zástupcov roľníkov statkári a veľkostatkári“. V tejto atmosfére povzbudzovali sprievodné prejavy komunistických funkcionárov malých a stredných roľníkov ku kolektívnemu hospodáreniu, sľubovali svetlé zajtrajšky, lebo „cesta kapitalizmu je cesta ožobráčenia veľkej väčšiny maloroľníkov, cesta nezamestnanosti a hladu“. Prihovory cielené poukazovali na „dedinského boháča“, úhlavného nepriateľa nových pomerov. Mal byť tým, kto „beztrestne okráda a vykorisťuje dedinskú chudobu“.¹⁴² Jediný spôsob zvýšenia životnej úrovne malých a stredných roľníkov, ako sa „vymaniť z biedy a dopracovať sa k blahobytu“, bola cesta družstevná, vedúca k zvýšeniu produktivity práce.¹⁴³

Reakcie družstiev na referáty čelných štátnych predstaviteľov, ktoré odzneli na IX. zjazde KSS, rezonovali v tlači v podobe článkov upriamujúcich pozornosť na údajný silný ohlas „budovania socializmu na dedinách“ vytýčením nových úloh, záväzkov, či socialistického súťaženia. Ohlas mal spravidla formu otvoreného listu, ktorý začínal oslovením vládneho činiteľa v singulári a následne roľnícky dopisovateľ v zastúpení JRD v bodoch vymenoval prijatie konkrétnych záväzkov, ktoré manifestačne demonštrovali cestu ku kolektívnej veľkovýrobe.¹⁴⁴

Významnú rolu v kolektivizačnej agitácii zohrali exkurzie do vzorových JRD. Na ich príkladoch sa mali roľníci

presvedčať o „prevahe a výhodnosti družstevného hospodárenia“. Zabezpečiť popularizovanie príkladov vzorových JRD a organizovať pravidelné návštevy do týchto družstiev bolo úlohou príslušných okresných výborov. Oporou „socialistickej výstavby dediny“ sa stali aj štátne strojové stanice, ktoré názorne demonštrovali „výhody socialistickej veľkovýroby a pokrokových výrobných metód“ ako ponaučenia malých a stredných roľníkov.¹⁴⁵

V nemalej miere sa na ovplyvňovaní verejnej mienky podieľali články, ktoré predstavili konkrétnych roľníkov, propagujúcich myšlienku spoločného hospodárenia. Hlavným cieľom bolo podať adresné príbehy, v ktorých roľníci kritizovali predchádzajúce pomery, no vychvalovali pomery nové, družstevné. Bol to ďalší zo spôsobov, ako motivovať roľníkov ku vstupu do JRD.¹⁴⁶

SOVIETSKY ZVÄZ – VZOR „SOCIALISTICKÉHO DRUŽSTEVNÍCTVA“

Pofebruárová doba vstepovala občanom svojský obraz povojnového sveta, založeného na protiklade štátov „západných imperialistov“, vykresľovaných propagandou ako hrozivých nepriateľov, pripravujúcich vojnu proti Sovietskemu zväzu a štátom ľudovej demokracie, pod ochranou Sovietskeho zväzu, vodcu pracujúcich a neochvejného bojovníka za mier. Definitívne ustrnutie obnoveného Československa v sovietskej sfére vplyvu učinilo z tejto krajiny vzor hodnotovej orientácie vo všetkých oblastiach spoločenského života, s nenahraditeľným miestom v procese formovania československej spoločnosti. Celoštátny zjazd novinárov, ktorý sa

140 HLAVOVÁ, V. Február 1948 a roľnícky stav, s. 564.

141 Hlavná úloha JZSR na dedine je: Presvedčať malých a stredných roľníkov. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 285, s. 2.

142 BACÍLEK, Karol. JRD – správna cesta našich roľníkov. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 286, s. 1.

143 BUJNIAK, Pavol. Družstevníctvom k lepšiemu životu malých a stredných roľníkov. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 279, s. 1.

144 Napríklad Roľníci z Adamoviec: IX. zjazd KSS nám ukázal správnu cestu. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 130, s. 1; Rozorieme medze a vytvoríme vzorné JRD. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 131, s. 2; Naše JRD budú vzorom a pýchou kraja. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 138, s. 1.

145 Ukujeme z našej strany mohutnú zbraň robotníckej triedy. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 123, s. 3.

146 VRANOVSKÝ, Pavol. Slovenské dediny sa obracajú chrbtom ku kapitalizmu. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 286, s. 7.

Prvá celoslovenská konferencia JRD sa konala 4. decembra 1949 v Bratislave (Zdroj: TASR)

konal v októbri 1948, ustanovil dlhodobé ciele a úlohy médií a novinárskej obce, konštituované na socialistických princípoch. Závery zjazdu definovali v bode číslo 5 úlohy tlače v zahraničnej politike. Novinárom bola vytýčená povinnosť pravidelne oboznamovať občanov o úspechoch Sovietskeho zväzu v socialistickom budovaní, o boji proti „západným imperialistickým“ vojnovým štváčom, odstraňovaní kapitalistického vykorisťovania a odhaľovaní zámerov imperialismu v hrozbe voči demokracii.¹⁴⁷

Nastolený trend hlásania dejinnej roly Sovietskeho zväzu sa dotkol všetkých oblastí spoločenského života v Československu, nevynímajúc odvetvie poľnohospodárstva. Dôkladná propaganda mala za cieľ predstaviť sovietske kolektívne poľnohospodárstvo ako dokonalý model napredovania a jeho popularizovanie sledovalo rýchlejšie „budovanie a zavádzanie socialistických výrobných foriem“ na dedine. Násilný priebeh kolektivizácie v Sovietskom zväze bol v domácej tlači vehementne popieraný a pripisovaný

výlučne nepriateľskej propagande. Zakladanie kolchozov s dobrovoľným, výhodným členstvom podložila tlač konkrétnymi príkladmi zo života sovietskych roľníkov.¹⁴⁸

Z hľadiska propagandy vyznievali obzvlášť efektívne stretnutia roľníkov s delegáciami sovietskych poľnohospodárov a tiež, naopak, organizovanie delegácií českých a slovenských roľníkov do Sovietskeho zväzu.¹⁴⁹ Tieto cesty mali za cieľ poukázať na pokrok sovietskej spoločnosti, ktorá sa stala vzorom „neobyčajne rýchlo stúpajúcej“ životnej a kultúrnej úrovne. Spravodajské rozhovory s konkrétnymi účastníkmi delegácií boli zamerané na chválu sovietskych kolchozov a ich rozkvet, tiež na vyjadrenie vďaky za bohaté skúsenosti, nenahraditeľné pri budovaní „socialistického poľnohospodárstva“.¹⁵⁰ Idealizovanie sovietskych kolchozov a roľníkov v nich združených nadobúdali v tlači priam patetický ráz. V správach z pobytov delegácií v Sovietskom zväze bol sovietsky roľník „dnes najšťastnejším, v celkovom priemere najblahobytniejším roľníkom na svete“.¹⁵¹

Sovietske poľnohospodárstvo vykresľovala tlač ako „najlepšie, najslávnejšie a najdokonalejšie na celom svete“ a zoznámenie sa s jeho „obrovskými vymoženosťami, skúsenosťami a poznatkami“ sa malo využiť pri „budovaní socialistickej dediny“ u nás. Nebývalý rozvoj očakávalo socialistické poľnohospodárstvo vďaka zveľadovaniu rastlinnej a živočíšnej výroby v duchu sovietskeho vedeckého progresu „moderných mičurinských zásad“. Cestu pokrokovej sovietskej

147 ŠKARDA Petr. *Regulace tištěných médií ze strany ministerstva informací a ÚV KSČ v roce 1948*. Diplomová práca. Brno: Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita v Brně, 2010, s. 80 – 81.

148 INOVECKÝ, Jozef. Skúsenosti našich roľníkov zo SSSR. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 285, s. 1.

149 Bližšie k propagandistickému vplyvu delegácií na roľnícke obyvateľstvo pozri napríklad MALÍK, Zdeněk. *Země přetvořená kolektivní prací: publikace o zkušenostech ze zájezdu zemědělské delegace do SSSR v roce 1949*. Pardubice: Krajské nakladatelství, 1950; Kol. autorů. *Veliký příklad: Naši rolníci vzpomínají na návštěvu v zemi socialistického zemědělství*. 1. vyd. Praha: Brázda, 1950.

150 Čs. roľníci, ktorí sa v utorok vrátili z SSSR hovoria s obdivom o sovietskom pôdohospodárstve. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 277, s. 1; Vezmeme si príklad od sovietskych roľníkov. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 184, s. 1; Skúsenosti zo SSSR preniesieme do našich dedín. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 185, s. 1.

151 INOVECKÝ, J. Skúsenosti našich roľníkov zo SSSR, s. 1.

agrobiológie, ktorej zakladateľom bol Ivan V. Mičurin, propagovali krajské a okresné kluby pôdohospodárskych výskumníkov.¹⁵² Tlač intenzívne nabádať uplatňovať nadobudnuté skúsenosti sovietskeho poľnohospodárstva v praxi našich JRD.¹⁵³

Správy o nezabudnuteľných dojmach zo sovietskej spoločnosti prízvukoval každý článok. Priam idylicky vyznieval popis „vkusne oblečených Moskovčanov, z ktorých tvári vyžarovala radosť z mierumilovného pracovného života krajiny socializmu“. Neopomenutými nezostali ani veľkolepý stavebný ruch, doprava, moderná architektúra.¹⁵⁴ Články od účastníkov delegácií predstavovali Sovietsky zväz ako krajinu „šťastia, úsmevov, či bystrého rozumu“. Atmosféra spoločnosti budila výlučne dojem harmónie a dokonalosti. Nekritická glorifikácia všetkého sovietskeho miestami nadobúdala absurdné až komické rozmery, no zámerom režimu bolo prostredníctvom mediálnej propagandy vypestovať v občanoch všemožne ideálnu predstavu o Sovietskom zväze, nepochybujúc o „láske a úprimnom priateľstve sovietskeho ľudu k národom ČSR“. ¹⁵⁵ Oporou tejto koncepcie bolo propagovanie mierotvornej úlohy Sovietskeho zväzu a jeho dejinné zázemie osloboditeľa Európy od fašizmu.

NOVÉ VYMOŽENOSTI – VZBUDZOVANIE ZÁUJMU O SOCIALISTICKÉ POĽNOHOSPODÁRSTVO

V procese formovania postojev vidieckeho obyvateľstva k novému konceptu poľnohospodárstva zohrali významnú úlohu názorné propagačné ukážky vymožeností „socialistického

Exkurzia roľníkov z dunajskostredského okresu do vzorového JRD Čečinska Potôň (1950)
(Zdroj: TASR)

družstevníctva“ v podobe výstav, prednášok, premietania motivačných filmov, besied, školení, kurzov či exkurzií do vzorových JRD.¹⁵⁶

Koncept názorného presviedčania o napredovaní výrobnosti v poľnohospodárstve sledovala celoslovenská poľnohospodárska výstava, ktorá sa konala v novembri 1949 v Bratislave, s cieľom byť „veľkou názornou školou roľníkov, s jasným pohľadom do šťastnej budúcnosti slovenskej dediny“. V záujme dosiahnutia čo najefektívnejších výsledkov tu komunistická propaganda pracovala s náporom na

emócie, predstavivosťou a zámerom ohúriť roľníka ako jednoduchého respondentu. Najsilnejší efekt mala u roľníkov zanechať sovietska poľnohospodárska technika, ukážkový dobytok a hydina, výstavná úroda, či výsledky najlepších JRD. Výstava mala za cieľ ukázať návštevníkovi „rozdiel medzi kapitalistickou minulosťou a ľudovodemokratickou prítomnosťou“, so zdôraznením jedinej možnej cesty zveladenia slovenského poľnohospodárstva prostredníctvom „budovania plánovaného socialistického poľnohospodárstva a zkladáním JRD“. ¹⁵⁷

152 UHER, Martin. Mičurinove poučky do služieb našich roľníkov. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 106, s. 5.

153 Vezmeme si príklad od sovietskych roľníkov. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 184, s. 1.

154 Naši roľníci nadšení Moskvou. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 161, s. 5.

155 Videli sme krajinu, kde budujú šťastie. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 205, s. 5.

156 Fenoménu zakladania tzv. vzorových JRD sa venujú napríklad URBAN, Jiří. Vyhnance a jejich role v počátkách kolektivizace. *Paměť a dějiny*, roč. 6, 2012, č. 1, s. 23 – 41; NOVÁKOVÁ, Drahomíra, NOVÁK, Pavel. Předsedové jednotných zemědělských družstev na Kutnohorsku – pokus o kolektivní biografii. In: *Zemědělství a 50. léta. Prameny a studie*. Praha: Národní zemědělské muzeum, 2008, č. 41, s. 60 – 72.

157 Poľnohospodárska výstava ukazuje ako dosiahnuť vyššiu výrobnosť a výrobu v pôdohospodárstve. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 275, s. 1.

Vzbudzovanie záujmu o „socialistické družstevníctvo“ sa rozvíjalo poukazovaním na rozvinutú činnosť JRD prostredníctvom vzorových JRD ako modelu „predností družstevného hospodárstva pred individuálnym obrábaním polí“. Pri exkurziách sa kládol hlavný dôraz na výber účastníkov a politickú prípravu samotného vzorového JRD, vrátane dôslednej predprípravy priebehu diskusie družstevníkov s návštevníkmi. Exkurziu viedol výlučne politicky vyspelý zamestnanec, a to tajomník, referent, alebo predseda príslušného JZSR. Vzorové JRD bolo zriadené v každom okrese, jeho členmi boli výberoví pracovníci, politickí inštruktori, agronómovia. Spadali pod patronát najlepších závodov a ich úlohou bolo stať sa „školou pre všetky JRD, ktoré povedú k dokonalejšej organizácii práce“.¹⁵⁸

Nový spôsob riadenia a fungovania hospodárstva pod taktovkou komunistickej moci spočíval v centrálnej správe a socialistickom plánovaní. V sektore poľnohospodárstva stálo plánovanie v kontraste s princípmi tradičného družstevníctva, keďže samostatná a samosprávna organizácia bola v postupne budovanom centrálne-administratívnom systéme nahradená detailným plánovaním presného stanovenia výrobných programov, dodávok na trh, cien predajov i náku-
pov, či vnútornej organizácie JRD.¹⁵⁹

Napriek tomu, že reálne viedlo plánované nastavenie výroby a dodávkových zmlúv mnohých roľníkov do krachu, bolo podané ako nástroj „zvyšovania životnej úrovne pracujúceho človeka“. Tlač zavádzala čitateľov, že vďaka plánovanému hospodárstvu spoločnosť už v roku 1949 pocítila lepšie zásobovanie potravinami s pozitívnym dopadom na výživu obyvateľstva,¹⁶⁰ no v skutočnosti v tejto oblasti zápasil štát so značnými problémami, ktoré boli dôsledkom prechodných foriem v poľnohospodárstve, poznačených neochotou roľníkov vstupovať do družstiev, ich neúmerným zaťažením, či nerentabilitou JRD.¹⁶¹

Za jednu z najväčších výhod socialistického hospodárstva bolo režimom propagované spoločné obrábanie scelenej pôdy. Za touto metou sa však skrývalo hromadenie pôdy z pozemkovej reformy, rozparcelovaných pozemkov štátnych majetkov, no predovšetkým pôdy „dedinských boháčov“. Argumentom zaberania pôdy sa stalo obvinenie majiteľov z jej zanedbávania a nekvalifikovaného obrábania. Tlač prezentovala cestu prosperity socialistického družstevníctva „lacným a rýchlym scelovaním pôdy do veľkých celkov a spoločnými osevmi rovnakými plodinami“.¹⁶² Propagovanie spoločného obrábania pôdy bolo v tlači nepretržite podporované mnohými článkami úspechov konkrétnych družstiev.¹⁶³

Podľa G. Husáka spoločné osevy a spoločne, družstevne organizovaná práca, patrili k ústredným úlohám JRD.¹⁶⁴

V povojnovom období roľníci zápali s nedostatkom poľnohospodárskych strojov a mechanizácie. Oporou a technickým zázemím malých a stredných roľníkov pri zavádzaní nových výrobných foriem v poľnohospodárstve mali byť štátne strojové stanice, s úlohou „názorom presvedčovať o veľkých výhodách a možnostiach mechanizácie, agrotechnických opatrení a dokonalejšej organizácie práce pri socialistickej veľkovýrobe v poľnohospodárstve“.¹⁶⁵ Napredovanie štátnych strojových staníc bolo však postavené na vyvlastňovaní poľnohospodárskych strojov a mechanizácie, ktoré mali v držbe prevažne veľkí roľníci. Právo zabaviť poľnohospodárske stroje vyplývalo zo zákona číslo 27/49 Zb. o mechanizácii poľnohospodárstva.¹⁶⁶ Poľnohospodárske mechanizmy boli potrebné pri zriaďovaní a rozvoji JRD a ich všeobecný nedostatok režim riešil konfiškáciami či výkupom, najčastejšie bez vyplatenia.¹⁶⁷ Pri vykonávaní poľnohospodárskych prác si musel mechanizáciu od štátnej strojovej stanice roľník spätne prenajať. Prax však bola taká, že „dedinským boháčom“ boli zámerne stroje prenajaté až medzi poslednými, po prevedení prác v JRD a u malých a stredných roľníkov, s úmyslom spôsobiť im škodu, ak by úroda nestihli zozbierať, alebo by sa pod vplyvom

158 Ďalej organizovať pracujúci ľud za vyššie úsilie v plnení plánu, za ďalší a trvalý rozvoj. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 121, s. 7 – 8.

159 BUREŠOVÁ, Jana. Združstevňovanie alebo kolektivizácia zeméďelství po roce 1948? In: *Osudy zeméďel'ského družstevníctví ve 20. století*, s. 78.

160 ŠOLTÉŠ, Jozef. Rastie uvedomelosť našej dediny. Na okraj rozpisov v obciach. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 4, s. 1.

161 HLAVOVÁ, Viera. Fenomén „kulaka“ v procese kolektivizácie na Slovensku v rokoch 1949 – 1960, s. 44.

162 Rozšíriť a prehĺbiť činnosť JRD v jarných prácach. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 27, s. 2.

163 Napríklad Prvé úspechy pri spoločnom obrábaní pôdy. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 65, s. 1.

164 Február využijeme v každom JRD, v každej obci ako mesiac sústredených príprav jarných prác. Predseda SP. s. Husák o hlavných úlohách pre rozsiahlu februárovú kampaň na vidieku. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 28, s. 2.

165 Hlavná úloha strojových staníc: pomáhať malým a stredným roľníkom. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 7, s. 1.

166 PERNES, J. Kolektivizácia zeméďelství v Československu v letech 1948–1960, s. 15; VARINSKÝ, Vladimír. *Kapitoly z dejín kolektivizácie na Slovensku (1948 – 1960)*. Banská Bystrica: Belianum, 2014, s. 27 – 31.

167 Napriek bežnej praxi, že mechanizácia sa nevýkupovala, ale len vyvlastňovala, napríklad rada ONV v Trnave dňa 2. 7. 1951 schválila postup príslušnej komisie pri priznávaní a výške výkupnej ceny za poľnohospodárske stroje. Ak by skutočne boli podľa uvedeného výnosu výkupné ceny mechanizácie vyplatené, v prípade 44 tzv. dedinských boháčov v zníženej sume, jednalo by sa o ojedinelý jav skutočného výkupu mechanizácie nejakou čiastkou. Ďalšie kroky v tejto záležitosti však nie sú známe. Štátny archív (ďalej ŠA) Trnava, fond (ďalej f.) Okresný národný výbor Trnava I., Zápisnice rady. Uznesenie č. 429 z 2. 7. 1951.

Kolektivačná propaganda v denníku Pravda (1949) (Zdroj: Pravda)

rôzných okolností znehodnotila. Najčastejším argumentom realizácie núteného výkupu strojov bolo neplnenie dodávkových zmlúv, ale aj vymyslené

a stredným roľníkom a nemali byť „nástrojom vykorisťovania, ako tomu bolo, keď patrili súkromníkom, najmä dedinským boháčom. Preto sa akcia výkupu ťažkých mechanizačných prostriedkov stretáva so súhlasom a podporou malých a stredných roľníkov“.¹⁶⁹

SOCIALISTICKÉ SÚŤAŽENIE

K propagovaným cieľom socialistického súťaženia patrili najmä zvýšenie produktivity práce, zníženie výrobných nákladov, motivácia k lepším výkonom, celkové utuženie pracovnej disciplíny a v neposlednom rade iniciovanie samotných roľníkov k vzájomnej súťaživosti. Príklady odmeňovania roľníkov, ktorí v rámci socialistického súťaženia prekročili predpísané kontingenty, boli uverejňované na stránkach denníka Pravda periodicky, pôvodne zväčša vo forme krátkeho spravodajského stĺpčeka, s informáciami o konkrétnych me-

noch, akými boli roľníci, a o cenách, ktorými boli odmenení.¹⁷⁰ Od roku 1950 sa počet článkov venovaných súťaženiu navýšil. Ich cieľom bolo poukázať na rozvíjajúce sa súťaženie ako dôkazu priekopníctva JRD na ceste k socializmu. Zvyčajná forma súťaže bola daná výzvou jedného JRD druhému, kedy sa hodnotilo niekoľko kategórií prác, ktoré vykonával presný počet družstevníkov počas stanoveného obdobia. Výsledky mali slúžiť ako motivácia k myšlienke kolektivačnej akcie a cesty k avizovanému blahobytnejšiemu životu na dedine.¹⁷¹ Plnenie záväzkov súťažením sa týkalo napríklad percentuálneho zapojenia roľníkov do spoločného obrábania pôdy a rozlohy pôdy spoločného osevu, rýchlosti zvládnutia sezónnych prác, súťažilo sa aj v počte hodín odpracovaných jedným družstevníkom na spoločných prácach, využití strojov na počet hektárov, vynaložených nákladoch na vykonanú

168 PAUKNEROVÁ, Ingrid. Perzekuce osob ozančených za kulaky na příklade jihočeské obce Hrejkovice. In: ROKOSKÝ, J., SVOBODA, L., eds. *Kolektivizace v Československu*, s. 305.

169 Za rýchlejšie tempo výkupu mechanizačných prostriedkov. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 21, s. 1.

170 Zvesti. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 292, s. 7.

171 Napr. Krásne výsledky spoločného obrábania pôdy. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 62, s. 2, Aj JRD v Dudinciach sa zapojuje do súťaže. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 63, s. 4.

prácu v konkrétnom období na hektár pôdy, či finančnom vyúčtovaní prác so zreteľom na záujmy malých a stredných roľníkov. Súťaženie koordinovala a vyhodnocovala súťažná komisia pri Slovenskej rade družstiev, ocenenia udeľovalo najúspešnejším účastníkom poverenie pôdohospodárstva.¹⁷²

Motivačný rámec socialistického súťaženia možno sledovať v prijatí delegácie zástupcov víťazných JRD v krajských žatevných súťažiach v septembri 1950 prezidentom Gottwaldom v Lánskom zámku. Toto stretnutie pôsobilo oslavnou náladou, „*radosti roľníkov z ocenenej práce*“ a upriamením pozornosti na výhody spoločného hospodárenia v jednotných roľníckych družstvách. Mimoriadne podmanivo muselo na zástupcov družstiev zapôsobiť pozvanie prezidenta na „priateľský rozhovor“. Aj takýmito podujatiami sa režim usiloval o efektívnu manipuláciu s obyvateľstvom.¹⁷³

Socialistické súťaženie a plnenie záväzkov sa uplatnili aj v kontexte s medzinárodnou situáciou. Štáty ľudovej demokracie vystupovali ako záštitu mieru, v protiklade so „západnými imperialistami“, vykresľovanými v podobe úhlavných odporcov, ktorí chcú viesť vojnu proti ľudovodemokratickým krajinám, so zámerom narušiť mier. V tejto atmosfére bolo žiaduce vyjadriť podporu aktívneho boja za svetový mier aj medzi družstevníkmi, napríklad pokračovaním noriem, záväzkov a výzvami k súťaženiu,¹⁷⁴ čím sa roľníci angažovali v „úsilí zachovať a ubrániť mier, ktorého hlavnou záštitou je SSSR“.¹⁷⁵ V rokoch 1950 – 1953 bol na ideologickú podporu ľudovodemokratického

zriadenia v Československu využitý vojenský konflikt v Kórei. Na posilnenie mieru a „odsúdenie amerických imperialistov“ sa jednotlivé JRD zaväzovali vysoko prekročiť dodávky obilia, zahájiť socialistické súťaženie, či realizovať nedeľnú smenu „*na znak solidarity s kórejskými bojovníkmi*“.¹⁷⁶ Roľníci príkladným plnením povinností demonštrovali ako „*nenávidia amerických imperialistov, pretože vraždia nevinný kórejský ľud*“.¹⁷⁷

Údajný záujem družstiev o socialistické súťaženie *Pravda* pravidelne propagovala prostredníctvom spravodajských príspevkov z konkrétnych obcí: „*Myšlienka socialistického súťaženia medzi JRD a medzi samotnými obcami našla plné pochopenie [...] toto zápolenie vyvolalo medzi JRD veľký záujem a vo veľkej miere zvyšuje dodávkovú morálku*.“ Takéto náhľady mali vyvolať dojem prospešnosti súťaženia v ohromnom tempe žatvy, mlatby, pri výkupu úrody a najmä pri dosahovaní nadkontingentných odvodov. Spomínaný model súťaženia sa uplatnil aj pri súperení o putovnú zástavu medzi jednotlivými JRD, inšpirujúc k mimoriadnym výkonom a manifestačnému splneniu dodávok.¹⁷⁸ Socialistické súťaženie bolo všeobecne prezentované ako cesta k lepšej budúcnosti a hojnosti novej spoločnosti.¹⁷⁹

LETNÁ TEMATIKA – ŽATEVNÉ PRÁCE

V letných mesiacoch zaplnili tlač články s tematikou vrcholiacich poľnohospodárskych prác – žatvy, mlatby, podmietkovej orby, strniskovej sejby, atď. Žatva a obdobie letných poľnohospodárskych prác boli vhodnou príležitosťou

poukázať na dosiahnuté výsledky jednotlivých JRD. V príspevkoch prevažovali pozitívne ladené reflexie o úspechoch a zásluhách družstiev v budovaní kolektívneho poľnohospodárstva, cenili sa vysoké pracovné výkony, vydarená žatva, úspechy v socialistickom súťažení, splnení dodávok, zapájania sa žien a mládeže do procesu socializácie dediny. Články zamerané na neúspechy družstiev sa najčastejšie spájali s kritikou prekážok „budovania družstevníctva“ a zároveň pôsobili motivačne podávaním konkrétnych postupov, ako dosiahnuť z pohľadu kolektivizácie lepšie výsledky.

Žatva bola najdôležitejšou časťou poľnohospodárskeho roku, bola ponímaná ako celonárodná záležitosť, čo zohľadňovalo kolektívny princíp socialistického poľnohospodárstva.¹⁸⁰ Žatevným prácam bola venovaná mimoriadna pozornosť, predovšetkým z hľadiska propagandistickej prípravy a agitačného zabezpečenia, so zámerom demonštrovať výhody kolektívneho hospodárenia a podporiť úspešný priebeh sezónnych prác. Orgány ľudovej správy boli „*zodpovedné za včasné a riadne prevedenie žatvy a mlatby na každej obilnej ploche bez ohľadu na to, či táto patrí štátnym a verejným majetkom, malému a strednému roľníkovi, alebo dedinskému boháčovi*“.¹⁸¹ Úlohou národných výborov bolo zmobilizovať všetky prostriedky na úspešné zdolanie stanovených úloh, čo však nebolo vôbec jednoduché. Slabé členské základne JRD a štátnych majetkov v počiatočných združstevňovaniach mali za následok akútny nedostatok pracovných síl, pohybujúci sa v lete 1949 v jednotlivých obciach až na

172 Vyhlásenie o súťaži JRD. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 72, s. 2.

173 Presvedčovanie je jedinou správnu metódou získavania roľníkov pre spoločné hospodárenie. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 219, s. 1.

174 Po mierovom kongrese ešte urýchlíme výstavbu socializmu na našich dedinách. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 277, s. 4.

175 Ohlas na uznesenia mierového kongresu. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 276, s. 2.

176 Smena traktoristov na znak solidarity s Kóreou. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 187, s. 2.

177 Zväzáci v Lehôtke pod Brehy príkladom pre ostatných – dokazujú svoju solidaritu s kórejským ľudom. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 186, s. 6.

178 681 súťaží o putovnú zástavu. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 180, s. 7.

179 Malí a strední roľníci odovzdávajú radi, dedinskí boháči sabotujú. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 170, s. 4.

180 O vyššiu produktivitu v rastlinnej výrobe. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 133, s. 1.

181 Ľudové orgány zabezpečia úspech žatvy a výkupu obilia. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 160, s. 1.

zo zamestnancov všetkých úradov, kde môžete použiť 10 až 20 percent ich stavu, ďalej zo živnostníkov, obchodníkov, remeselníkov a v prípade nutnosti i z robotníkov závodov a verejných stavieb“¹⁸³

Prvá žatva päťročnice v roku 1949 nemala oporu nielen v počte pracovných síl, ale ani v mechanizácii. Zabezpečiť všetky možné dostupné zdroje a prostriedky umožňoval príslušným krajským, okresným a miestnym národným výborom zákon číslo 55/1947 Sb. o pomoci roľníkom pri uskutočňovaní poľnohospodárskeho výrobného plánu,¹⁸⁴ čo v praxi znamenalo neobmedzenú manipuláciu s pracovnými silami a mechanizačnými prostriedkami, a ak by sa „zo sebeckých dôvodov zdráhali vlastníci ťažších strojov zapožičať svoje žatevné stroje a mlátačky ostatným roľníkom“, mal sa „v záujme výživy národa“ daný zákon aplikovať v praxi,¹⁸⁵ čo zámerne znevýhodňovalo veľkých roľníkov. Bolo povinnosťou kompetentných využiť spomínaný zákon a „mobilizovať i stroje a potahy dedinských boháčov. Dnes na strane malého a stredného roľníka je štát, úrady i zákony“.¹⁸⁶

Na kľúčovú úlohu národných výborov pri plnení a kontrolovaní žatevných prác upozorňovali aj články z leta 1950. Dôraz sa kladol predovšetkým na dozor nad včasným výkupom a dodržaním časového harmonogramu prác. Osobitnú povinnosť venovali príslušné orgány „*dedinským boháčom, špekulantom a liknavcom*“. Neplnenie dodávkových povinností „*u týchto elementov bolo treba považovať za sabotáž budovateľského úsilia pracujúceho ľudu*“.¹⁸⁷ Koncom leta 1950 zhodnotila tlač ako najrýchlejšie a najproduktívnejšie výhradne plánované a spoločne vykonávané žatevné práce v jednotných roľníckych družstvách. Percentuálne výsledky poukazovali na

Propagovanie úspešnosti spoločných poľnohospodárskych prác – žatva 1950 (Zdroj: Pravda)

úrovni niekoľkých stoviek. Túto situáciu museli riešiť orgány miestnej správy formou „dobrovoľných“ brigád,¹⁸²

„najprv z miestnych a v prípade potreby i z celookresných alebo krajových zdrojov [...] predovšetkým z mládeže, ďalej

182 Zabezpečiť dokončenie prác na okopaninách. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 133, s. 1.

183 Ľudové orgány zabezpečia úspech žatvy a výkupu obilia. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 160, s. 1.

184 *Zákon č. 55/1947 Zb. zo dňa 1. apríla 1947 o pomoci roľníkom pri uskutočňovaní poľnohospodárskeho výrobného plánu [online].*

[cit. 2022-01-03]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1947/55/19470424.html>

185 Uznesenie predsedníctva ÚV KSČ o zaistení žatvy a výkupe obilia. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 152, s. 2.

186 So žatevným elánom aj do jesenných prác. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 213, s. 2.

187 ŠOLTÉSZ. Jozef. Za lepší a rychlejší výkup obilia. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 147, s. 1.

úspechy JRD v porovnaní so zaostávajúcim súkromným sektorom.¹⁸⁸ V tlači bola druhá žatva päťročnice prezentovaná ako mimoriadne úspešná nielen vo výnosoch, ale predovšetkým tým, že sa malí a strední roľníci „definitívne odvrátili od zaostalej, nevýnosnej a úmornej malovýroby a rozhodli sa rozhodli sa pre vyššie, dokonalejšie, výnosnejšie formy práce vo vyšších typoch JRD“.¹⁸⁹ Nemaľý dôraz sa kládol na pôsobivé návštevy dožinkových slávností príkladných družstiev vysokými štátnymi predstaviteľmi. Ich úlohou bolo nadšenými prejavmi podporiť a glorifikovať vyššie formy kolektívnej výroby, ktorých opomenutie bolo prezentované ako ústredný dôvod zaostalosti poľnohospodárstva. Dojem kvalitnejšieho života socialistického roľníctva mal umocniť sprievodný kultúrny program, aký „roľníci dosiaľ ešte nevideli“.¹⁹⁰ Tlačou prezentovaná všeobecná úspešnosť žatvy, pripisovaná kolektívnemu hospodárstvu, však v skutočnosti nekorešpondovala s reálnou situáciou, pretože v sledovanom období rokov 1949 – 1950 hospodáril súkromný sektor na viac ako troch štvrtinách všetkej ornej pôdy v krajine. Politickým zámerom bolo pomerne úspešné splnenie plánovaných výnosov vierohodne pripísať socialistickým výrobným formám.¹⁹¹

VELEBENIE MALÉHO A STREDNÉHO ROĽNÍCTVA AKO „ŽIVITEĽA NÁRODA A BUDOVATEĽA SOCIALIZMU“

Nové poňatie agrárnej politiky komunistickou mocou bolo založené na

odstránení zvyškov kapitalizmu, ktorý reprezentovali veľkí roľníci. Súkromné hospodárenie, ako kapitalistický prežitok, bolo zhodnotené ako neperspektívne a malo byť nahradené socialistickou veľkovýrobou. Aktuálne rozloženie triednych síl na dedine zohľadňovalo úmysel „oslabovať, zatlačovať a izolovať dedinského statkára a boháča“ a podporiť pevný zväzok malého a stredného roľníka,¹⁹² ktorý sa stal oporou budovania národného hospodárstva, a teda i novej koncepcie poľnohospodárstva: „Celá beznádej malých a stredných roľníkov za kapitalizmu je vystriedaná perspektívou veľkého rozvoja nášho poľnohospodárstva a na-ozajstnej pomoci malým a stredným roľníkom [...] v sektore malovýrobcov malí a strední roľníci sa viac a viac zbavujú nadvlády dedinských kapitalistov, po februári ešte dôraznejšie a rýchlejšie môžeme zdokonaľovať ich gazdovstvá, pričom však v podstate nedovolíme, aby sa na dedine tvorili noví kapitalisti.“¹⁹³

Postavenie stredného roľníka v novej koncepcii agrárnej politiky sa pôvodne javilo ako nejasné. Rudolf Slánský označil stredných roľníkov za „kolísavý živel, ktorý má ešte mnoho predsudkov proti socializmu, boja sa všetkých novôt a najmä takých, ako je socialistické prebudovanie dediny“.¹⁹⁴ Rozlohou pôdy sa približoval ku „kulakom“, no režim potreboval pre realizáciu svojich zámerov vytvoriť pevnejšie zázemie, preto medzi nimi jasne definoval triedny rozdiel a vytvoril silnejší zväzok malých a stredných roľníkov ako záštitu úspešného boja proti

„dedinským boháčom“. Toto poňatie posilnenia zväzku malého a stredného roľníka patrilo k základným bodom roľníckej politiky: „Treba sa vyvarovať chýb, ktoré by mohli tento zväzok narušiť, ako je napr. ľahkomyselné deklarovanie stredných roľníkov na kulakov a nesprávny pomer k nim, nechápanie, že ide o našich spojencov proti dedinským boháčom.“¹⁹⁵ O niečo neskôr sa v tlači prezentovalo jednoznačné zaradenie stredného roľníka ako „spojenca, za ktorého sa rád schováva dedinský boháč, využíva jeho kolísavosť k tomu, aby uplatnil svoj vplyv“.¹⁹⁶

ROĽNÍCKA ŽENA – „VZORNÁ BUDOVATEĽKA SOCIALISTICKÉHO POĽNOHOSPODÁRSTVA“

Režim kládol veľký dôraz na zapájanie sa roľníckych žien do procesu socializácie dediny. Dňa 19. marca 1949 sa konal v Prahe historicky prvý celorepublikový zjazd roľníckych žien. Poslanie ženy v novej agrárnej politike, ako „aktívneho účastníka a organizátora výstavby poľnohospodárstva“, predstavil v príhovore minister pôdohospodárstva Július Ďuriš. Angažovanosť v JRD mala byť pre ženy príležitosťou seba-realizácie, tvorivosti a účasti na aktívnom organizovaní pôdohospodárskej výroby. Pod rúškom sociálnej rovnoprávnosti medzi mužmi a ženami, ktorú presadzovalo ľudovodemokratické zriadenie, malo byť práve JRD priestorom pre uplatnenie sa vidieckych žien. Podľa socialistického poriadku plnilo základ starostlivosti o roľnícku ženu,

188 Situačná správa o žatve a mlatbe v republike. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 174, s. 5.

189 Ako vyrábajú jednotlivci – a ako vyrábajú JRD. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 241, s. 7.

190 Spoločnou prácou v JRD k ďalším úspechom. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 177, s. 1.

191 ROKOSOVÁ, Š. Administratívni opatrenia – jedna z forem perzekúcie sedlákov komunistickým režimom, s. 160.

192 Zmena štruktúry v poľnohospodárskej výrobe. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 81, s. 4.

193 Zmena štruktúry v poľnohospodárskej výrobe, s. 4.

194 Jednotné roľnícke družstvá a úlohy a úlohy strany. Prejav generálneho tajomníka KSČ s. Slánskeho na zasadnutí ÚV KSČ. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 52, s. 1. Prejav R. Slánskeho k agrárnej politike v rokoch 1949 – 1951 boli v kontexte fungovania propagandy publikované samostatne. Bližšie pozri SLÁNSKÝ, Rudolf. *Jednotná zemědělská družstva a úkoly strany na vesnici: projev na zasedání Ústředního výboru Komunistické strany Československa dne 24. února 1950*. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1950.

195 Dve hlavné úlohy v poľnohospodárstve. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 104, s. 3.

196 Mobilizovať stranu na plnenie uznesení IX. zjazdu KSS. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 128, s. 4.

K „vymoženostiam“ novej socialistickej spoločnosti patrila aj starostlivosť o deti. Detské jasle pri JRD Košúty (Zdroj: TASR)

popri budovaní pracovní, jaslí a detských útulkov, práve JRD.¹⁹⁷ V skutočnosti však dedinské ženy, výlučne starajúce sa o svoje deti a zvyknuté vykonávať domáce práce tradičným spôsobom, vnímali tieto zmeny rezervovane. Preto bolo aj úlohou tlače presvedčať ich o ponúkaných výhodách a odkláňať ich od šuškaney propagandy.¹⁹⁸ Tradičný život ženy bol prezentovaný ako otrocký a členstvo v JRD jej okrem nespočetného množstva výhod malo priniesť rovnocenné sociálne postavenie. Účasť ženy na budovaní JRD bolo ponímané ako nenahraditeľné, „lebo práve ona svojou úmornou a obetavou

prácou a svojimi životnými skúsenosťami môže prispieť k lepšej činnosti JRD“.¹⁹⁹ Socialistický zámer odbremenia žien mal však iný, pragmatický dôvod. V povojnovom budovateľskom úsilí pociťoval štát akútny nedostatok pracovných síl, preto bolo nevyhnutné zapojiť do výrobných procesov v priemysle a poľnohospodárstve aj ženy, čo predstavovalo zásadnú zmenu jej dovedajšieho sociálneho statusu.

„CHROBÁK IMPERIALIZMU“ – MANDELINKA ZEMIAKOVÁ

Programový boj proti „americkému chrobákovi“ – pásavke zemiakovej, spočíval v ideologickom základe,²⁰⁰ keďže jeho výskyt v krajinách ľudovej demokracie bol pripisovaný výlučne na vrub „západných imperialistov“. Tento najväčší škodca zemiakov mal byť zhadzovaný „americkými imperialistami“ z lietadiel, s cieľom podkopať národné hospodárstvo ľudovodemokratických štátov. Prevádzaniu tzv. hľadacích dní venovali orgány ľudovej správy náležitú pozornosť. Podľa smerníc poverenictva pôdohospodárstva, ktoré boli doručené každému MNV, sa v opakovaných etapách realizoval masový zber tohto chrobáka. Do hromadných akcií zapájali aj deti od 9 rokov.²⁰¹ Články o pokračujúcom zápole proti mandelinke zemiakovej sa v tlači uverejňovali

sezónne, najmä v období žatvy. Aj v lete roku 1950 bolo jej rozšírenie opäť pripisované „západným imperialistom, ktorí vo svojej nenávisti k ľudovodemokratickému zriadeniu, v svojej závislosti k úspešnému budovateľskému úsilu čs. ľudu, sa nešťítia využiť rozhadzovanie mandelinky z lietadiel, k podlomeniu stále väčších úspechov nášho ľudu, ktorý buduje socializmus“. Režim klasifikoval túto činnosť ako útok na hospodárstvo republiky a ohrozenie zabezpečenia výživy obyvateľstva.²⁰² Dôsledkom takýchto interpretácií bol nápor na emócie občanov. Emócia strachu sa v totalitných režimoch javila ako najúčinnejší nástroj manipulácie, preto bola médiami využívaná veľmi často.²⁰³

Ako vykupiteľ v boji s nebezpečným škodcom vystupoval Sovietsky zväz, ktorý v lete 1950 „vyslal šesť špeciálnych sovietskych lietadiel s odborníkmi, ktorí prichádzajú na pomoc proti zámerom amerických imperialistov, na pomoc československému ľudu“. Sovietski agronómovia účinkovali v tlači v úlohe záchrancov, ktorí zaručenie odrazia „mandelinkové nebezpečenstvo“. Týmto odborníkom bolo dokonca pripisované hrdinstvo sovietskych vojakov – osloboditeľov.²⁰⁴ Napriek absurdite predkladanej tematiky, mediálna propaganda neváhala využiť akúkoľvek

197 Významné úlohy roľníckych žien. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 68, s. 1.

198 Nebojte sa dať deti do jasiel. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 187, s. 4.

199 ŠPATZALOVÁ, Ľudmila. Roľnícka žena v JRD. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 188, s. 5.

200 V 50. rokoch a aj neskôr bola pásavka zemiaková ľudovo označovaná ako mandelinka zemiaková. Bližšie k problematike napríklad KOUROVÁ, Pavlína. Kampaň proti „americkému brouku“ a jej politické souvislosti. *Paměť a dějiny*, roč. 2, 2008, č. 1, s. 22 – 38; ZÍTEK, Adam. „Brouk imperialismu“: mandelinka bramborová a propaganda v zemích východního bloku. *Historický obzor: časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*, roč. 28, 2017, č. 7 – 8, s. 172 – 176.

201 Ničte mandelinku zemiakovú. *Pravda*, roč. 30, 1949, č. 181, s. 7. Deti boli zapojené aj do iných propagandistických akcií, napríklad pod vedením učiteľov sa podieľali na tvorbe plagátových výziev, tzv. bleskoviek, ktoré boli prostredníctvom krátkych textov a ilustrácií upriamené buď na propagovanie budovateľského úsilia, alebo naopak, negatívnym charakterom útočili na tzv. dedinských boháčov. Počas žatvy sa deti zúčastňovali zbierania kláskov, sprevádzali družstevníkov na nedeľné smeny, nosili im desiatu. Účelové bolo i písanie školských slohov adresovaných v podobe listu rodičom, vyzývajúcich k účasti na kolektívnych brigádach, dokonca podľa určenej štruktúry propagandisticky upozorňovali na vojenskú hrozbu zo strany „západných imperialistov“, atď. MACOURKOVÁ, Anna. Naučíme ľudí milovať nový socialistický život. Komunistickej propaganda a agitace v období kolektivizace. In: ROKOSKÝ, J., SVOBODA, L., eds. *Kolektivizace v Československu*, s. 145 – 146.

202 Vládne uznesenia o opatreniach v boji proti mandelinke zemiakovej. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 149, s. 7.

203 Bližšie k tejto tematike pozri napríklad Kenez, Peter. *The birth of the propaganda state: Soviet methods of mass mobilization, 1917–1929*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

204 SSSR nám poslal odborníkov i lietadlá na pomoc proti mandelinke. *Pravda*, roč. 31, 1950, č. 173, s. 4.

možnosť zmanipulovania širokej verejnosti vo svoj prospech.

ZÁVER

Po prevrate vo februári 1948 zaujala komunistická strana vedúcu pozíciu v každej oblasti verejného života a prvé opatrenia novej vlády dávali tušiť, že spoločnosť smeruje k autoritatívnemu systému. Mocenské pozície KSČ podporili obratom zriadené akčné výbory, ktoré prostredníctvom čistiek zavádzali nový politický poriadok do všetkých oblastí života spoločnosti v Československu. Tento proces poznačil aj mediálne prostredie, z ktorého boli odbúrané akékoľvek možnosti prezentovania opozičných názorov a postojov. K masovému ovplyvňovaniu verejnosti prispievala spolu s propagandou i cenzúra, ktorá slúžila záujmom režimu, stala sa vynútenou ochranou komunistickej ideológie a zohrala podstatnú rolu ako jeden z pilierov nového poriadku. Alternatíva formovať verejnú mienku inak, než prostredníctvom režimistickej tlače, prestala existovať. Naplno sa rozvinula regulácia médií, správy boli upravované a obmedzované, verejnosť bola informovaná nedostatočne a jednostranne. Vyžadovala sa absolútna lojalita a akékoľvek úsilie spochybniť autoritu nastupujúcej moci, a to nielen v oblasti médií, sa tvrdo trestalo. Zastrasovanie, udavačstvo a následne rôzne podoby politických perzekúcií znamenali masové porušovanie zákonnosti, ktoré poznačilo širokú občiansku verejnosť.

V podmienkach pofebruárového Československa sa prostredníctvom propagandy formoval model novej spoločnosti, ktorej ústrednou líniou sa stal „boj proti triednemu nepriateľovi“. Kritériá na jeho označenie boli neurčité a značne flexibilné, preto ním mohol byť počastovaný každý, kto z akýchkoľvek dôvodov nevyhovoval aktuálnym záujmom a predstavám mocenských štruktúr. Pri presadzovaní zámerov agrárnej politiky sa stal kľúčovým boj proti „dedinským boháčom“, ktorých režim označil za „škodcov ľudu a výstavby socialistickej dediny“. Úlohou príslušných straníckych orgánov bolo

Kolektívnu poľnohospodársku veľkovýrobu zastupovali okrem JRD aj štátne majetky – ŠM Špačina (1950) (Zdroj: TASR)

využiť všetky dostupné prostriedky na rozduchovanie nenávisti a spoločenského zdiskreditovania dovtedajších autorít tradičného dedinského prostredia. Ideologické úmysly širokého pôsobenia prostredníctvom tlače, orientovanej na podávanie politicky vhodných obsahov, umožnili realizovať socialistickú prestavbu celej spoločnosti, nevynímajúc roľníctvo.

Zámerom predkladanej práce bolo analyzovať poľnohospodársku tematiku vo svetle kolektivizačnej propagandy na stránkach denníka *Pravda* v priebehu rokov 1949 až 1950, teda v prvopočiatoch zavádzania násilnej kolektivizácie v Československu. Celkovo práca analyzovala okolo 350 článkov, ktoré boli tematicky previazané s problematikou kolektivizačnej propagandy. Z tematických okruhov dominovali námety týkajúce sa zakladania a vývoja JRD, okolností podpísovania a odmietania výrobných a dodávkových zmlúv, dehonestujúcich relácií voči „dedinským boháčom“, tiež

agitačných kampaní a práce agitátorov na dedine, neopomenúc Sovietsky zväz, ako vzor „socialistického družstevníctva“. Nemenej priestoru práca venovala obrazu novodobého roľníka ako budovateľa nových výrobných foriem, poľnohospodárskym prácam, socialistickému súťaženiu, odmeňovaniu, motivácii a ďalším nástrojom manipulácie.

Články možno rozdeliť do troch skupín. Prvú z nich tvorili pozitívne ladené príspevky, ktoré poukazovali na údajne zvyšujúce sa tempo nových foriem poľnohospodárskej výroby, ich nepochybných výhod a prínosov, ktoré mali podnietiť roľníkov ku vstupu do JRD a akceptovaniu kolektívneho hospodárenia. Tieto články sa vyznačovali motivačným, povzbudivým, ba priam až oslavným módom. Negatívne správy sa dotýkali v prvom rade útokov na „dedinských boháčov“, ktorí boli prekážkou vytýčených mét socialistického poľnohospodárstva. Kritika patrila aj neplneniu kontingentov, či pasívnemu

prístupu k vstupu do JRD a zakladaniu nových výrobných foriem poľnohospodárskeho družstevníctva. Tretia kategória článkov sa vyznačovala rozmanitosťou náhľadov. Sledovala technické vymoženosti a novinky socialistického poľnohospodárstva, prinášala reportáže z priebehu sezónnych poľnohospodárskych prác, výstav, exkurzií do vzorových družstiev, delegácií do Sovietskeho zväzu, kultúrnych podujatí, návštev a prejavov čelných štátnych predstaviteľov.

Propagandistické úsilie KSČ v sledovanom období 1949 – 1950 ešte nedosahovalo tak ostrú a štvavú dikciu nasledujúcich rokov. Napriek tomu, že ústrednou črtou propagandy bol odmietavý postoj k „triednemu nepriateľovi“ v podobe „dedinského

boháča“, v tlači prevažovala tematika budovateľského úsilia, nadšenia zo socialistických metód práce, agitačné aktivity, bezmedzná motivácia a popudy k novým formám hospodárenia, či zdôraznenie predstavy blahobytnej budúcnosti. Tlač síce odsudzovala samostatne hospodáriacich roľníkov, ako sabotérov „socialistickej výstavby“, no kritika ešte nedosahovala tak agresívny prejav, s akým sa možno stretnúť v ďalšej fáze kolektivizácie. Všeobecne možno konštatovať, že v sledovanom období sa tlač dominantne zamerala na propagovanie úspechov kolektivizácie, ktorá však už vtedy predznamenávala a bola začiatkom dlhodobej krízy poľnohospodárskej produkcie a zásobovania obyvateľstva potravinami. Tento stav režim pripisoval pomalému

tempu „budovania socialistickej veľkovýroby“, čo riešil nielen zavedením ostrejších politických a ekonomických zásahov proti majetným roľníkom, ale aj rýchlejšou likvidáciou súkromného vlastníctva prostredníctvom núteného a centrálne riadeného zakladania JRD. Družstevníctvo v podobe JRD avizované prednosti spoločného hospodárenia reálne nenaplnilo, bolo závislé od štátu, nenadviazalo na princíp spolupráce a solidarity tradičného družstevníctva a stalo sa nástrojom „triedneho boja“, ako dôsledku riadenia spoločnosti politickými záujmami komunistickej strany. Najzávažnejšie bol týmto procesom zachvátený tradičný roľnícky stav, ktorý onedlho takmer výlučne podľahol spoločenskej, hospodárskej a morálnej devastácii.

Silvia Haladová • Reflections of collectivisation propaganda in the daily newspaper Pravda between 1949 and 1950

After the establishment of the communist regime in Czechoslovakia in February 1948, a centralised system of state governance started to introduce in society, which was implemented in agriculture through forced collectivisation, accompanied by various forms of violence and repression. The breakdown of the relationship between the peasant and land led to a fundamental change in the property and social village structure, ultimately leading to the decline of agriculture. The United Agricultural Cooperatives became an instrument of a 'socialist agricultural cooperative system building', and they promised the prosperity and advancement of agricultural mass production, but this soon turned out to be unrealistic. The wealthy peasants, the so-called village rich, against whom the regime introduced an ingenious system of political and economic interventions that led to their social and economic liquidation, were blamed for the general decline of agriculture and severe problems in the population's food supply. The establishment of new principles of countryside socialization became part of the comprehensive reconstruction of society in post-February Czechoslovakia. Press, as a fundamental means of mass communication, represented a particularly accessible way of promoting the goals of the forced collectivisation policy of the Communist Party of Czechoslovakia. The media were subordinate to party interests and state power, and every journalist's work was supposed to serve the interests of the people's democratic regime. In Slovakia, the press organ of the Communist Party of Slovakia, the daily newspaper Pravda, played the most significant role in spreading the propaganda of the ruling party and in the process of influencing and shaping the attitude of the population towards the new concept of agriculture. The tendency to promote the collectivisation theme, which was one of the central themes of domestic news, was misused to influence and manipulate public opinion, with the intention of the communist regime to dominate the whole of society and acquire a monopoly power position. The present study aimed to analyse the collectivisation propaganda published in the daily newspaper Pravda between 1949 and 1950. The study focuses on presenting the ways, forms and intensity of dissemination of purposeful information in the first years of the initial phase of collectivisation, including an assessment of the nature of the articles presented, not excluding their placement in the relevant socio-political context.

Mgr. Silvia Haladová, PhD. (1975)

Vyštudovala históriu na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity, titul PhD. jej bol udelený v roku 2008 na Univerzite Komenského v Bratislave v odbore archívniectvo a pomocné vedy historické. Do roku 2018 pôsobila ako odborná asistentka na Katedre historických vied a stredoeurópskych štúdií Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. V súčasnosti je pracovníčkou Centra výskumu obdobia neslobody Ústavu pamäti národa. Vo svojej vedeckej činnosti sa zameriava na slovenské dejiny 20. storočia, predovšetkým sa venuje dejinám každodennosti a regionálnym dejinám. Je autorkou troch monografií, vysokoškolskej učebnice, niekoľkých desiatok vedeckých štúdií a odborných článkov publikovaných doma aj v zahraničí. Z obdobia slovenských dejín 20. storočia je autorkou niekoľkých publikácií so zameraním na trnavský región.

Kontakt: haladova@upn.gov.sk

SLOVENSKÁ ORGANIZÁCIA NA OCHRANU ĽUDSKÝCH PRÁV V DOKUMENTOCH ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI A PRÍHOVOR VLADIMÍRA JUKLA Z APRÍLA 1968

FRANTIŠEK NEUPAUER – JÁN ŠIMULČÍK

Obdobie Pražskej jari otváralo dvere revízií, reformám, rehabilitáciám a jeho súčasťou bola aj angažovanosť politických väzňov. Vznikla celočeskoslovenská organizácia Klub 231 a na Slovensku organizácia Slovenská organizácia na obranu ľudských práv.¹ Rok 1968 bol pre politických väzňov rokom nádejí i sklamaní, a to už pred príchodom okupačných vojsk. Bol rokom angažovanosti a po auguste 1968 obdobím neslobody pod dohľadom Štátnej bezpečnosti či časom nútenej emigrácie.

Cestu k slobode slova ešte v období pred Pražskou jarou otvárali *Literární noviny* a *Kultúrny život*. Známy je rozhovor Pavla Lička so spisovateľom Alexandrom Solženicynom z roku 1967 a rovnako odvážna bola aj reportáž o smrti Jana Masaryka.² Sloboda médií otvárala priestor pre občanov, aby sa aj oni vyjadrovali, angažovali. Bolo tomu tak už pred prijatím Akčného programu Komunistickej strany Československa z 5. apríla 1968, ktorý deklaroval demokratizáciu, liberalizáciu, či zákona č. 84 Z. z. zo dňa 26. júna 1968, ktorý novelizoval zákon o periodickej tlači a ostatných hromadných informačných prostriedkoch (v zákone sa napríklad uvádza:

„Cenzura je nepripustná. Cenzurou se rozumějí jakékoliv zásahy státních orgánů proti svobodě slova a obrazu a jejich šíření hromadnými informačními prostředky.“).

Od marca 1968 sa začali formovať nové organizácie, medzi ktoré patrili aj Klub 231 (K 231) združujúci bývalých politických väzňov.³ K 231 sa zrodil v období hľadania riešení rehabilitácií politických väzňov, v čase, keď už verejnosť bola oboznámená s bezprávím dvadsaťročného systematického potláčania ľudských práv. Na Slovensku v tom čase vznikol dokument s názvom *V mene svedomia*, ktorý o. i. odhaľoval príbeh roľníka, ktorý bol odsúdený za to, že zabil

barana a neoznámil to miestnemu národnému výboru; partizána, ktorý bol pôvodne odsúdený na trest smrti, a ďalších.⁴ Za každým príbehom sa nachádzali ďalšie konkrétne príbehy a osudy ľudí a ich príbuzných.

Klub 231 vznikol 27. marca 1968 v Prahe počas stretnutia skupiny asi päťdesiatich aktivistov z radov bývalých politických väzňov. Členmi združenia sa mohli stať len občania, ktorí boli po februári 1948 odsúdení podľa zákona č. 50 z roku 1923 na obranu republiky, zákona 231 z roku 1948 na ochranu ľudovo demokratickej republiky a podľa trestného zákona č. 86 z roku 1950.⁵ Cieľom organizácie bola plná súdna, občianska a sociálna

1 Podrobne sa danej téme venoval historik Róbert Letz. Pozri LETZ, Róbert. *Aktivity Slovenskej organizácie na ochranu ľudských práv v roku 1968*. In: *Rok 1968 a jeho miesto v našich dejinách*. Bratislava: Veda, 2009, s. 162 – 182. Predovšetkým českým občianskym organizáciám sa venuje vo svojej práci Jiří Hoppe. Pozri HOPPE, Jiří. *Opozice '68. Sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. Praha: Prostor, 2009.

2 KONČELÍK, Jakub, VEČEŘA, Pavel, ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010, s. 158.

3 „Kromě K 231 to byl především Klub angažovaných nestraníků (KAN), Přípravný výbor pro obnovení sociální demokracie, Federace lokomotivních čet, Dilo koncilové obnovy nebo Společnost pro lidská práva.“ BLAŽEK, Petr, BURSÍK, Tomáš, HALLA, Josef, HOPPE, Jiří. *Aby se to už neopakovalo: katalog k výstavě o dějinách K 231 – Sdružení bývalých politických vězňů*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008, s. 24.

4 Dokumentárny film režiséra Kazimíra Barlíka s názvom *V mene svedomia*. NEUPAUER, František. Totalitná povaha režimu a jeho obete. In: GONDA, Peter, ZAJAC, Peter. *Socializmus: realita namiesto mýtov* [online]. [cit. 2022-06-15]. Dostupné na: <https://buraniemytov.sk/socializmus-realita-namiesto-mytov/>

5 Do dvoch mesiacov mala organizácia 80 regionálnych pobočiek s cca 30 000 členmi.

rehabilitácia bývalých politických väzňov a dokumentačná funkcia. Dňa 31. marca 1968 sa na Žofíne stretlo asi 3 000 politických väzňov. Nasledovali voľby vedenia K 231. Za predsedu bol zvolený Karel Nigrín,⁶ podpredseda-mi⁷ sa stali Václav Paleček, Jan Šmíd a aj Emil Vidra zo Slovenska, ktorý už na tomto stretnutí avizoval, že „na Slovensku založí podobnú organizáciu“.⁸

Bol to práve Emil Vidra, ktorý dňa 7. apríla 1968 stál na čele slovenskej organizácie s názvom Slovenská organizácia na ochranu ľudských práv (SONOLP)⁹, ktorej ustanovujúce zhromaždenie sa konalo v Dome lodníkov v Bratislave. Podpredsedom bol Jozef Marko a predsedom organizačnej komisie Alexander Pospíšel. Medzi jej členov patrili Anton Horník, Ján Rehák, Jozef Kristín, Ladislav Kmenta, Dušan Viesta, Jozef Tomášek, Jaroslav Fabok, Emil Golian, Alojz Mičko, Alexander Vido, Dobroslav Pustaj, Vojtech Čerešňa a Boris Travenec.¹⁰ Do svojich stanov uviedla, že je „sesterskou organizáciou K 231“,¹¹ no v praxi už s K 231 komunikovala v minimálnej miere.

V prvom rade žiadali, aby československá vláda zachovávala Deklaráciu OSN o ľudských právach z roku 1948. Poslaním organizácie bolo bojovať za ľudské práva pre všetkých, pre celý národ, nielen pre MUKLOV (väzňov, akronym (M)užov (U)rčenných (K) (L)ikvidácii). „SONOLP teda

Emil Vidra s manželkou Margitou vo Viedni

(Zdroj: www.historylab.sk)

nemala s pražským K 231 nič spoločné (snáď až na to, že ja ako predseda SONOLP, i ako miesto predsedu K 231, som chodil na K 231 schôdzky v Prahe a na podujatia v Brne a Ostrave),“ spomínal neskôr Emil Vidra.¹² Úplne tomu tak ale nebolo. Spoločná bola napríklad snaha o rehabilitáciu odsúdených osôb.

Dňa 7. apríla 1968 predniesol úvodný prejav gen. Marko, ktorý sa poďakoval Alexandrovi Dubčekovi za to, že „po dvadsaťročnom období bezprávia a porušovania základných práv je vôbec možné takéto aktív usporiadať“.¹³ Hlavný prejav predniesol Emil

Vidra. Jeho skrátaná podoba bola zverejnená v týždenníku *Kultúrny život*.¹⁴ Róbert Letz vo svojej štúdii uvádza nasledovné: „S kratšími prejavmi vystúpilo v rámci diskusie asi osem osôb. Peter Zatko žiadal, aby sa zistilo a zverejnilo, kto stál v pozadí akcie B¹⁵, na ktorej základe sa najmä začiatkom 50. rokov muselo množstvo rodín vystahovať z miest. J. Fabok nabádal, aby sa, pokiaľ ide o nápravu krivd, nepodliehalo predčasnemu nadšeniu. Viest sa vyjadril, že organizácia sa nesmie usilovať o pomstu v duchu zásady oko za oko, zub za zub, ale vychádzať z ľudského základu pomoci vdovám a sirotám. Generál Kristín v diskusii žiadal, aby sa „rehabilitovalo dôstojne ale nástojčivo“, a pripomenul zhromaždeniu pamiatku M. R. Štefánika. Vidra upozornil na problém, že väznení a perzekvovaní boli aj tí, ktorí predtým prenasledovali iných. Doterajšie pokusy o rehabilitáciu sa zamerali na komunistov. Predposledný diskutujúci, bývalý väzeň za katolícku akciu, pripomenul, že ešte vždy sú vo väzení niektorí kňazi. Žiadal nastolenie úplnej náboženskej slobody a upozornil, že stať o náboženských právach vypadla z denníku *Smena*, ktorý citoval Chartu OSN. Posledný diskutujúci, ktorý sa predstavil ako bývalý novinár, označil Československo uplynulých 20 rokov za „veľké väzenie“. Perspektívnu úlohou SONOLP videl v ochrane morálky v politike. Ak štát nemá dosť peňazí na rehabilitácie,

6 Karel Nigrín (1904 – 1982) bol učiteľom, ktorý sa zapojil do odboja voči nacizmu i komunistickému režimu. V roku 1949 bol odsúdený na trest smrti, no neskôr mu bol trest zmiernený na doživotie. Podrobnejšie informácie o menovanom i K 231 nachádzame aj v exilovom časopise *K-231* [online]. [cit. 2022-06-17]. Dostupné na: http://scriptum.cz/soubory/scriptum/%5Bnode%5D/k-231_1988_17_05_ocr.pdf

7 Na iných miestach nachádzame nasledovné informácie o vedení K 231: „*Předsednictvo: Karel Nigrín (předseda), Jaroslav Brodský (generální tajemník), Václav Paleček, Jan Šmíd, Emil Vidra a Josef Kovařovic (členové)*.“ BLAŽEK, P., BURSÍK, T., HALLA, J., HOPPE, J. *Aby se to už neopakovalo*, s. 34.

8 HALLA, Josef. *Organizace bývalých politických vězňů: Klub K-231 v exilu (1985–1990)*. Diplomová práce. Brno: Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 2001, s. 29.

9 Podrobne sa danej téme venoval Róbert Letz. Pozri LETZ, R. *Aktivity Slovenskej organizácie na ochranu ľudských práv v roku 1968*, s. 162 – 182.

10 BLAŽEK, P., BURSÍK, T., HALLA, J., HOPPE, J. *Aby se to už neopakovalo*, s. 30.

11 RUŽIČKA, Filip. *Klub K 231 a jeho pobočky*. Diplomová práce. Pardubice: Filozofická fakulta Univerzity Pardubice, 2013, s. 48.

12 VIDRA, Emil. *Slovenská organizácia na ochranu ľudských práv. K-231, č. 2, september 1988*, s. 5.

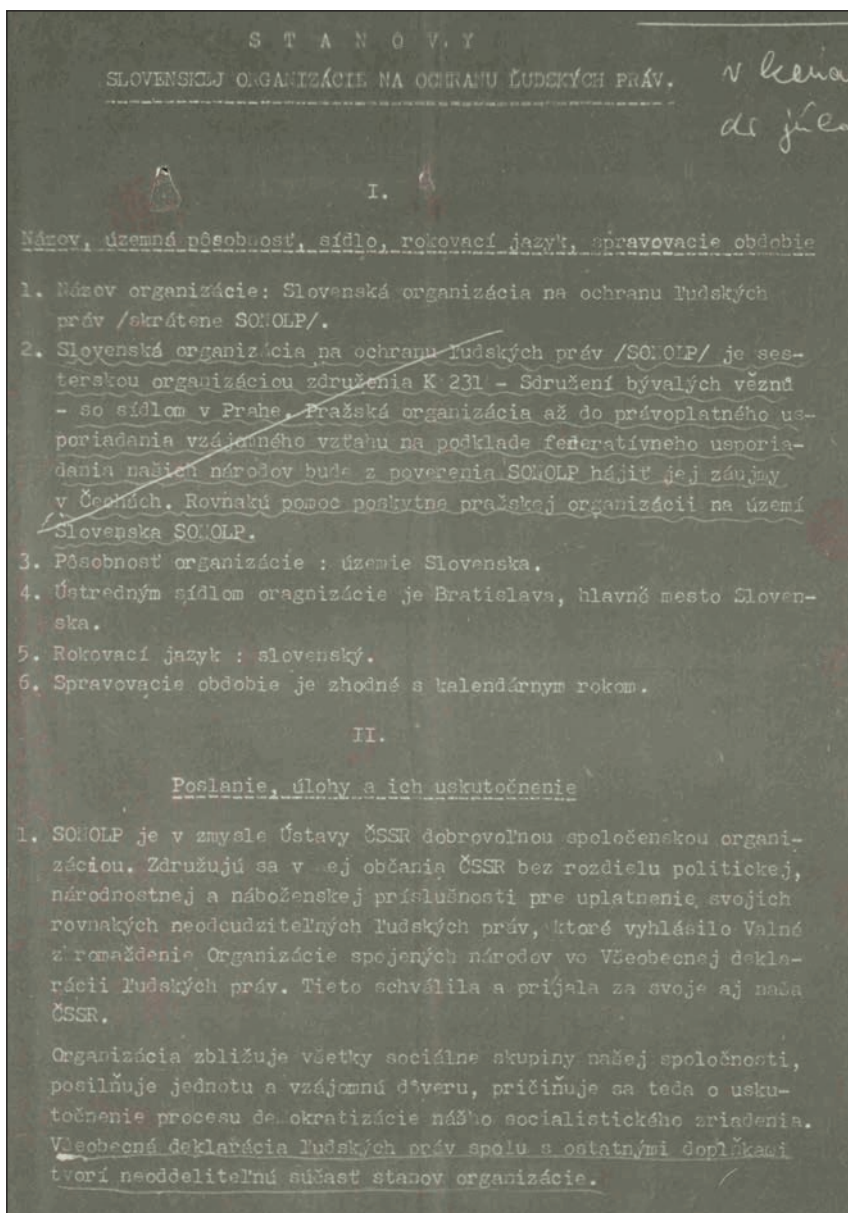
13 LETZ, R. *Aktivity Slovenskej organizácie na ochranu ľudských práv v roku 1968*, s. 162 – 182. Priama citácia: ODEHNAL, K. *Hlásia sa k deklarácii OSN o ľudských právach. Demokracia – rovnaká možnosť pre každého. Večerník*, 1968, roč. 13, 1968, č. 84, s. 2.

14 *Kultúrny život*, 1968, roč. 23, 1968, č. 15, s. 2.

15 K téme Akcia B vyšla publikácia: ORAVCOVÁ, Marianna. *Akcia B*. Bratislava: ÚPN, 2020. 304 s.

treba revidovať vysoké penzie bývalých funkcionárov.“¹⁶ Dnes vieme, že mužom, ktorý žiadal „nastolenie úplnej náboženskej slobody“, bol Vladimír Jukl.

Atmosféru zo zakladajúceho zasadnutia SONOLP dokumentuje prepis príspevku Vladimíra Jukla (Dokument č. 1), ktorý sa v roku 1965 po podmienčnom prepustení vrátil z väzenia. V roku 1951 bol ako 27-ročný odsúdený na 25 rokov odňatia slobody. Prepisovateľ reči Vladimíra Jukla zaznamenal aj „potlesk“, či „prerušený dlhotrvajúcim potleskom“. Tento autentický príspevok Vladimíra Jukla má silnú výpovednú hodnotu. Odkrýva pohľad bývalého politického väzňa odsúdeného na dlhoročný trest odňatia slobody, jeho vnímanie reality života v roku 1968 i víziu do budúcnosti. Na aktíve nepriamo vystúpil v mene katolíkov, aby „*tlmočil pocity človeka, ktorý sa dožil tohto dňa*“. A bol to práve Vladimír Jukl, ktorého po Nežnej revolúcii nazvali „generálom tajnej cirkvi na Slovensku“ a je považovaný so Silvestrom Krčmérym a tajným biskupom Jánom Korcom za jedného z troch pilierov tajnej cirkvi na Slovensku, ktorá stála aj pri organizovaní Sviečkovej manifestácie z 25. marca 1988.¹⁷ Svoj prejav začal vyjadrením vďačnosti za to, že sa „dožil tohto dňa“, a teda vnímal udalosť roku 1968 ako novú etapu živote pre tých, ktorí pri otázke: „*Na koľko rokov si odsúdený?*“ Odpovedali: „DKR“ (akronym: (D)o (K)onca (R)ežimu). Jukl, a s ním aj ďalší politickí väzni vnímali Pražskú jar ako obdobie zmien, zmeny režimu. Povinnosť nevnímal len vo vzťahu k riešeniu rehabilitácii. Povedal: „...našou prvou povinnosťou je vzdať chválu a vďaku Bohu, ktorý je Pánom všetkého a ktorý nám doprial prežiť tie ťažké roky, dočkať sa týchto čias a ktorý nám tiež dáva milosť svoju a požehnanie, aby sme ďalej plnili svoje povinnosti.“ Zároveň pripomenul, že „ešte aj dnes

Úvodná strana stanov SONOLP (Zdroj: A ÚPN)

niektorí kňazi a laici sú za náboženskú činnosť vo väzniach. Biskup pražský, Tomášek, žiadal už, aby títo, asi šesťnásť, boli prepustení. Aj zo Slovenska sú tam niektorí: páter Litva, Božanský, Reiner a ďalší.“¹⁸

Na ustanovujúcom stretnutí boli prítomní príbuzní povstaleckých generálov Jána Goliana a Rudolfa Viesta. Nechýbali ani politici: Peter Zatko a Ján Bečka.¹⁹ Vo Večerníku 8. apríla 1968 sa písalo: „Nová organizácia chce nie len

16 LETZ, R. Aktivity Slovenskej organizácie na ochranu ľudských práv v roku 1968, s. 169.

17 Podrobnejšie pozri ŠIMULČÍK, Ján. Čas svitania. Sviečková manifestácia 25. 3. 1988. Prešov: VMV, 1998.

18 Prejav Vladimíra Jukla pochádza z jeho osobného archívu a na konci 90. rokov 20. storočia bol darovaný Jánovi Šimulčíkovi, spoluautorovi článku.

19 BYSTRICKÝ, Valerián a kol. Rok 1968 na Slovensku a v Československu. Bratislava: SAV, 2008, s. 82.

*pomôcť pri rehabilitácii a vôbec ľuďom dožadujúcich sa ľudských práv podľa Charty OSN, ale chce byť aj garantom, že sa nezopakujú metódy uplynulých rokov a že osoby, ktoré sa podieľali na akejkoľvek forme upierania ľudských práv opustia navždy náš politický život. [...] Ak bolo možné škrtom pera poslať ľudí do väzenia, malo by byť možné zrušiť aj všetky rozsudky škrtom pera.*²⁰

Odvaha bývalých politických väzňov vyvolala reakciu i u tých, ktorí sa usilovali o demokratizáciu pomerov v Československu. Negatívny pohľad Moskvy znamenal, že aj predstavitelia reformného krídla začali cielene vytláčať bývalých politických väzňov z vlastnej záujmovej sféry. Zdeněk Mlynář 12. mája 1968 o členoch K 231 povedal, že je to spolok právoplatne odsúdených ľudí a dodal, že „oni sami seba označujú za neprávom odsúdených, no nikto u istej časti z nich žiadnu rehabilitáciu neurobil a myslím si, že ani neurobí“. Ešte jasnejšie sa to odzrkadlilo v prejavoch a príhovoroch neskorších normalizátorov na čele s Gustávom Husákom, ktorý politických väzňov priamo označoval za kriminálnikov.²¹

Dňa 10. júla 1968 predseda prípravného výboru Spoločnosti na ochranu ľudských práv Emil Vidra vo vysielaní slovenského rozhlasu v Mozaike vyhlásil: „Vládna prax dvadsať rokov bola v priamom protiklade s takmer so všetkými tridsiatimi článkami všeobecnej deklarácie ľudských práv. Naša generácia bude za hanebné obdobie histórie národa odsúdená en bloc.“²²

Po 21. auguste 1968 mnohí predstavitelia organizácie emigrovali. Poaugustová nenávisťná kampaň proti K 231 sa obrátila aj proti SONOLP. Vidra o tom píše: „U komunistov sme vyvolali revolučnú ostražitosť [...] Na schôdzky nášho predstavenstva začali vysielat špicla, akéhosi redaktora Pravdy, ktorý najprv navrhoval, aby sa namiesto mňa ako predsedu dal akýsi ideovo nevýrazný generál, potom začal robiť intrigy, aby sa celé predsedníctvo rozpoltilo a aby sa vlialo do pražskej K 231. Keď tieto podrazy boli neúspešné, zahájil útok proti nám sám Husák. On a po ňom všetky noviny nás nazývali kriminálnikmi a našu organizáciu spolením kriminálnych zločincov. Útok komunistov sa sústredil predovšetkým na mňa. Nazývali ma stereotypne kontrarevolucionárom, podporovaným imperialistickou reakciou zvonku a predovšetkým som sa v ich útokoch stal špiónom a agentom Vatikánu, multimilionárom a podporovateľom zločincov. Kvôli našej tichej revolúcii sa museli komunisti vrátiť späť k svojej neludskej tvári. A kvôli tejto našej tichej revolúcii si nemohli dovoliť uzavrieť mier s národom, ani ten najmenší Versailles a pod. aké uzavierajú aj najväčší nepriatelia po ťažkých krvavých vojnách. Komunisti neboli schopní sa za celú dobu svojej ľudskej tváre národu ospravedlniť. Jedine pani Zora Jesenská, ktorá s nami navštívila väzenský cintorín v Leopoldove, bola schopná ticho vysloviť a opakovať: „Ja sa tak hanbím.“ Vtedy jej úprimné slovo a úprimná slza – slza

*komunistu – boli schopné zmyť z nás všetku trpkosť.*²³

Politickí väzni mali v sebe určitú prezieravosť, ako aj osobnú skúsenosť s komunistickým vyšetrovaním. Aj to bol jeden z dôvodov, prečo po okupácii Československa v roku 1968 zakladatelia SONOLP, ako aj K 231, emigrovali. Činnosť organizácie bola už dňa 1. októbra 1968 zakázaná.²⁴ Nový minister vnútra Jan Pelnář predniesol dňa 9. septembra 1968 pred príslušníkmi ministerstva prejav, v ktorom „nastínil, jakým směrem se bude vývoj na ministerstvu. Na závěr řekl, že rozhodnutím ministerstva zanikají K-231 i KAN a bude zastavena i činnost Slovenské společnosti na ochranu lidských práv.“²⁵

Počas normalizácie boli obidve organizácie, tiež ich členovia, na čiernej listine a monitorovaní Štátnou bezpečnosťou (ŠtB). A to z jednoduchého dôvodu. Počas „krízového obdobia“ (rozuemej Pražskej jari) sa „nezachovali správne“ a angažovali sa v nepriateľských protisocialistických organizáciách. Niektorí z angažovaných členov SONOLP sa neskôr ocitli medzi spolupracovníkmi ŠtB.²⁶ Iných sa dotkli perzekúcie, ktoré trvali až do Novembra 1989.

Ďalšie dva dokumenty (Dokument č. 2 a 3) odkrývajú pohľad ŠtB na činnosť SONOLPu. V dokumente z novembra 1968 sa konštatuje rozbitie činnosti SONOLPu. Štátna bezpečnosť videla vo vnútri SONOLP tri skupiny. Prvá na čele s generálom Markom a generálom Kristínom „zastáva správne názory a mieni pracovať podľa

20 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) Krajská sprava Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Objektové zväzky (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-OB), archívne číslo (ďalej a. č.) 79, SONOLP. Správa o vzniku a vývoji Organizácie na ochranu ľudských práv zo 6. 11. 1968.

21 BLAŽEK, P., BURSÍK, T., HALLA, J., HOPPE, J. *Aby se to už neopakovalo*.

22 DOBIÁŠ, Rudolf. Emil Vidra. SONOLP. In: DOBIÁŠ, Rudolf. *Triedny nepriatelia III*. Prešov: VMV, 2010, s. 330.

23 DOBIÁŠ, R. Emil Vidra. SONOLP, s. 328 – 331, Korešpondencia E. Vidru.

24 Podrobnejšie pozri LETZ, R. Aktivita Slovenskej organizácie na ochranu ľudských práv v roku 1968, s. 175.

25 BÁRTA, Milan. *Josef Pavel. Život a doba*. Praha – Ústí na Labem: ÚSTR – FF UJEP, 2021, s. 300.

26 K tejto problematike je potrebný podrobnejší výskum. To, že k spolupráci dochádzalo svedčí príklad agenta s krycím menom „JOŽO“. Bol ním Jozef Tomášek, ktorý začal s ŠtB spolupracovať od 20. 5. 1977. Dňa 21. 10. 1985 bol schválený návrh na ukončenie tejto spolupráce s odôvodnením, že sa „jedná o neperspektívneho tajného spolupracovníka, ktorého efektívnosť práce je na veľmi nízkej úrovni“. A ÚPN Bratislava, f. Krajská sprava Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Agentúrne zväzky (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A), a. č. 90116. Agentúrne zväzok „JOŽO“.

Vladimír Jukl (Foto: Pavol Demeš)

Silvester Krčméry (Zdroj: A ÚPN)

zákonov a nariadení a hájiť program KS²⁷“. Druhá skupina je „na čele s prof. JUKLOM²⁸ a MUDr. KRČMÉRYM,²⁹ ktorí aktívne pracujú na vytvorení organizácie z radov katolíckej mládeže a hlavne inteligencie hodlajú z tejto organizácie vo vhodnom čase vytvoriť katolícku stranu, ako protiváhu KSČS“. Tretia skupina na čele s Emilom Vidrom mala podľa ŠtB za cieľ „zneužiť túto organizáciu na vytvorenie silnej politickej strany v duchu KDS³⁰, ako

protiváhy KSČS s cieľom postupnej likvidácie KSČS v ČSSR“. Členovia tejto skupiny (napríklad E. Vidra, V. Čerešňa) emigrovali.

Dnes môžeme konštatovať, že pokračovateľom myšlienky SONOLP bola skupina na čele s Vladimírom Juklom a Silvestrom Krčméry, ktorá myšlienku ochrany a uskutočnenia ľudských práv realizovala počas celej normalizácie. Nedali sa zastrašiť a boli aktívni predovšetkým v tajnej cirkvi,³¹

ktorá sa nakoniec stala nositeľkou tohto zápasu o ľudské práva najmä na Slovensku. Iste inak to v novembri 1968 videli príslušníci ŠtB. Víziou tajnej cirkvi bolo otvárať priestor pre vnútornú slobodu, náboženskú slobodu a ďalšími krokmi bola solidarita s prenasledovanými a zápas o občiansku slobodu.

V rámci archívneho výskumu SONOLP sú mnohé veci nevyjasnené. Nevieme presný počet členov organizácie, nakoľko kartotečné lístky sa

27 Komunistická strana.

28 RNDr. Vladimír Jukl SF, Dr. h. c. (19. 4. 1925 – 1. 5. 2012). Počas vysokoškolského štúdia sa zoznámil s profesorom Kolakovičom, ktorý ovplyvnil celý jeho nasledujúci život. V roku 1948 ukončil Prírodovedeckú fakultu Univerzity Karlovej v Prahe. V rokoch 1944 – 1945 sa s profesorom Kolakovičom zúčastnil Slovenského národného povstania. V roku 1951 bol zatknutý a odsúdený za údajnú velezradu a špionáž v prospech Vatikánu na dvadsaťpäť rokov odňatia slobody. Po trinástich rokoch strávených vo väzniciach ho v roku 1964 prepustili na slobodu. Najskôr pracoval manuálne. Od 1. 6. 1970 bol tajomníkom Jednoty slovenských matematikov a fyzikov. Po tajných štúdiách teológie ho v roku 1971 biskup J. Ch. Korec tajne vysvätil za katolíckeho kňaza. V roku 1974 spolu so Silvestrom Krčméry založili Spoločenstvo Fatima (SF). Počas normalizácie organizoval a koordinoval tajné cirkevné aktivity po celom Slovensku. Do roku 1985, keď odišiel na dôchodok, pracoval ako tajomník Jednoty slovenských matematikov a fyzikov. Po Nežnej revolúcii sa zapojil do verejného cirkevného života. Podrobnejšie pozri <http://www.upn.gov.sk/sk/vladimir-jukl-1925-2012/>

29 MUDr. Silvester Krčméry SF, Dr. h. c. (5. 8. 1924 – 10. 9. 2013). Bol skautom, vyrastal a maturoval v Banskej Bystrici. V roku 1943 sa zoznámil s kňazom Tomislavom Kolakovičom (1906 – 1990), ktorý ho celoživotne ovplyvnil. Študoval na lekárskej fakulte v Bratislave, následne pokračoval v Prahe i v Paríži. V roku 1951 bol počas základnej vojenskej služby zatknutý a vo vyšetrovacej väzbe strávil tri roky. V roku 1954 ho Vojenský súd v Trenčíne odsúdil za vlastizradu na 14 rokov väzenia. Po prepustení z väzenia od roku 1964 pôsobil dvadsať rokov ako röntgenológ v nemocnici v Podunajských Biskupiciach (Bratislava). V roku 1974 sa stal spoluzakladateľom Spoločenstva Fatima, kde sa podieľal na vydávaní samizdatovej literatúry a organizovaní malých spoločenstiev tajnej cirkvi. Podrobnejšie pozri <http://www.upn.gov.sk/sk/pribeh-pamatnika-silvester-krcmery-1924-2013/>

30 Zrejme sa jednalo o Kresťanskodemokratickú stranu.

31 Pojem „tajná“ alebo „podzemná“ cirkev sa používa na vyjadrenie neverejných aktivít verejne pôsobiacej katolíckej cirkvi v rokoch 1948 – 1989. Viac o terminológii tajnej cirkvi pozri KUDLÁČOVÁ, Blanka. Terminologický exkurz. In: KUDLÁČOVÁ, Blanka, ed. *Výchova a vzdelávanie slobodného človeka v podmienkach neslobody (príklady z kresťanského disentu v období socializmu)*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2020.

nezachovali. Údaje o počte členov kolíšu od 500 do 2 000.³² Z pôvodných viac stovák strán dokumentov ŠtB sa v spise zachovalo iba 15 listov. Iste,

ďalšie dokumenty k SONOLP-u sa nachádzajú v osobných spisoch perzekvovaných a je potrebný ich ďalší výskum. Vieme, že nie sú zachované

žiadne prejavy účastníkov zhromaždenia zo 7. apríla 1968,³³ a tak má zverejnenie prejavu Vladimíra Jukla objaviťskú hodnotu.

DOKUMENT Č. 1

1968, 7. apríl, Bratislava. Príhovor Vladimíra Jukla na aktíve Slovenskej organizácie na ochranu ľudských práv v Bratislave.

Osobný archív Jána Šimulčíka.

„Dovoľte, aby som sa najprv predstavil. Bol som skoro štrnásť rokov vo väzení za náboženskú činnosť, ako katolík, v rámci činnosti Katolíckej akcie.³⁴ Vy, ktorí ste strávili viac rokov vo väzniciach, viete, že tam boli skoro všetci naši katolícki biskupi,³⁵ boli tam stovky kňazov, rehoľníkov a laikov za náboženskú činnosť. Bohužiaľ biskupi skoro všetci pomreli, kňazi majú svoje povinnosti, dnes, v nedeľu, a tak si považujem za svoju povinnosť, respektíve odvažujem sa menom katolíkov tuná tlmočiť pocity človeka, ktorý sa dožil tohto dňa.

V prvom rade, myslím si, že je našou povinnosťou (a snád' môžem si myslieť, že aj za vás mnohých hovorím, pretože ešte snád' v našom národe slovenskom nevymrela viera), že našou prvou povinnosťou je vzdať chválu a vďaku Bohu, ktorý je Pánom všetkého a ktorý nám doprial prežiť tie ťažké roky, dočkať sa týchto čias a ktorý nám tiež dáva milosť svoju a požehnanie, aby sme ďalej plnili svoje povinnosti. (Dlhotrvajúci potlesk). Ako hovorí Písmo sväté: „Požehnaný nech je Pán Boh náš, lebo vzhliadol na svoj ľud a vyslobodil ho, aby sme mu bez strachu slúžili vo svätosti a spravodlivosti pred jeho tvárou po všetky dni života nášho.“³⁶

Ďalej, myslím si, že je namieste spomenúť tiež kratučko aspoň tých všetkých ľudí, vďaka ktorým sme to prežili, ktorí nám pomáhali. Tak iste v prvom rade sú to naše mamičky, manželky, všetci tí najbližší príbuzní, možno z nich mnohí trpeli, psychicky aspoň, oveľa viacej, než my vo väzení. Ale potom aj tí neznámi všelijakí dobrodinci, ktorí nám pomáhali to znášať. A je treba pripomenúť, že aj medzi dozorcami, medzi tými príslušníkmi vo väzniciach sa našli ľudia, ktorí nám pomáhali, ktorí sa nám snažili uľahčiť ten náš ťažký osud. (Potlesk).

A preto, chcel by som pripomenúť povinnosť nás všetkých, že nejde nám o dajakú pomstu, o revanšizmus, ale o odpustenie. Ved' sa modlíme, tí ktorí veríme, pravda, Otče náš a tam hovoríme: odpusť nám naše viny ako aj my odpúšťame svojim vinníkom. Keby sme teda neodpustili, nemali by sme k tomuto právo.

No, ale ešte nie je všetko celkom v poriadku. Chcel by som pripomenúť, že ešte aj dnes niektorí kňazi a laici sú za náboženskú činnosť vo väzniciach. Biskup pražský, Tomášek, žiadal už, aby títo,

32 LETZ, R. Aktivity Slovenskej organizácie na ochranu ľudských práv v roku 1968, s. 167.

33 Aj keď niektoré boli sekundárne a neúplne publikované v dobovej tlači.

34 Katolícka akcia bola hnutím laikov rímskokatolíckej cirkvi s cieľom obrany a šírenia kresťanských hodnôt v spoločnosti prostredníctvom uplatňovania kresťanských zásad vo všetkých oblastiach ľudského života. Hnutie sa rozvinulo v 20. a 30. rokoch 20. storočia na podnet pápeža Pia XI. (zadefinoval jeho hlavné poslanie a organizačné usporiadanie), pričom nadviazalo na začiatky hnutia v 19. storočí (termín Katolícka akcia ako prvý použil pápež Lev XIII. vo svojom liste z 1895). Katolícka akcia mala pomáhať katolíckej cirkvi v jej pastoračnom úsilí a obraňovať kresťanské hodnoty v meniacich sa spoločenských podmienkach. Bližšie pozri <https://beliana.sav.sk/heslo/katolicka-akcia>

35 Napríklad v roku 1951 boli v monsterprocesse odsúdení traja katolícky biskupi: Ján Vojtaššák na 24 rokov, Michal Buzalka s Pavlom Gojdičom boli odsúdení na doživotie.

36 Jukl cituje Evanjelium podľa Lukaša z textu, ktorý sa nazýva *Evanjeliový chválospev O Mesiášovi a jeho predchodcovi* (Lk 1, 68 – 79).

asi šesťnásti, boli prepustení.³⁷ Aj zo Slovenska sú tam niektorí: páter Litva, Bošanský, Reiner a ďalší. Nepoznám menovite všetkých. Žiadal by som preto, aby naša spoločnosť do rezolúcie zahrnula aj požiadavku okamžitého prepustenia týchto z väznice. (Potlesk). Viete iste mnohí, že tí kňazi, biskupi, ale aj laici boli do väzenia daní len za plnenie svojich náboženských a pastierskych povinností. Nebola to vlastne ani politická protištátna činnosť. Teda, tým skôr by mali byť všetci čo najskôr rehabilitovaní. (Potlesk). Ďalej, myslím, že by sme sa mali pripojiť k žiadosti gréckokatolíckych kňazov, ktorá bola zverejnená vo Východoslovenských novinách,³⁸ o ich rehabilitáciu, o ich obnovenie možnosti slobodného života. Bolo nezákonne asi trisťtisíc ľudí (prerušený súhlasným potleskom).³⁹ Boli zbavení možnosti žiť podľa svojho presvedčenia. Je to vlastne zločin, ktorý sa rovná genocíde,⁴⁰ ktorý je markantným a frapantným porušením Charty ľudských práv. Aj v tomto bode by sme sa mali k tomu pripojiť. (Potlesk). A vôbec, mali by sme žiadať nastolenie náboženskej slobody v plnom rozsahu tak, ako to požaduje (prerušený dlhotrvajúcim potleskom), ako to žiada Charta ľudských práv, ktorá bola nedávno uverejnená v Smene i keď, bohužiaľ je to divné, že práve táto stať, tieto slová o náboženskej slobode, boli tam vypustené...

Chcel by som povedať ešte, že naša snaha kresťanov nebude na úkor spoločnosti, ale naopak, na veľký úžitok celej spoločnosti. To dokumentuje tiež pastiersky list našich biskupov,⁴¹ ktorý sme nedávno počuli v našich kostoloch. Mnohí z vás snáď ho nepočuli, preto dovoľte, na záver z neho niektoré myšlienky prečítam:

Bratia a sestry, prežili sme obdobie skúšky, svoj veľký pôst. Bol to dar od Boha, príležitosť na očistu osobnú i spoločnú, doba slávna tak, ako je tomu vždy, keď Cirkev dopĺňa na vlastnom tele, čo Kristovmu umučeniu ešte chýba. Dúfame, že dlhé duchovné vyhľadovanie nás tým lepšie pripravilo na prijatie všetkého toho bohatstva, ktoré v súvislosti s koncilom v Cirkvi medzitým vyrástlo. Očakávame, že nová situácia nám umožní preukázať silu a veľkosť kresťanstva v jeho pravej evanjeliovej podobe, ku ktorej tiež podstatne patrí služba svetu. Veď našim cieľom nie je len dobro Cirkvi, ale i celej spoločnosti. Zle chápe kresťanstvo ten, kto v ňom vidí čosi pasívneho, útek pred svetom. Opak je pravdou. Kresťanstvo nabáda k činnosti, k živej účasti na všetkom, čo vytvára pravé hodnoty. Preto nám znejú dnes obzvlášť aktuálne slová apoštola Pavla: „Lebo to je vôľa Božia, aby ste robili dobro a tak umlčali hlúpe reči nerozumných ľudí. Žite ako slobodní, ale nie ako tí, ktorým je sloboda iba prikrývkou zlého, lež ako Boží služobníci.“

Nechceme nijaké privilégia. Svojich práv v demokratickej spoločnosti sa dovoľávame s dobrým svedomím. Sme presvedčení, že našu službu v duchu evanjelia, v duchu pokoncilového⁴² kresťanstva, celá naša spoločnosť veľmi potrebuje. Touto službou je upevňovanie rodín, výchova detí, pomoc starým, chorým a opusteným. Službou bude naša každodenne dobre vykonaná práca, pomoc hľadáajúcim, šírenie atmosféry vzájomnej dôvery. Službou je dialóg so svetom, so všetkými ľuďmi dobrej vôle. K tomu, prosím, aby nám Pán Boh pomáhal a dúfam, že v tomto sa zjednotíme so všetkými kresťanmi, so všetkými ľuďmi dobrej vôle. Ďakujem.

(Dlhotrvajúci potlesk).

- 37 Dňa 21. 3. 1968 pražský biskup František Tomášek poslal generálnemu tajomníkovi ÚV KSČ Alexandrovi Dubčekovi list, v ktorom poukazuje na krivdy voči cirkvi a žiada ich nápravu. K listu bola pripojená petícia s 22 317 podpismi. Tomáškovy požiadavky opakovane zazneli v pastierskom liste, ktorý sa čítal 24. 3. 1968. Následne dňa 25. 3. 1968 zaslal list aj pražskej vláde. Podrobnejšie pozri VNUK, František. *Popustené putá. Katolícka cirkev na Slovensku v období liberalizácie a nástupu normalizácie (1967 – 1971)*. Martin: Matica slovenská, 2001, s. 52 – 54.
- 38 Dňa 29. 3. 1968 vo *Východoslovenských novinách* bol opublikovaný list gréckokatolíckej cirkvi, ktorý vzbudil značný rozruch. Bližšie pozri VNUK, F. *Popustené putá*, s. 182 – 184.
- 39 Jukl má na mysli Akciu P – pravoslávizácia gr. kat cirkvi. Akcia P bol tzv. Veľký sobor, ktorý sa uskutočnil 28. 4. 1950 v Prešove, keď pod falošnou zámenkou boli za zatvorenými dverami účastníci soboru donútení odhlasovať vopred pripravený manifest, ktorý pripravil Slovenský úrad pre veci cirkevné. Manifest vyjadroval vôľu gréckokatolíkov prestúpiť na pravoslávie. Akcia P postihla vyše 300 000 gréckokatolíkov na Slovensku, pričom gréckokatolícka cirkev bola obnovená až v roku 1968. Pozri <https://www.upn.gov.sk/sk/28-april-akcia-p/>
- 40 Genocída – čiastočné alebo úplné vyhladenie alebo vyhladzovanie istých skupín obyvateľstva alebo národa z etnických, rasových, náboženských alebo politických dôvodov.
- 41 Dňa 31. 3. 1968 sa v kostoloch čítal list slovenských biskupov.
- 42 Myslí sa II. vatikánsky koncil.

Vladimír Jukl a Silvester Krčméry na stretnutí s pápežom Jánom Pavlom II. (Zdroj: Archív Spoločenstva Fatima)

DOKUMENT Č. 2

1968, 6. november, Bratislava. Správa o vzniku a vývoji Organizácie na ochranu ľudských práv.

A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-OB, a. č. 79, SONOLP.

Krajská správa ZNB, Správa štb.,
B r a t i s l a v a

II. odbor, 6. oddelenie

Bratislava, 6. 11. 1968

S p r á v a

o vzniku a vývoji „Organizácie na ochranu ľudských práv“.

V mesiaci marci bola v Bratislave ustanovujúca schôdza „Organizácie na ochranu ľudských práv“⁴³ s cieľom podchytenia býv. politických väzňov na Slovensku.

V čele tejto organizácie stojí predseda

43 Správne Slovenská organizácia na ochranu ľudských práv.

dr. VIDRA⁴⁴

Emil,⁴⁵ nar. 23. 3. 1916 Šuranoch, pracovník Správy vých. dráhy v Bratislave, bytom [...] ⁴⁶ Menovaný počas štúdií navštevoval⁴⁷ bohoslovecký seminár⁴⁸ a ukončil štúdium práv a filozofie. Po oslobodení bol ústredný tajomník Strany práce v Bratislave. V roku 1959 bol so svojou skupinou odsúdený na sedem rokov odňatia slobody a v roku 1960 amnestovaný.⁴⁹ Išlo o skupinu s cieľom založenia kresťansko-soc.[iálnej] strany na zásadách burž. demokracie. Jej úmyslom mala byť reštaurácia kapitalizmu u nás po nimi očakávanom zvrate prerastením maďarskej kontrarevolúcie na naše územie. V mesiaci august odišiel do Rakúska odkiaľ sa nevrátil.⁵⁰

ČEREŠŇA⁵¹

Vojtech, nar. 14. 1. 1915, zamestnanec Zberných surovín v Bratislave, bytom [...] Ide o býv.[alý] majiteľa fy CHERRILAK, býv.[alý] člen HG,⁵² HSEŠ,⁵³ od roku 1941 pracovník slov.[enského] vyslanectva v Záhrebe a od roku 1944 funkcionár HVHG⁵⁴ v Bratislave. V roku 1949 sa stal agentom francúzskej a pozdejšie americkej rozviedky. V roku 1951 ilegálne opustil ČSSR a neskôr, ako agent CIC⁵⁵ pod falošným menom BAUER prichádza do ČSSR a organizuje špiónážnu činnosť. V roku 1951 bol ods.[údený] na trest smrti, ktorý mu bol pozdejšie zmenený na doživotie a pozdejšie na 25 rokov. V roku 1965 bol na amnestiu prepustený. V augusti 1968 odišiel do Viedne a po krátkom čase do Canady. V „Organizácii na ochranu ľudských práv“ zastával pokladníka bol veľmi činný.

HORNÍK⁵⁶

Anton, nar. 12. 6. 1929 v Trnave, pracovník Hydrostavu v Bratislave [...] Menovaný bol v roku 1947 civilným pracovníkom v Jachymove, kde prišiel do styku s ods.[údenými] osobami, ktorým vynášal a prinášal do tábora dopisy, za čo bol ods.[údený] na dva roky. V roku 1952 utiekol ileg.[álne] do NSR⁵⁷ s istým Zdenkom CYPRICHOM,⁵⁸ kde v tábore VÁLKA⁵⁹ absolvoval špiónážne školenie.

- 44 Na kraji pod menom je ručne dopísané: „Otec Anton a Helena r. Držková“, „manželka Margita Vidrova“ a ďalšia poznámka: „utiekol“. Matka zomrela v roku 1920 a otec v roku 1933. *Pred 20 rokmi zomrel šuriansky rodák Dr. Emil Vidra* [online]. [cit. 2022-06-15]. Dostupné na: https://watson.sk/index.php?catid=43%3Adefault&id=1219%3Apred-20-rokmi-zomrel-uriansky-rodak-dr-emil-vidra&format=pdf&option=com_content&Itemid=64
- 45 „Po novembri 1989 sa vrátil do vlasti, predstavitelia VPN ho však nepustili na novembrové tribúny. Spoločne s priateľmi založil Slovenskú organizáciu na ochranu práv – ľudských a národných – SONOP – ktorej základnou programovou tézou bolo prebúdzanie národného sebauvedomenia Slovákov a obhajoba ich práva na sebaurčenie. Emil Vidra zomrel 20. januára 1992.“ POTOCKÝ, Peter. *SONOP zástanca a presadzovateľ ľudských a národných práv : Emilovi Vidrovi in memoriam*. Bratislava: SONOP, 1993.
- 46 Adresy trvalého bydliska vynechávame.
- 47 Počiaknuté vety (na tomto mieste aj v celom texte) boli počiarknuté rukou.
- 48 Študoval katolícku teológiu, no štúdium nedokočil. V roku 1942 sa oženil s Margitou Bartovičovou. *Pred 20 rokmi zomrel šuriansky rodák Dr. Emil Vidra*.
- 49 V auguste 1958 bol uväznený a následne odsúdený za podvracanie republiky na 7 rokov. V roku 1960 bol prepustený z väzenia na základe amnestie. Umiestnil sa vo výrobe. Angažoval sa v roku 1968, v septembri 1968 emigroval do Viedne. *Pred 20 rokmi zomrel šuriansky rodák Dr. Emil Vidra*.
- 50 Podľa iných údajov emigroval až v mesiaci september. Je možné, že správne malo byť napísané posledné slovo: „nevrátil“.
- 51 Na kraji pod menom je ručne dopísané: „otec Vojtech a Alžbeta r. ? Fridnechová“, „manželka Maria r. Blahova“, „14. 2. 1922“ a slovo „utiekol“.
- 52 Hlinkovej gardy.
- 53 Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.
- 54 Hlavné veliteľstvo Hlinkovej gardy.
- 55 Counterintelligence Corps (Vojenská kontrarozviedka USA).
- 56 Pod menom je ručne dopísané: „utiekol“.
- 57 Nemecká spolková republika.
- 58 Nepodarilo sa nám stotožniť priezvisko.
- 59 Tábor sa volal VÁLKA.

Po tomto prišiel s úkolami do ČSSR prevádzať špionážnu činnosť v prospech francúzskej rozviedky. V roku 1954 bol ods.[údený] pre velezradu na 16 rokov a v rámci amnestie bol v roku 1964 prepustený. Koncom októbra odišiel do Viedne odkiaľ sa nemieni vrátiť. V uvedenej organizácii bol tajomníkom, kde vyvíjal veľmi aktívnu činnosť.

FABOK⁶⁰

Jaroslav, nar. 17. 2. 1921 v Silbaši, bytom [...] Menovaný bol funkcionárom DS⁶¹ v Bratislave. Po roku 1948 odišiel na Západ, kde sa dal do služieb CIC a po vyškolení v roku 1949 bol vyslaný do ČSSR so špionážnymi úkolmi. Za túto činnosť bol ods.[údený] na doživotie a v roku 1964 bol prepustený. V poslednom období vyvíja snahu o vysťahovanie na Západ pričom tvrdí, že od CIC mu od doby zatknutia narástlo na Západe konto 400 dolárov mesačne. Ako tajomník tejto organizácie vyvíja veľmi aktívnu činnosť.

TOMÁŠEK⁶²

Jozef, nar. 1. 1. 1926 v Z.[áhorskej] Vsi, bytom [...], zam.[estnaný] ako projektant u Pozemných stavieb v Bratislave. V roku 1958 bol odsúdený pre velezradu na 10 rokov, nakoľko cestou svojho brata bol napojený na dr. ĎURČANSKÉHO a dr. Adolfa v NSR. Pozdejšie bol ods.[údený] s KALIAROM, KANISOM a ďalšími pre zakladanie KDS.⁶³ V rámci amnestie v roku 1960 bol prepustený. V uvedenej organizácii sa stal tajomníkom, ktorú funkciu svojou aktivitou horlivo vykonával.

POSPÍŠEL⁶⁴

Ján-Alexandr, nar. 11. 2. 1919, bytom [...] Menovaný bol organizátorom sedemčlennej skupiny s cieľom zmocniť sa lietadla ČSA, ktorého posádku aj za cenu vraždy chceli odstrániť a odísť na Západ za účelom napojenie sa na zradnú emigráciu. Bol ods.[údený] na 15 rokov v roku 1952 pre velezradu a v roku 1960 bol v rámci amnestie prepustený. V organizácii je redaktorom a vyvíja aktívnu činnosť.

SEMEŠ⁶⁵

Anton, nar. 30. 1. 1930 v Ložine, bytom [...] Ide o odchovanca saleziánskeho ústavu, ktorý v roku 1950 opustil voj.[enský] útvar a cestou kňaza ZEMANA⁶⁶ dal sa do služieb spravodajskej rozviedky Vatikánu. Bol ods.[údený] pre velezradu na 14 rokov a v roku 1964 v rámci amnestie prepustený. Stal sa redaktorom uvedenej organizácie, kde vyvíja aktívnu činnosť.

TALIGOVÁ⁶⁷

Jana, nar. 29. 8. 1943 v Martine, bytom [...], zam.[estnaná] u Slov.[enskej] spoločnosti pre racionálnu výživu, ako úradníčka. Je s uvedenými osobami v stálom styku a plne zastáva ich koncepciu. Ako taká prevádza ich administratívne práce a sjednáva im stretnutia.

Podľa doposiaľ získaných poznatkov dá sa posúdiť, že vo vedení tejto organizácie nie je záruka jej zneužitia proti KS⁶⁸ a proti podstate soc. spoločenského poriadku.

60 Podrobnejšie k osobe Jaroslava Faboka aj v jeho osobnom svedectve zaznamenanom pre ÚPN. Dostupné na: <https://www.upn.gov.sk/sk/jaroslav-fabok-1921/>

61 Demokratická strana.

62 Podrobnejšie pozri A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-A, a. č. 90116. Agentúrny zväzok „JOŽO“.

63 Zrejme ide o Kresťanskú demokratickú stranu.

64 Podrobnejšie pozri A ÚPN Bratislava, vyšetrovací spis k osobe Jána Alexandra Pospíšela.

65 K osobe Antona Semeša pozri bližšie DUBOVSKÝ, Patrik, KOŠÍK, Ľudovít. Za Antonom Semešom (1930 – 2020). *Pamäť naroda*, roč. 16, 2021, č. 1, s. 118 – 119.

66 Ide o osobu dona Titusa Zemana SDB.

67 K menovanej sme nenašli podrobnejšie informácie.

68 Komunistická strana.

Túto skutočnosť potvrdzuje i oficiálne programové vyhlásenie vedenia tejto organizácie publikované vo Večerníku 8. 4. 1968 v ktorom sa uvádza: Nová organizácia chce nielen pomôcť pri rehabilitácii a vôbec ľuďom dožadujúcich sa ľudských práv podľa Charty OSN, ale byť aj garantom, že sa nezopakujú metódy uplynulých rokov a že osoby, ktoré sa podujali na akejkoľvek forme upierania ľudských práv opustia navždy náš politický život. V tomto vyhlásení dr. VIDRA tiež uviedol... Ak bolo možné škrtom pera poslať ľudí do väzenia, malo by byť možné zrušiť aj všetky rozsudky škrtom pera... Tento výrok by mal platiť na všetky rozsudky vykonané od roku 1945 do roku 1948. Taktiež dr. VIDRA uvádzal... Utrpenie za cisára Hadriana sa nelíši od utrpenia za cisára Hitlera ani za tzv. ľudových demokratov. Ďalej bolo zistené, že časť aktívnych členov tejto organizácie má v úmysle zneužiť túto organizáciu na vytvorenie silnej politickej organizácie resp. strany v duchu KDS ako protiváhy KS s cieľom postupnej likvidácie KSČS⁶⁹ v ČSSR. Obdobne jednotlivci prejavujú snahy o kompromitáciu a likvidáciu Štátnej bezpečnosti. Uvedené osoby sa na svojich schôdkach, ktoré uskutočňovali v miestnostiach na Obchodnej ul. a v miestnostiach ČSD⁷⁰ v Bratislave utvrdzovali v tom, že sa nikdy a nikým nedajú obmedziť vo svojej činnosti. Budú vraj bojovať a musia získať viac členov, ako KSS⁷¹. Keď to bude potreba vyžadovať rozbijú KSČS a odstránia vládu. Vo svojej činnosti sa tiež utvrdzovali v tom, že národ čaká od nich činy. Toto potvrdzovali istým telefonátom, kde neznáma osoba s výtkou upozorňovala predsedu dr. VIDRU, že čo robia, či spia a že sú pripravení prísť so zbraňami do Bratislavy a robiť poriadok. FABOK sústavne výbor uisťoval, že Západ o činnosti organizácie vie, čaká však činy a ich činnosť bude podporovať. O sebe prehlásil, že proti tomuto zriadeniu bojoval a bude bojovať i v budúcnosti. Taktiež mali dosah na býv.[alého] ministra PAVLA⁷², ktorý im vychádzal v ústrety a sľuboval jednotlivcom, že ich zaradí do bezpečnosti.

Činnosť uvedených funkcionárov sa neobmedzoval len na Bratislavu, ale sa pričínili a to hlavne dr. VIDRA, FABOK, HORNÍK, TOMÁŠEK, TALIGOVÁ a ďalší o zakladanie pobočky a to, v Novom meste n/V, v okrese Bratislava – vidiek, v Prievdzi, v Senici a v Topoľčanoch. V Novom meste n/V ide o najväčšieho iniciátora Jozefa MASARYKA, nar. 8. 3. 1913. bytom [...], býv.[alého] dôstojníka ČSA⁷³, ktorý bol v roku 1949 ods.[údeného] na dvadsať rokov pre velezradu. V Topoľčanoch je podobnou osobou MUDr. PYRIOVÁ, ktorá dostáva najviac inštrukcie od HORNÍKA z Bratislavy. V okrese Prievdza v obci Sebedražie sú iniciátori tejto organizácie Martin HAGARA, Anton DOLINAJ a istý MARCIKÁN.

V Senici, ako hlavný organizátor je Alex. VIDO, nar. 1. 5. 1896, dôchodca, bytom [...], býv.[alého] poslanec DS, ktorý bol odsúdený na 4 roky odňatia slobody pre podvracanie. V okrese Bratislava – vidiek v Gajároch je zakladateľom Leonard HURBAN, nar. 7. 7. 1918, invalid, bytom [...]. Menovaný bol v roku 1948 ods. na 9 rokov pre vraždu. Jeho brat Ján bol agentom CIC za čo bol ods.[údený] na 25 rokov a brat František tiež za tú činnosť na 18 rokov. Leonard HURBAN získaval osoby do tejto organizácie a prevádzal finančné zbierky na jej podporu.

Po 21. auguste jednotlivci odišli do zahraničia z obavy pred zatvorením. Ide o predsedu dr. VIDRU, ktorý v súčasnej dobe sa zdržuje vo Viedni v kláštore tešiteľov a ktorý

69 Komunistická strana Československa.

70 Československé dráhy.

71 Komunistická strana Slovenska.

72 Ide o bývalého ministra vnútra Josefa Pavla.

73 Československej armády.

uvedeným osobám dáva do ČSSR inštrukcie a odkazy. Taktiež odišiel do Rakúska Vojtech ČEREŠŇA, ktorý po krátkom čase odcestoval do Canady. Prof. JUKL⁷⁴ obdobne vycestoval do Viedni a nemieni sa vrátiť do ČSSR. Túto okolnosť mnohí členovia organizácie odsudzovali, ako zbabelosť. Zhodli sa, že oni musia zostať tu a pracovať doma v ČSSR. Čo sa týka prenasledovania z toho nemajú žiadne obavy, nakoľko prípravnú činnosť prevádzali s vedomím najvyšších straníckych a vládnych orgánov. V dôsledku toho je potrebné pokračovať i keď organizácia bola zakázaná. Z prítomnosti armád spojeneckých štátov na našom území neprejavili žiadny strach, nakoľko majú dobrý prehľad o situácii. Majú všade svojich ľudí i v bezpečnosti, ktorí sú ochotní ich informovať a tak možno včas robiť opatrenia. V súčasnej dobe je treba počkať na normalizáciu pomerov a pripraviť sa na ďalšiu prácu. Treba byť veľmi opatrný a prezieravý v každom smere a veci preverovať. Ešte nie je všetko stratené a preto je treba pokračovať v boji proti terajšiemu zriadeniu a pracovať pre zahraničné rozvedky. Asi pred tromi týždňami bol v Bratislave predseda K-231 dr. NYGRYN⁷⁵ z Prahy. Tento navštívil Jozefa TOMÁŠKA, kde bol prítomný i Anton HORNÍK. Horník po tejto návšteve asi o týždeň vycestoval do Viedni a sa nevrátil, ale mieni tam dostať i svoju manželku aj s dieťaťom.

V danom prípade v uvedenej organizácii ide o tri koncepcie. Prvá skupina na čele s generálom MARKOM a gen. KRISTÍNOM zastáva správne názory a mieni pracovať podľa zákonov a nariadení a hájiť program KS.

Druhá skupina na čele s prof. JUKLOM a MUDr. KRČMÉRYM, ktorí aktívne pracujú na vytvorení organizácie z radov katolíckej mládeže a hlavne inteligencie hodlajú z tejto organizácie vo vhodnom čase vytvoriť katolícku stranu, ako protiváhu KSČS.

Tretia skupina na čele s dr. VIDROM a horeuvedenými funkcionármi, ktorej cieľom je zneužiť túto organizáciu na vytvorenie silnej politickej strany v duchu KDS, ako protiváhy KSČS s cieľom postupnej likvidácie KSČS v ČSSR. K tejto skupine okrem horeuvedených osôb patria, ako preverení a aktívni členovia Ján Rehák, býv.[alý] agent CIC, Imrich TOMČÍK, býv.[alý] agent CIC, Alexander BUKOVYNI, býv.[alý] agent CIC, prof. František BUZEK, dr. Stanislav SVINTEK, Ján PÚCHLY, Ladislav KRASNOHORSKÝ, dr. Pavel ŽIGO, Juraj HURNÝ, Alojz MIČKO, HORVÁT z Dev. Novej Vsi a istý VYORAL.

Na základe uvedených poznatkov o činnosti osôb v „Organizácii na ochranu ľudských práv“ budú prevedené nasledovné opatrenia:

- ustáliť a preveriť osoby, ktoré sa vyskytujú v správe, ako aktívne a nie sú nám doposiaľ známe
- preskúmať u všetkých spomínaných osôb ich cesty do kap. zahraničia a podľa charakteru a závažnosti jednotlivca tieto blokovať
- prehodnotiť všetky materiály k aktívnym členom tejto organizácie a podľa závažnosti trestnej činnosti zobrať ich pod aktívnu kontrolu
- na základe rozboru činnosti prevádzať agentúrne – operatívne kombinácie, ako i technické opatrenia.

Spracoval:

74 Vladimír Jukl odcestoval do zahraničia ešte pred okupáciou Československa, ktorá ho tam zastihla. Následne sa o niekoľko týždňov vrátil späť. Podrobnejšie pozri ŠIMULČÍK, Ján. *Zápas o nádej. Z kroniky tajných kříazov 1969 – 1989*. Prešov: VMV, 2000, s. 44.

75 Správne Karel Nigrín.

Slováci, Slovenky, všetci ľudia dobre, vôle !

Slovenská organizácia na ochranu ľudských práv sa obracia na všetkých ľudí dobrej vôle a oznamuje, že zakladá okresnú organizáciu pre Bratislavu - vidiek. Preto, kto má záujem vstúpiť do tejto humannej organizácie, nech láskavo oznámi svoju adresu so spiatočnou obálkou a známku na adresu:

Prípravný okresný výbor SONOLP, Gajary č.d. 783, tel.9785.

Naša organizácia je zložkou Národného frontu a chce volať spoločne so stotisícovými zástupmi pri mohyle nášho prvého ministra národnej obrany ČSR, generála dr. Milana Rastislava Štefánika, "SLOVENSKO JE JEDEN ŠÍK, DUBČEK JE NÁŠ JÁNOŠÍK".

Sme za okamžitý odchod všetkých ľudí z verejného života, ktorí sa dopustili deformácií, neľudských činov a útlaku.

Sme za predčasnú žatvu, nech pri mlatbe očistíme pšenicu od plevelu a kúkolu, nech nám táto viac nemôže vzklíčiť v našom obrodnom procese a takto nám pošpiniť náš budúci život.

Preto voláme všetkých ľudí dobrej vôle do jedného šíku a chceme volať s našimi biskupmi, kňazmi v našej vlasti Čechov a Slovákov, jedným hlasom, za poriadok, pravdu, spravodlivosť a ľudské práva, za skoré dovŕšenie obrodného procesu v ČSSR.

Čakáme obratom na Vaše adresy, ktorí chcete v jednom šíku volať za tieto obrodné práva. Po obdržaní adresy odošleme Vám na vyplnenie prihlášku. Súčasne oznamujeme ľuďom dobrej vôle, ktorí by chceli našu humanu organizáciu finančne podporiť, že podpory prijímame len poštovou poukážkou. Vám všetkým nech je srdečná vďaka.

U r á n, v.r.

Za prípravný okresný výbor SONOLP

Gajary č.d.783, tel. 9783
okr. Bratislava - vidiek.

DOKUMENT Č. 3

1976, 16. december, Bratislava. Návrh na uloženie objektového zväzku „SONOLP“ č. 11593 do archívu.

A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-OB, a. č. 79, SONOLP.

XII. správa FMV

2. odbor, 3. oddelenie

V Bratislave dňa 16. 12. 1976

PRÍSNE TAJNE

Schvaľujem :

Prvopisom!

pplk. ... (nečitateľný podpis)

Náč. 2. odb. XII. S-FMV

Návrh

na uloženie objektového zväzku „SONOLP“ č. 11593 do archívu.

Dňa 18. 12. 1970 bol na 2. odbore HS-ŠtB SSR Bratislava, založený objektový zväzok č. 11593, na nedovolenú organizáciu „SONOLP“ /Slovenská organizácia na ochranu ľudských práv/. Vo zväzku sú sústredované materiály svedčiace o nepriateľskej činnosti jej organizátoroch v rámci Slovenska z obdobia roku 1968.

Cieľom SONOLP-u bolo postupne likvidovať vplyv KSČ, ako vedúcej sily v našej spoločnosti, likvidovať štátnu bezpečnosť, presadiť rehabilitáciu všetkých politických väzňov a zabezpečiť im vedúce postavenie v štáte.⁷⁶

Organizáciu tvorili v prevažnej miere osoby v minulosti trestané, ako bývalí agenti západných rozvedok Emil VIDRA, Vojtech ČEREŠŇA, Jaroslav FABOK, Anton HORNÍK a ďalší.

Vo zväzku sú v prevažnej miere duplicitné materiály, sústredené zo S-ŠtB Bratislava, Banská Bystrica a Košice. Prevažná väčšina materiálov je k osobám z Bratislavy, ktoré boli hlavnými organizátormi SONOLP-u. Dokumentačný materiál, svedčiaci o ich nepriateľskej činnosti bol odstúpený na Odbor vyšetrovania S-ŠtB.

Vzhľadom na to, že hlavní organizátori SONOLP-u Emil VIDRA, Vojtech ČEREŠŇA a Anton HORNÍK, po príchode spojeneckých vojsk, emigrovali do kapitalistického zahraničia a ostatné zaujímavé osoby sú kontrolované jednotlivými správami ŠtB, navrhujem objektový zväzok SONOLP, uložiť do archívu ŠEO⁷⁷ XXII. Správy FMV Bratislava na obdobie 10-tich rokov.

Materiály SONOLP sú v dvoch obaloch. Prvý zväzok ako hlavný, obsahuje 268 listov /č.11593/, druhý zväzok obsahuje 336 listov /č. 11593/1/.

76 Ciele organizácie ŠtB zámerne preceňovala.

77 Štatisticko evidenčný odbor.

Spracoval: por. Dubravka (*podpis*)

Doporučujem:
mjr. ...(*nečitateľný podpis*)
Náčelník 3. oddelenia

ZMĚNA
SEO Bratislava
dôvod: zrušenie objektu
stat vykázano: december 76
dátum: 17. XII. 1976 podpis: *nečitateľný*

František Neupauer – Ján Šimulčík • Slovak Organization for the Defending of Human Rights in State Security documents and Vladimír Jukl' speech of April 1968

In 1968, political prisoners of the Communist regime began to organise themselves. On 31 March 1968, the organisation K 231 (Club 231) was founded in Prague at Žofín. On 7 April 1968, an independent organisation of political prisoners called the Slovak Organisation for the Defending of Human Rights (Slovenská organizácia na ochranu ľudských práv – SONOEP) was established in Slovakia. The constituent assembly was held at the Boatmen's House in Bratislava. Those present demanded that the Czechoslovak government uphold the UN Declaration on Human Rights from 1948. The atmosphere of the founding assembly of SONOEP is documented by a transcript of Vladimír Jukl's speech (Document No. 1), who was paroled from prison in 1965. This authentic speech reveals the perspective of a former political prisoner sentenced to many years of imprisonment, his perception of the reality of life in 1968 and his vision for the future. We know there are no speeches of the participants of the assembly of 7 April 1968 preserved, so the publication of Vladimír Jukl's speech has a significant value. The courage of the former political prisoners caused a reaction also from those who sought democratisation of Czechoslovakia. On 12 May 1968, Zdeněk Mlynář said of K 231 that it was an association of legally convicted people, and Gustáv Husák referred to them as criminals. The activity of the organisation was already prohibited on 1 October 1968. Two other documents reveal the State Security's view of SONOEP's activities. Of the original several hundred pages of State Security documents, only 15 letters of the file are preserved. Of course, other documents relating to the SONOEP are in the personal files of the persecuted, and further research is needed.

Mgr. František Neupauer, PhD. (1979)

Absolvent Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Študijné pobyty absolvoval v Poľsku, vo Francúzsku a doktorát získal v študijnom odbore slovenské dejiny taktiež na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici. V Ústave pamäti národa sa venoval téme násilnej kolektizácie a v súčasnosti téme prenasledovania predstaviteľov cirkví. Je autorom viacerých odborných štúdií a článkov o období komunistického režimu vydaných na Slovensku i v zahraničí, ako aj odborným spolupracovníkom pri tvorbe filmov, divadelných i rozhlasových hier. Kontakt: neupauer@upn.gov.sk

Ing. PhDr. Ján Šimulčík, PhD. (1970)

Vyštudoval bioinžinierstvo na Chemickotechnologickej fakulte Slovenskej technickej univerzity v Bratislave. Následne absolvoval študijné pobyty v Rakúsku a v Spojenom kráľovstve. Neskôršie ukončil diaľkové magisterské štúdium na Cyrilometodskej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Na Katedre slovenských dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave vykonal rigoróznú skúšku v odbore história a následne v roku 2012 absolvoval doktorandské štúdium, odbor slovenské dejiny. Vo svojej vedeckej tvorbe sa venuje problematike prenasledovania veriacich v období komunizmu a téme tajnej cirkvi v odpore proti komunistickému režimu. Je autorom deviatich kníh a niekoľkých vedeckých štúdií a prác. Taktiež je zakladateľom samizdatového portálu samizdat.sk Kontakt: projekt@samizdat.sk

ZNÁRODNĚNÝ UMĚLEC. POVÁLEČNÁ LÉTA DUŠANA JURKOVIČE A JEHO RODINY¹

JOSEF HALLA

Tento příspěvek se věnuje osudům Dušana Jurkoviče (1868–1947), jednoho z nejvýznamnějších slovenských architektů. Rodák z obce Turá Lúka (dnes součást města Myjava) po studiích ve Vídni působil šest let ve Vsetíně u architekta Michala Urbánka a poté dvě desetiletí v Brně. Jeho práce byly ovlivněny jeho obdivem k lidové architektuře, inspirovala ho ale i secese nebo hnutí Arts and Craft. V roce 1919 se vrátil na Slovensko, do roku 1922 stál v čele Vládního komisariátu na ochranu památek a poté se opět věnoval práci architekta. Jeho dílo je velmi rozsáhlé a zahrnuje široké spektrum realizací od domů přes pomníky po průmyslové stavby. Byl autorem několika knižních publikací, publikoval v tisku.²

Po osvobození Bratislavy v dubnu 1945 se všichni členové rodiny architekta Dušana Jurkoviče (1868–1947) vrátili ve zdraví domů. Až do poslední chvíle se zapojovali do úsilí odboje porazit fašisty a jejich domácí kolaboranty. Syn Ján³ bojoval v řadách partyzánů, synové Pavel⁴ a Juraj⁵ se podíleli na logistickém a finančním zabezpečení odboje. Několik týdnů v ústraní, mimo Bratislavu, strávil na jaře 1945 pro jistotu i sám Dušan Jurkovič. Jak se

po skončení války ale ukázalo, nevrátili se všichni spolupracovníci, někteří z nich, zatčení po porážce Slovenského národního povstání, nebo v prvním čtvrtletí roku 1945, byli součástí transportu více než sta osob, odvezených 31. března 1945 do Mauthausenu, kde byli zavražděni 10. dubna 1945.⁶

Dne 6. dubna 1945 se sešli v Bratislavě zástupci demokratického a komunistického odboje a ustavili národní výbor. Do jeho čela zvolili za

demokraty Karla Kocha⁷ a za komunisty Ján Roba-Poničana.⁸ Juraj Jurkovič se stal tajemníkem národního výboru. Na dalším zasedání o dva dny později však Koch rezignoval s odůvodněním, že se musí věnovat na konci války zničenému sanatoriu, Poničana nahradili komunisté po příjezdu z Košic.

V prvních měsících války se Jurkovič věnoval zejména své činnosti architekta a prezentaci řady návrhů, vyhotovených v posledních šesti letech. Až

1 Tato studie vznikla v rámci výzkumného projektu „*Průmysl a umění: opomíjené regionální osobnosti podnikatelů coby hybatelů hospodářského pokroku Československa, jejich význam a spolupráce s umělci, architektky a designéry*“ (DG20P020VV011), financovaného z Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016–2022 (NAKI II) Ministerstva kultury České republiky, jehož řešitelem je Vysoká škola uměleckoprůmyslová v Praze.

2 Viz zejména BOŘUTOVÁ-DEBNÁROVÁ, Dana. *Dušan Samo Jurkovič. Osobnost a dílo*. Bratislava, Pallas, 1993; BOŘUTOVÁ-DEBNÁROVÁ, Dana. *Architekt Dušan Samuel Jurkovič*. Bratislava: Slovart, 2010.

3 Ján Jurkovič (1905–1986), strojař, letecký inženýr.

4 Pavel Jurkovič (1907–2005), odborník v oblasti cihlářského průmyslu.

5 Juraj Jurkovič (1904–1963), bankovní úředník, fotograf.

6 Seznamy obětí viz *Raum der Namen. Die Toten des KZ Mauthausen* [online]. [cit. 2022-02-01]. Dostupná na: <https://raumdernamen.mauthausen-memorial.org/>

7 Karel Koch (1890–1981), v letech 1919–1938 a 1945–1950 pedagog Lékařské fakulty Univerzity Komenského (resp. Slovenské univerzity), byl majitelem Kochova sanatoria, které navrhli a v letech 1928–1929 postavili Dušan Jurkovič, Jindřich Merganc (1889–1974), Otmar Klimeš (1890–1970) a Josef Berný (1892–19??). Koch musel opustit koncem roku 1938 univerzitu a ze sanatoria Němci udělali ženskou kliniku. Musel si najít náhradní byt a nemohl provozovat ani soukromou praxi, přesto se aktivně zapojil do odboje. Spolupracoval mj. se skupinami Obrana národa, Demec nebo Flora. K činnosti jednotlivých skupin demokratického odboje na Slovensku během 2. světové války, kdy v textech nechybí ani řada zmínek o podílu členů Jurkovičovy rodiny, nejvíce ve studiích historiků Jozefa Jablonického a Zlatici Zudové-Leškové, zejména ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica. *Cesty k sebe. Česi v československom demokratickom a komunistickom odboji na Slovensku v rokoch 1939 – 1943*. Praha: Historický ústav, 2009.

8 Ján Rob-Poničan (1902–1978), básník, prozaik, dramatik, překladatel, advokát a komunistický politik.

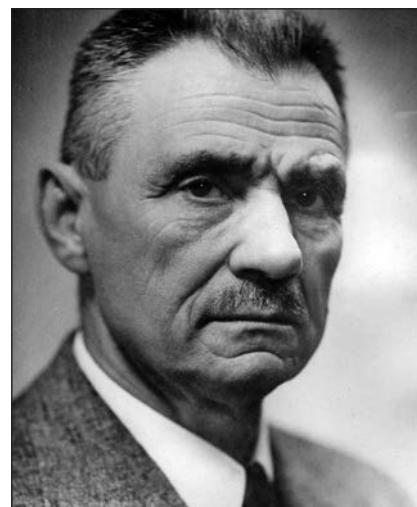
o několik měsíců později, na podzim 1945, se na žádost Cechu Tatárov, spolu obyvatel Brezovej pod Bradlom žijících v Bratislavě, rozhodl připravit text 1938–1945.⁹ V něm popisuje odbojovou činnost své rodiny a sebe samého. Převádět lidi z protektorátu i ze Slovenska začali již v létě 1939, většinou se tak dělo přes jejich rodinnou cihelnu v Trnavě,¹⁰ odkud byli za pomoci jeho bratra Ladislava a jeho synů Pavla a Juraje odváženi firemními auty do Maďarska, aby se dostali povětšinou do Velké Británie tzv. balkánskou cestou. Většina z nich se zapojila do zahraničního odboje ať na frontách, tak v rámci československé exilové reprezentace a úřadů. Převážet a ukrývat lidi nepřestali prakticky po celou válku, pomáhali i v době Slovenského národního povstání, a to i příslušníkům komunistického odboje, nebo lékaři a vůdčímu představiteli odbojové skupiny Justícia¹¹ Karlu Kochovi.¹² Zde je vhodné předeslat, že řada z lidí, kterým pomohli, opustila Československo i po únoru 1948, nebo byla uvězněna a odsouzena, popřípadě perzekvována jinými způsoby, a to platí jak pro bývalé vojáky bojující na západní

frontě, demokratické politiky, úředníky, podnikatele, tak i pro komunistické funkcionáře.

Kromě toho opatrovali finanční prostředky – syn Juraj jako bankovní úředník byl jedním z tzv. financmanů; objem jimi získaných peněz dosáhl částek v miliónech korun a zahrnoval i jejich vlastní finanční prostředky –, doklady, oděv i potraviny. Získávali a předávali i informace, pomáhali rodinám odbojářů a vězňů.

Velice činnorodý Jurkovič ani po své sedmdesátce nepřestal pracovat jako architekt. Během válečných let realizoval několik staveb, zejména pro Západoslovenské elektrárny, vypracoval řadu návrhů pomníků a mauzoleí i těmi vyjadřoval svůj negativní vztah k tisoenskému Slovensku (popraveným studentům, padlým na bojišti 2. světové války, obyvatelům Lidic a Kremničky nebo na počest SNP).¹³

Po válce se mohl opět plně věnovat společenským aktivitám, zejména v řadách architektů. Na některých společenských akcích měl i projevy, které si pečlivě připravoval. Tak jako celý život si dělal jak písemné poznámky,

Dušan Jurkovič (Zdroj: TASR)

včetně výpisků citátů a sentencí z literatury, vhodných formulací pro své projevy a texty, tak i skici s nápady a návrhy.

Dušan Jurkovič byl dne 11. prosince 1945 jmenován národním umělcem, prvním mezi architekty.¹⁴ O pět dnů později byla v pražském Uměleckoprůmyslovém muzeu zahájena výstava životního díla Dr. h.c.¹⁵ Dušana

- 9 V osobním fondu Dušana Jurkoviče ve Slovenském národním archivu v Bratislavě je několik stran rukou i strojem psaných vzpomínek. Zvláště zajímavá je zmínka, jak měl Jurkovič získat do druhého dne milión Sk, a tak se večer vypravil za továrníkem Františkem Micherou a celý obnos si od něj v hotovosti odnesl. Měl je v aktovce, ve všech kapsách kabátu a kalhot, „*ale ešte veľkú hrbu zpratal som do všetkých vačkov kožuča, tak som sa vykrmený a bruchatý octnul na ulici*“, kde při více než hodinové cestě domů minul i hlídku a německé vojáky a bál se, kdyby ho někdo požádal o legitimaci nebo „*keď by ma niekto omakal, čím som tak vycpaný*“. Viz Slovenský národný archív (dále SNA) Bratislava, fond (dále f.) Dušan Jurkovič, nezpracovaná část, škatuľa číslo (dále šk. č.) 1. Složka Odboj 1938 – 1945.
- 10 Dušan Jurkovič s bratrem Ladislavem koupili v roce 1913 jednu z trnavských cihelen od Pavla Mittačka (Pál Mittacsek). Až v roce 1925 ji přejmenovali na Jurkovičovu tehelnu v Trnavě. Rodina cihelnu zmodernizovala jak stavebně, tak technologicky, snažili se o inovace ve výrobě, úspěch měli se svojí cihlou značky Ariston. Jejich výrobky byly součástí řady Jurkovičových realizací, mj. Kochova sanatoria, nebo přestavby administrativní budovy Západoslovenských elektráren v Bratislavě na Pražské ulici, kde je dodnes čitelná mozaika. Viz JURKOVIČ, Dušan. Novodobé keramické fasády. In: *Slovenský staviteľ*, roč. 8, 1938, č. 11–12, s. 263 – 264. K dějinám cihlářského průmyslu v Trnavě viz např. *Laterárius*. In: *Zborník Slovenského národného múzea. Archeológia, Supplementum* 3. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum, 2011.
- 11 Justícia patřila mezi skupiny demokratického odboje a byla pojmenována podle knihkupectví na tehdejší Náměstí Andreje Hlinky (dnes Náměstí SNP; nacházelo se v místech dnešní Paláce Dunaj). Její členové pomáhali pro všechny potřebné shánět finanční prostředky, potraviny, věci, doklady, úkryt a transport. Více o ní KOCH, Karel. *Justícia*. Bratislava: vl. n., 1947.
- 12 Po porážce SNP byl na něj vydán zatykač, a tak jej Jurkovičovi nejprve ukrývali a poté dne 5. 3. 1945 převezli na území ovládané partyzány. Sám Dušan Jurkovič opustil Bratislavu o několik dnů později. Viz strojopisné poznámky Dušana Jurkoviče v SNA Bratislava, f. Dušan Jurkovič, nezpracovaná část, šk. č. 1. Složka Odboj 1938 – 1945.
- 13 Tato část jeho díla byla zhodnocena Emilem Bellušem v časopise *Elán*. Viz BELLUŠ, Emil. Národní umělec Dr. h. c. Dušan Jurkovič. *Elán*, roč. 15, 1946, č. 9–10 (júl – august), s. 8 – 11.
- 14 Jurkovič byl 11. nositelem tohoto titulu v pořadí celkově. Dostupné na: <https://www.prazskyhradarchiv.cz/file/edee/vyznamenani/nu.pdf>
- 15 Univerzita Komenského ho jmenovala 15. 10. 1938 čestným doktorem. Viz <https://uniiba.sk/veda/zvlastne-ocenenia-udelovane-univerzitou/drhc/ing-arch-dusan-samo-jurkovic/>; SNA Bratislava, f. Dušan Jurkovič, signatura (dále sign.) B40, IV-97 1-2. Diplom a čestné uznanie.

Jurkoviče. Záštitu převzali místopředsedové vlády Ján Ursíny a Viliam Široký, ministr školství a osvěty Zdeněk Nejedlý a ministr dopravy Antonín Hasal. „Při nedělním zahájení výstavy přečetl presidiální šéf předsednictva vlády dr. Dvořák dopis, jímž ministerský předseda Zdeněk Fierlinger označuje arch. Jurkoviči, že je jmenován národním umělcem.“¹⁶ „Výstava obsáhla v 55 věcných skupinách a ve 4 síních celkem přes 500 čísel mimo vystavené autorovy publikace a dopisy a ukázala jednak věrnost umělcovu k poslání, která si v mládí sám vytyčil, jednak jeho kladný poměr k současnému proudění myšlenkovému v zápase o architektonický výraz XX. stol. Toto dílo se zrodilo z velikého talentu a z horké krve slovenského umělce stejně jako z půdy rodné země a z ducha současné Evropy a svou kvalitou i svým bohatstvím opravňuje D. Jurkoviče k nejčestnějšímu místu v umělecké obci celé naší republiky i k čestnému názvu našeho národního umělce.“¹⁷

Výstava zahrnovala i práce z období 2. světové války a vyšel z ní katalog¹⁸ s úvodem jeho přítele Zdeňka Wirtha.

Na výstavě byl i zpravodaj ČTK, který, když Jurkoviče oslovil, „upadl skromný umělec na chvílku do rozpaků“ a zareagoval: „Nečekal jsem, že se mi na sklonku života dostane ještě tak vysoké pocty. V členství České akademie, kterého se mi dostalo před 17 lety,¹⁹ a v čestném doktorátu Komenského university v Bratislavě jsem spatřoval nejvyšší uznání, jakého jsem mohl dosáhnout. Jmenování národním umělcem mě těší

Otevření výstavy Dušana Jurkoviče v Bratislavě (květen 1947) (Zdroj: TASR)

z mnoha důvodů. Předně proto, že je to uznání celostátní. Byl jsem vždy, už za Rakouska, bořitelem hranic mezi Slovenskem a českými zeměmi. Hájl jsem vždy zásadu, že Slováci ze slovenské i moravské strany jsou totéž. A jmenování mě těší i proto, že ukazuje, jak si vláda váží práce architektů, na kterou na Slovensku hledí mnozí svrchu, neboť architekt jim je stavitelem a ne umělcem.“²⁰

Výstava měla velký ohlas v denním tisku i odborných časopisech, vyšlo několik jeho medailónků či bilančních hodnocení. Prezentovala ho jako mistra lidové architektury a autora řady děl se státotvorným přesahem, nebo staveb z oblasti průmyslového využití. Po svém skončení 31. ledna 1946 byla během toho roku reprízována v brněnském Domě umění (16. února – 10. března 1947) a ve Slovenském

16 (čt – zh). Výstava díla Dušana Jurkoviče. Čin, roč. 1, 1945, č. 190, s. 4.

17 Poznámky. Umění. Sborník pro českou výtvarnou práci, roč. 17, 1946, č. 5–6, s. 226 – 227.

18 Výstava životního uměleckého díla národního umělce architekta Dra h. c. Dušana Jurkoviče. Katalog výstavy 16. XII. 1945–31. I. 1946. Pořádají Společnost architektů v Praze a Spolok architektov na Slovensku v Bratislave za spolupráce Umělecko-průmyslového musea a Obchodní a živnostenské komory v Praze. Úvod napsal Zdeněk Wirth a Dušan Jurkovič. Výstava navázala na tu, kterou uspořádala v budově Umělecké besedy Slovenska od 7. 5. do 6. 6. 1938 při příležitosti jeho 70. narozenin Umělecká beseda slovenská a Pracovné sdružení architektov na Slovensku. Viz Výstava „Diela Dušana Jurkoviča“. Bratislava: Umelecká beseda slovenská – Pracovné sdružení architektov na Slovensku, 1938. Katalog obsahuje texty historika umění a památkáře Zdeňka Wirtha (1878–1961).

19 Dušan Jurkovič byl jmenován řádným členem České akademie věd a umění v roce 1929. Viz Věstník České akademie věd a umění, roč. 38, 1929, č. 4–6, s. 66.

20 Jurkovičovo vyznání jednoty Čechů a Slováků. Stráž lidu, roč. 1, 1945, č. 176, s. 3.

národním muzeu v Bratislavě (18. května – 18. června 1947).²¹ V Praze ji navštívil i prezident Edvard Beneš. V minutovém šotu to zachytil kameraman zpravodajského týdeníku *Týždeň vo filme*.²²

V katalogu z pražské výstavy uvedl Jurkovič, že „*máme a cítime povinnosti aj voči živým. Je to budovanie zdravých obytných domov pre mladých a trpiacich a aj na tomto poli snažím sa pri-niesť svoj podiel.*“²³

Malé rodinné domky, dřevěné i zděné, dostupné pro sociálně slabší nebo dočasné příbytky v nouzi, byly jedním z výrazných témat jeho tvorby už od počátku 20. století.²⁴ Svou práci završil v roce 1946 publikováním knihy *Skladacie domy rodinné z pálených tehliarských výrobkov*,²⁵ na které pracoval v letech 1944–1945. V této publikaci využil také více než 30 let zkušeností s provozováním vlastní cihelny, ale výsledky rozsáhlých analýz vhodných surovin.²⁶

V této době také navrhl deset typů rodinných domů pro zaměstnance cihelny v Hrochově Týnci, patřící Františku Slavíkovi.²⁷

Ještě v průběhu pražské výstavy zahájila činnost firma Kerazont, ing. Mikeš a spol., kom. společnost, věnující

Fotografie D. Jurkoviče s prezidentem E. Benešem při příležitosti jeho návštěvy na Jurkovičově výstavě (Zdroj: SNA, f. D. Jurkovič)

se projektování keramických podniků a zařízení a velkoobchodu. Sídlo firmy bylo v Praze, kanceláře měli ve Svitavách. Komandisty firmy se stali

Dušan Jurkovič, Ing. Josef Pössner,²⁸ a František Slavík ml.,²⁹ komplementářem Ing. Karel Mikeš, technický rada v. v. z Brna. Kapitál 200 000 Kčs

21 *Katalog výstavy životného umeleckého diela národného umelca architekta Dr. h. c. Dušana Jurkoviča*. Usporiadali Umelecká beseda slovenská, Spolok architektov na Slovensku, Slovenské múzeum a Povereníctvo informácií. Bratislava: Unia, 1947.

22 Eduard Beneš na výstave Dušana Jurkoviča v Prahe. *Týždeň vo filme*, 1946, č. 2, šot číslo 3. Dostupné na: http://www.skcinema.sk/ar/sf/sk/detail-sfu_un_cat.0-012577-Eduard-Benes-na-vystave-Dusana-Jurkoviča-v-Prahe-3-sot-filmovy-sot/?disprec=73&iset=20&pg=8

23 *Výstava životního uměleckého díla národního umělce architekta Dra h. c. Dušana Jurkoviče*, s. 17.

24 V jeho osobním fondu v SNA Bratislava jsou desítky návrhů a plánů. Kromě toho na toto téma průběžně publikoval i v tisku, např. K otázce pomoci uprchlíkům. *Lidové noviny*, roč. 47, 1939, č. 84, s. 6.

25 JURKOVIČ, Dušan. *Skladacie domy rodinné z pálených tehliarských výrobkov*. Bratislava: vl. n., 1946.

26 V odborném měsíčníku *Stavivo* lze ve 20. a 30. letech najít řadu příspěvků od Jurkoviče i jeho kolegů, např. Františka Slavíka st. i Josefa Pösnera. Problematice se zevrubně věnuje např. BARTA, Rudolf. *Keramika 1. Cihlářské zboží*. Praha: Česká společnost chemická, 1941.

27 František Slavík (1876–1968), majitel cihlen v Hrochově Týnci, Tuněchodech a Žihli a velkostatku ve Slavíkově. Ve své firmě měl vlastní provoz zaměřený na vývoj a inovace. Autor pamětního spisu věnovaného manželce (*Růžena Slavíková, dcera Mattušova. K prvnímu výročí úmrtí*. Hrochův Týnec: vl. n., 1936). Patřil mezi významné regionální fotografie, jeho fotografická sbírka je uložena v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea.

28 Josef Pössner (1876–19??), odborník a podnikatel v oblasti stavby strojů, autor řady publikací, zejména knihy *Sušení v keramice* (Brno: Stavivo spol. s r.o., 1940).

29 František Slavík ml. (1911–1999) se po roce 1948 stal soudním znalcem a autorem řady publikací v oboru, mj. *Teplo v jemné keramice* (Praha: SNTL, 1962), nebo *Pecní příručka. Keramické pece* (Praha: SNTL, 1965). Jinak se věnoval své celoživotní lásce – hudbě. Byl velkým propagátorem nástroje viola d'amore, koncertoval u nás a zejména v zahraničí a na konci života sepsal o ni knihu (SLAVÍK, František. *Kompendium violy d'amore*. Brno, 1994).

byl rozdělen: Slavík ml. 60 %, Jurkovič a Pössner po 20 %.³⁰

Firmu založili poté, co v létě 1945 byli otec i syn Slavíkové nařčeni z kolaborace,³¹ drženi pět týdnů ve vazbě a poté souzeni u Okresního lidového soudu v Chrudimi. V řízení byli sice osvobozeni, ale na jejich majetek zůstala uvalena národní správa.³²

V lednu 1946 navštívil Dušan Jurkovič Velkou Británii. Na vernisáži jeho výstavy ho měl vyzvat přímo prezident Beneš, aby tam jel na konferenci Royal Institute of British Architects³³ ve dnech 11. – 12. ledna 1946. S poukazem, že neumí plyně anglicky, s sebou vzal Františka Slavíka mladšího, odborníka na keramické pece, v té době již i obchodní partnera. Ten i díky intervenci Státního úřadu plánovacího obdržel cestovní pas, do Londýna ale odjel až 13. ledna 1946, kdy se zde setkal s Jurkovičem.

Společně zde absolvovali několik jednání s představiteli firem a organizací z oboru cihlářství, navštívili expozice montovaných domů v Northoltu i Watfordu.³⁴ Podrobný program je ve zprávě, kterou vypracoval František Slavík dne 28. ledna 1946. Okolnosti jeho účasti, jakož i náplň jejich návštěvy jsou podrobně popsány ve spisu

Na pohřbu Dušana Jurkoviče promluvil i pověřenec Ladislav Novomeský

(Zdroj: SNA, f. D. Jurkovič)

uloženém v Archivu bezpečnostních složek.³⁵ Z té ale vyplývá, že větší část programu byla věnována navázáním kontaktů a získání zakázek pro jejich firmu Kerazont.³⁶

Po návratu musel Slavík vrátit pas a i nadále čelil vyšetřování ze strany Státní bezpečnosti, podporované

místními orgány státní správy a samosprávy z Chrudimska.³⁷

Na podzim 1947 se v tisku objevila zpráva, že je Jurkovič nemocný. V prosinci 1947 podstoupil operaci slepého střeva, při kontrole jej v čekárně Univerzitní nemocnice stihla 21. prosince embolie.

30 Archiv bezpečnostních složek (dále ABS) Praha, f. Ústředna Státní bezpečnosti (dále 305), sign. 305-95-6.

31 Stejný osud stihl i dalšího z klientů Dušana Jurkoviče, továrníka Františka Michera (1886–1947), majitele firmy na výrobu plynoměrů a vodoměrů, velkostatku nebo cihelny ve Staré Turé. Ten byl obviněn z kolaborace a před vězením jej uchránil pobyt v nemocnici vzhledem k jeho špatnému zdravotnímu stavu. Den před konáním soudu došlo k jeho odročení a na zákrok obhájce byli vyslyšeni i Micherovi svědci, kteří jej jednak očistili z nařčení, ale potvrdili jeho pomoc odboji a odbojářům (včetně např. Karla Šmidkeho nebo Štefana Baššovanského), a tak byl osvobozen. Majetek mu ale vrácen nebyl. Viz Štátní archiv (dále ŠA) Bratislava, f. Okresný ľudový súd Bratislava (dále OLS BA), číslo jednání (dále č. j.) 26/1946. František Michera.

32 ABS Praha, f. 305, sign. 305-502-3.

33 Royal Institut of British Architects (RIBA) je anglické profesní sdružení, založené v roce 1834. Informace o jeho historii a sbírkách viz <http://www.architecture.com>

34 V obci Northolt asi 20 km západně od centra Londýna byly v roce 1944–1945 postaveny vzorové domy. Šlo o prezentaci různých druhů montovaných domů, které měly pomoci Velké Británii napravit po válce – i díky válečným škodám – nedostatek bydlení. Vládní iniciativa byla prezentována již v roce 1942 a na starosti ji měla Burt Committee. Jejich autorem byl například architekt Frederick Gibberd (1908–1984), nebo Erwin Katona (1903–po 1980), britský architekt původem z Ústí nad Labem, autor několika patentů na montované domy, systém Orlit. Byly prezentovány opakovaně v londýnské Tate Gallery. Tomuto druhu dočasných montovaných staveb, kterých jen v letech 1945–1948 ve Velké Británii vzniklo přes 156 tisíc (z plánovaných více než 1,2 miliónu), se věnují mj. stránky <https://www.prefabmuseum.uk/>, <https://nonstandardhouse.com/> nebo <https://artsandculture.google.com/exhibit/1QLyNUChxjFSIA>

35 ABS, f. 305, sign. 305-95-6.

36 ABS, f. 305, sign. 305-95-6.

37 ABS, f. 305, sign. 305-95-6, sign. 305-502-3.

O dva dny později, 23. prosince 1947, měl slavnostní státní pohřeb. Katafalk byl vystaven na nádvoří budovy Slovenské národní rady. Smuteční řeč pronesl pověřenec pro školství Ladislav Novomeský.³⁸ Průvod se poté vybral na evangelický hřbitov v Kozí ulici (v listopadu 1948 byl pochován v Brezové pod Bradlem).

Fotografie pořídili pracovníci tiskové agentury a vznikl i filmový šot pro *Týždeň vo filme*. Diváci jej mohli vidět v kinech v první polovině ledna 1948. Hlasatel na závěr šotu uvedl, že „nám ostáva povinnosť uskutočniť všetky jeho veľké sny, čo ostali v náčrtoch a plánoch“.³⁹

K Vánocům mu svoji knihu o odbojové činnosti za války *Justícia* věnoval jeho dlouholetý přítel a spolupracovník z odboje, lékař Karel Koch. Již ji nečetl...

Dne 29. ledna 1948 proběhl vzpomínkový večer v koncertní síni Pověřectva vnitra na Vajanského nábřeží. Akci pořádala Umělecká beseda Slovenska a Spolek slovenských architektů.

V únoru 1948 nabídlo Pověřectví školství a osvěty vdově Boženě památkovou ochranu sítě jejich rodinné vily v Bratislavě a převzetí ateliéru Dušana Jurkoviče do ochrany.⁴⁰

Nová nastupující politická garnitura nebyla nakloněna lidem spojeným s podnikáním a demokratickými politickými silami. A to ani v případě, že pocházeli ze skromných poměrů a svou pílí, schopnostmi a invencí se vzdolhli a dosáhli kromě úspěchů i majetkového profitu, nebo byli všeobecně uznávanými autoritami a osobnostmi.

Obálka Jurkovičovy knihy *Skladacie domy rodinné*, kterou vydal v roce 1946 vlastním nákladem (Zdroj: Archiv J. Hallu)

A zatímco osobnost a dílo Dušana Jurkoviče padlo na více než deset let pod nános mlčení, dolehly na jeho rodinu existenční i majetkové potíže.

38 Ladislav Novomeský (1904–1976), básník, redaktor, novinář a publicista a komunistický politik. V letech 1945 – 1950 byl pověřencem pro školství a osvětu, poté byl zatčen a v procesu se slovenskými buržoazními nacionalisty odsouzen roku 1954 na 10 let. Vězněn do roku 1955, poté pracoval jako literární historik.

39 Národní umelec Dušan Jurkovič zomrel. *Týždeň vo filme*, 1948, č. šot číslo 2. Dostupné na: http://www.skinema.sk/ar1-sfu/sk/detail-sfu_un_cat.0-014991-Narodny-umelec-Dusan-Jurkovic-zomrel-2-sot-filmovy-sot/?disprec=3&iset=1. Hlasatel citoval z Novomeského projevu, který rovněž vyšel v tisku, viz „Život mu nedal skončit svoje plány“. *Národná obroda*, roč. 3, 1947, č. 293, s. 4.

40 Otázka předání pozůstalosti některé z institucí byla vyřešena až v polovině 60. let předáním (větší části) do Slovenského národního archivu, tři kartony byly uloženy v Archivu Slovenského národního muzea. Do původně zamýšlené instituce, Národního technického muzea, putovalo jen torzo, což vzhledem k vážnému poničení archivu architektury při povodních v roce 2002. Viz Archiv Památkového úřadu Slovenskej republiky (dále A PÚ SR) Bratislava, f. Památkové orgány na Slovensku 1919 – 1951, Bratislava, šk. č. 7. Prevzaté do ochrany ateliéru Dušana Jurkoviča a gotizující siene ako umeleckého a muzeálneho celku; SNA Bratislava, f. Dušan Jurkovič, nezpracovaná část, šk. č. 3. Složka Korespondence o pozůstalosti, 1960 – 1963.

V roce 1948 došlo ke znárodnění Jurkovičovy cihelny v Trnavě.⁴¹

Jeho syn Juraj, který byl tajemníkem prvního vedení města v dubnu 1945 a posléze náměstkem předsedy národního výboru za Demokratickou stranu, byl zatčen pro podezření z protistátní činnosti již dne 7. dubna 1948. Od roku 1946 pracoval jako ředitel Slovenské hypoteční a komunální banky. Ve vazbě strávil týden, nakonec byl propuštěn. Kromě bankovní problematiky a vyšetřování funkcionářů Demokratické strany směřovaly dotazy na činnost v odboji.⁴² Do té doby úspěšný

bankovní úředník Juraj se začal intenzivněji věnovat fotografii.

Jeho bratr Pavel vedl podnik cihelny v Pezinku, i proto se stal po válce ředitelem národního podniku Západoslovenské cihelny,⁴³ kam bylo včleněno asi dvacet cihelen znárodněných již po válce. Od roku 1947 navíc převzal vedení jejich rodinné cihelny v Trnavě. Dne 17. září 1951 byl zatčen a obviněn ze sabotáže, které se měl dopustit zakoupením strojů (odkoupil skutečně stroje od firmy Kerazont, která byla mezitím také znárodněna) a přivedením podniků do ztráty. Propad hospodářského výsledku mezi lety 1948 a 1949

způsobila změna mzdové politiky (zavedení úkolové mzdy místo hodinové), to druhé bylo ještě více nesmyslné, neboť šlo o vyrovnání mezi členy rodiny poté, co převzal rodinnou cihelnu.⁴⁴

Po třech měsících ve vazbě Státní prokuratury v Bratislavě byl ale propuštěn⁴⁵ a mohl se nadále žít nekvalifikovanou prací. V letech 1951 a 1955 ještě vyšly dvě odborné publikace, jejichž byl spoluautorem.⁴⁶ Rodiny Pavla a Juraje byly v rámci Akce B vystěhovány z Bratislavy.⁴⁷ Trnavská cihelna byla zrušena v 70. letech a na místě vzniklo sídliště. Listopadu 1989 se dožil ze synů pouze Pavel. Zemřel v roce 2005.

Josef Halla • Nationalized artist. Post-war years of Dušan Jurkovič and his family

The text deals with the fate of Dušan Jurkovič and his family after the end of World War II, when the family actively participated in the anti-fascist resistance. At the end of his life, the eminent architect received social recognition – three large general exhibitions of his work were held in Prague, Brno and Bratislava. At the same time, the family's brickyard in Trnava was nationalised, and after 1948, Jurkovič's sons were investigated by State Security and evicted from Bratislava during Action B. Until the mid-1960s, Dušan Jurkovič's name did not appear in the media and was not reflected even in professional circles.

Mgr. Josef Halla, Ph.D. (1972)

Na Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne absolvoval odbory história – archívniectvo a v roku 2019 obhájil titul Ph.D. v odbore história – české dejiny. V súčasnosti je pracovníkom oddelenia dokumentácie Centra výskumu obdobia neslobody v Ústave pamäti národa. Vo svojej vedeckej tvorbe sa venuje súčasným československým dejinám, najmä témam súdnej aj mimosúdnej perzekúcie, politickým väzňom, ich organizáciám a rehabilitácii, československému exilu v Kanade, opozičným aktivitám obdobia normalizácie a športovým dejinám v našich krajinách (šachy, ľadový hokej, tenis). Publikoval viacero vedeckých štúdií a odborných článkov v Českej republika aj na Slovensku.

Kontakt: halla@upn.gov.sk

41 Vyhláška ministra průmyslu ze dne 27. 6. 1948, o znárodnění podniků podle zákona č. 114/1948 Sb., která vyhlásila, že „*dnem 1. ledna 1948 byly znárodněny zestátněním tyto podniky [...] L. Podle § 1, odst. 1, č. 18 tohoto zákona, poněvadž jde o cihelny s technickým zařízením na roční výrobu alespoň dvou milionů kusů cihlářských výrobků: [...] 9. Jurkovičova tehelnia, Trnava, se sídlem v Trnavě*“.

42 Archív Ústavu pamäti národa (dále A ÚPN) Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Fond starých písomností (dále KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-S) archívne číslo (dále a. č.) 425. Fedor Thurzo a spol. Kauza se týkala činnosti politiků Demokratické strany, někteří již záhy po 25. 2. 1948 odešli do exilu. Lidé jako Rudolf Fraštacký, Michal Zibrín a další byli spolupracovníky z protifašistického odboje. Fedor Thurzo (1907–1986), byl právník a předseda Nejvyššího kontrolního dvora v Bratislavě. Později se věnoval bylinkářství.

43 ŠA Bratislava, f. Západoslovenské tehelne.

44 ŠA Bratislava, f. Západoslovenské tehelne, Bilancie výsledkov 1946 – 1950.

45 A ÚPN Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Vyšetřovací spisy (dále KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V), a. č. 240. Pavel Jurkovič.

46 JURKOVIČ, Pavel – MATTUŠ, Pavel. *Tehliarske pece a kúreniská*. Bratislava: Práca, 1951; JURKOVIČ, Pavel – DUBEN, Ladislav. *Pokyny pre zostavovanie technologických postupov v tehelnách*. Bratislava: SNTL, 1955.

47 ABS Praha, f. Různé bezpečnostní složky na Slovensku po roce 1945, sign. 215-277-2. Zoznam navrhnutých rodín na vysťahovanie z Bratislavy, s. 10. V další verzi dokumentu je uvedeno na s. 11, že byl 14. 7. 1952 přestěhován do vsi Kňažice čp. 258 u Zlatých Moravců, kde měl nastoupit práci v cihelně – kde jinde jako Jurkovič! K Akci B viz ORAVCOVÁ, Marianna. *Akcia B*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2020, s. 168.

PRÍBEH EXULANTA

ROZHOVOR S FRANTIŠKOM MICHALOVIČOM

PETER SOKOLOVIČ

Život Františka Michaloviča, rodáka z malebnej záhorskej dedinky Jablonové (narodený 18. júla 1928), je priam ako dobrodružný román. Z nepriateľa štátu a „pétépáka“ fárajúceho stovky metrov pod povrchom v uhoľných baniach sa hrou osudu stal paradoxne učiteľ a neskôr aj vysokopostavený štátny úradník a metodik na ministerstve školstva. Tým však jeho príbeh, ktorého prvú časť, venovanú práve tomuto obdobiu pred rokom 1968, sme uverejnili v minuloročnom druhom čísle nášho časopisu, nebol zďaleka uzatvorený. Práve naopak. Demokratizačný proces a následná okupácia Československa ho prinútili k ťažkému rozhodnutiu – emigrovať zo svojej vlasti a začať nový život v slobodnom svete. Ako presvedčený kresťan a nepriateľ totalitnej komunistickej ideológie totiž nevidel inú možnosť. Hoci nebol jediný, kto sa rozhodol opustiť okupované Československo, jeho príbeh je v mnohých prípadoch výnimočný.

Po ťažkých začiatkoch sa František Michalovič prepracoval na riadiaceho pracovníka v slovenských exilových organizáciách. Získal tiež lukratívne miesto učiteľa, ktorému zostal verný až po návrat domov. Mohol tak naplno rozvinúť svoje pedagogické danosti, ktoré pretavil aj mimo školy organizovaním množstva mládežníckych podujatí najmä pre slovenské deti. Ako totiž často vravieval, rozhodol sa nestrať ani kvapku slovenskej krvi. Jeho činnosť v prospech národa si preto aj dnes zaslúži úctu a uznanie. Svojich zásad sa nevzdal ani po návrate domov, kedy sa spolu s ďalšími exulantmi rozhodol podporovať snahu o vlastnú štátnosť. Predkladaný rozhovor, ktorý voľne nadväzuje na predchádzajúci,¹ je tak svedectvom o živote človeka, ktorý národné záujmy neraz postavil nad vlastnú pohodlnosť a individuálne záujmy jednotlivca.

**Prečo ste sa rozhodli emigrovať?
Mali ste dobre platenú prácu, biedu
ste netreli...**

Bolo to v roku 1968, po okupácii Československa. Nevidel som inú možnosť, len emigrovať. Bolo to však náročné. Ťažko si môže niekto predstaviť, kto to neprežil, čo znamená byť odrezaný od domova, od priateľov, nemať možnosť prehovoriť po slovensky. Dostal som sa do prostredia, ktoré mi celkom nesesedelo a na ktoré som si musel zvykať. Ja, čo som si donedávna slobodne chodil a menil jedno miesto za druhým ako vtáča na strome, razom som bol prikovaný k jednému miestu, viazaný denným programom a disciplínou. Na týchto cestách som zažil veľa zdrvivého smútku, ale aj takého, čo prehlbuje, očistí.

Keď ste sa rozhodovali o emigrácii, mali ste jasno v tom, kam chcete ísť?
Prvým miestom, kam som sa ako emigrant zaregistroval, bol utečenecký tábor neďaleko Viedne, v Traiskirchen.² Rozmýšľal som nad Kanadou, Novým Zélandom a Švajčiarskom.

Zhľadali sme informácie, kde by sme sa mohli s naším vzdelaním a praxou uchytiť. Najbližším transportom som odišiel. Neskôr som zistil, že na švajčiarskom veľvyslanectve v Prahe mali iba 9 ľudí, takže ich možnosť preveriť si naše údaje bola minimálna. Dá sa povedať, že azyl rozdávali ako žemle u pekára. Bol som na pohovore s jedným českým manželským párom. Oni ako dôvod uviedli náboženské prenasledovanie. Policajt sa ich preto pýtal, akého sú náboženstva. Chudáci, boli takouto otázkou zaskočení. Po česky sa začali dohadovať, aký to bol kosztol, čo do neho chodila babička. On tvrdil, že to bol protestantský a ona katolícky. Policajtovi to začalo byť podozrivé, lebo videl, že tlmočníčka s nimi spolupracuje. Nakoniec mával rukou a nejako to uzavrel. Bolo vidno, že pochopil situáciu a prestal sa ďalej pýtať.

V tom čase brali prakticky každého. Myslím si, že podstatnú úlohu zohralo i to, že v tom čase bola

1 SOKOLOVIČ, Peter. Osud „pétépáka“. Rozhovor s Františkom Michalovičom. *Pamäť národa*, roč. 17, 2021, č. 2, s. 81 – 99.

2 Tábor v Traiskirchen leží približne 20 km južne od Viedne. Po okupácii Československa v roku 1968 ním prešli desaťtisíce Slovákov a Čechov. Pozri BUMOVÁ, Ivica. Postoj ŠtB k emigrácii československých občanov v rokoch 1963 – 83 (s dôrazom na Západoslonský kraj). In: LUTHER, Daniel, ed. *E/Migrácie a Slovensko*. Bratislava: Ústav etnológie SAV a Ústav vedy a výskumu UMB 2006, s. 41 – 74.

konjunktúra. Ľudia technického zamerania či remeselníci to mali oveľa jednoduchšie. Napríklad so mnou býval Čech, ktorý doma pracoval v zlínskych závodoch Baťa a v rámci svojho hobby opravoval televízory. Jeho jazykové znalosti boli takmer nulové a ja ako jeho tlmočník som ho sprevádzal do televízneho opravárenského obchodu, kde chcel získať informácie, aké sú jeho šance zamestnať sa. Švajčiariar mu ukázal pokazený televízor a povedal: „*My, televízni opravitelia, pracujeme hlavou a dorozumievame sa rukami. Tu máte potrebné náčinie a pokúste sa televízor opraviť.*“ Ten zobral nejaké náčinie, voľačo zistil, pospájal a zrazu bol obraz. Švajčiariar sa pousmial a opýtal sa ho, kedy chce nastúpiť. Predtým obraz nebol a jeho zásahom bol. Tomu rozumejú Švajčiari i Eskimáci.

Vy ste však mali humanitné vzdelanie, boli ste učiteľom a metodikom.³ Ako sa uplatnili práve ľudia s humanitným vzdelaním?

Oveľa ťažšie. Tam sa vyžadovalo dôkladnejšie ovládanie jazyka, ba dokonca to vyzeralo, že takíto ľudia až tak potrební nebudú. Švajčiari, ak sa v budúcnosti rysuje nejaké voľné miesto na škole, jeho obsadenie plánujú už s dvojročným predstihom. Hromadia sa žiadosti a uchádzači prechádzajú rôznymi výberovými kolami na pokračovanie. Nakoniec zostanú približne piati a tí potom musia pred komisiou absolvovať ukážkové hodiny so žiakmi. Ako som po rokoch zistil, z učiteľského povolania emigrovali desiatky, ale tí, čo sa v odbore uplatnili, by sa dali spočítať na jednej alebo dvoch rukách. Dôvodom bola nedôvera voči ľuďom, ktorí masovo prichádzali zo socialistického tábora. Tí boli pre zahraničie podozriví politicky, odborne i morálne... Okrem

Utečenecký tábor v rakúskom Traiskirchene (Zdroj: www.wikimedia.org)

toho zohrávala silnú úlohu aj sociálna stránka. Prednosť dostali napríklad živitelia rodiny, osamelé matky atď. Treba však povedať aj to, čo som vtedy ešte nevedel, že učiteľské platy vo Švajčiarsku patria vo svete medzi špičkové.

Chcel som byť učiteľom, čo sa mi spočiatku nepodarilo. Švajčiari boli k nám však skutočne veľkorysí. Keď som nemohol dostať miesto v škole, ponúkli mi miesto úradníka v stavebnej firme. V stavebnej firme Anliker som mal za úlohu vyhodnocovať drobné stavby, prístupové cesty, kanalizácie a podobne. Pridelili mi miesto kdesi v rohu v kancelárii za malým stolíkom. Bolo to múdre, pretože práce som mal veľmi málo a sedieť v kancelárii, kde naplno pracovali moji kolegovia technici, mi bolo trápne. Keďže nám nahovorili, že tie začiatkové práce sú len na pozorovanie, bral som si prácu aj domov, aby som to stíhal. Výsledok bol, že som už žiadnu prácu nedostával a bolo mi nepríjemné tam takto naprázdno sedieť.

Pomohol vám pri príchode niekto zo Slovákov, ktorí už vo Švajčiarsku boli pred vami?

Vo Švajčiarsku sme ako emigranti nemali predchodcov, boli sme prvolezci. Študenti, ktorí tam študovali počas vojny, sa museli vrátiť domov, aj keď nechceli, lebo vedeli, že sa vracajú do komunistického Československa.⁴ Mnohí z nich emigrovali do Ameriky a Kanady a zostala len hŕstka takých, ktorí mali dobré krytie chrbta zo strany Švajčiarov. Práve tí nám radili, že zo začiatku by sme mali zobrať prácu, akú nám ponúkajú. Oni nemajú radi takých, čo si vyberajú. No súčasne tvrdili, že Švajčiari nemajú radi nestálych, ktorí prácu menia. To by v praxi znamenalo, keď ťa napríklad ako univerzitného profesora pošlú do maštale, že by si v tej maštali mal aj zostať. Nemalo to akosi logiku, lebo za takýchto podmienok by nemalo zmysel emigrovať. Horšie to nemohlo byť ani v komunistickej vlasti.

Moji kolegovia mi radili, aby som sa učil jazyk, lebo je dôležité, aby som len čosi robil. Tak som si vypracoval životopis a pripravoval sa na jeho rozposlanie. Jedného dňa sa však stalo, že mi miesto malého stolíka v kúte pri stene prideliť riadny veľký stôl. Nevedel som, čo to má znamenať, lebo ten malý bol v poriadku, mojej funkcii

3 Pozri SOKOLOVIČ, P. Osud „pétépáka“, s. 81 – 99.

4 Už v období 2. svetovej vojny bol vo Švajčiarsku na podnet Aurela Stodolu založený Spolok slovenských akademikov, ktorý združoval mladých Slovákov, ktorí študovali vo Švajčiarsku.

a práci primeraný. V životopise stálo, že som v rezorte školstva zastával vyššiu funkciu,⁵ ako i to, že som mal nejakú publikačnú činnosť, články v odborných časopisoch a dva televízne scenáre. To sa nejako rozneslo a výsledkom bolo moje povýšenie. Vnímal som, že pre firmu nie som dost užitočný, ba pomaly sociálny prípad. Tento stav bol pre mňa priam neznesiteľný a tak som, mysliac, že vonku je to ako doma, vyslovil nasledovné želanie. Riešenie som videl v telesnej práci, aby som sa unavil a konečne mohol lepšie spať. Myslel som si, že to pre mňa ako telocvikára a ako bývalého baníka⁶ nebude žiadny problém. Hovoril som im, že nemienim robiť kariéru nejakého stavebného úradníka, chcem si iba zarobiť na lyže a výstroj, a tak sa dostať čo najrýchlejšie k svojmu fachu. Moji kolegovia ma síce odhovárali, ale keď som nástojil, prideli mi montérky a zaradil som sa medzi robotníkov.

Boli ste v tejto práci dlho?

Našťastie nie, táto kvázi brigáda trvala asi mesiac. Za pomoci syna domáceho pána, u ktorého som býval, som sa uchádzal o miesto lyžiarskeho inštruktora v švajčiarskej lyžiarskej škole. Tak som sa vypravil do známeho strediska v St. Moritzi. Išlo o inštruktora k dospelým alebo deťom ubytovaným v hoteloch. Lyžovanie som celkom dobre ovládal a myslel som si, že na takýto post bude vysokoškolské vzdelanie postačovať. Ale čerta starého! Vedúci školy – bývalý poštový úradník, mi oznámil, že keďže nemám „švajčiarsku formáciu“, kladie si za povinnosť ma preskúšať. A tak sme sa obidvaja s palicami na rukách vybrali na svah. Vytýčil mi trasu, a to veľmi starostlivo, aby v nej boli rôzne situácie. Toho roku som na lyžiach stál prvý raz. Myslel som si, že urobím pár krátkych švihov a on povie, že je to v poriadku.

Lyžiarske stredisko v St. Moritz v 70. rokoch (Zdroj: www.wikimedia.org)

Situácia sa však vyvíjala inak. Keď som na zľadovatenej ploche bránu v rýchlosti nezvládol, on mi ju prestavil, teda moju jazdu pribrzdil. Musel som tak skúšku opakovať. Vždy na to s humorm spomínam. Čistá fraška. V realite to však bolo horšie ako štátnica, keď som si uvedomil, že by som sa mal vrátiť na stavbu... Nakoniec som v skúške uspel s poznámkou, že to síce nie je švajčiarska kvalita, ale k tomu, čo budem robiť, to postačuje. Moji kolegovia boli sedliacki chlapci, ktorí nemali v zime čo iné na práci alebo to boli študenti – brigádnici. Pracoval som v hoteli Encián, ktorý patril v St. Moritzi medzi najdrahšie.

Moje účinkovanie vyzeralo asi takto: jedného dňa si dve Američanky veľmi pochvalovali, že sa dnes veľa naučili. Zajtra, hovoria, prideme o deviatej na dohovorené miesto. Nikto nechodil o desiatej a ani o jedenástej. Nakoniec mi oznámili, že dnes lyžovať nepôjdu. A tak som mal po práci. Tu som mal možnosť spoznať, čo znamená slovo luxus. K zlomu došlo, keď za mnou prišiel recepčný hotela s dotazom, že má problém s nedostatkom

personálu. Či by sme neboli ochotní čistiť hostom aj lyžiarske topánky. Švajčiari s tým nemali problém, veľmi ochotne prikývli. Mňa táto práca veľmi nenaplnila a keď sa mi naskytla príležitosť prejsť do belgického lyžiarskeho tábora, dal som v hoteli výpoveď.

V belgickom tábore som pracoval prakticky zadarmo, za vreckové, ale bola to veľmi radostná práca. Už v prvý deň som dostal malé deti, prvákov, druhákov z ľudovej školy. Tam som nadviazal veľmi cenné známosti. Pri pobyte poslucháčov z vysokej školy som sa tak zoznámil s vysokým športovým funkcionárom. Ten mi sprostredkoval miesto trénera športovej gymnastiky junioriek v Bruseli. Po príchode som bol veľmi prekvapený tým, čo odo mňa očakávali. Chceli, aby som trénoval a vytvoril zostavy na bradlách. Športová gymnastika však bola pre mňa už doma srdcovou záležitosťou. Chodil som trénovať na základňu, ktorá bola v PKO ako pomocný tréner Janka Čížika, od ktorého som sa veľa naučil,⁷ nakoľko trénoval napríklad známou olympioničku Marianu Krajčírovú.⁸

5 F. Michalovič bol pred emigráciou vedúcim metodikom telesnej výchovy na Ústave pre ďalšie vzdelávanie učiteľov.

6 F. Michalovič v 50. rokoch strávil niekoľko rokov v neslávne známych PTP. Bližšie pozri SOKOLOVIČ, P. Osud „pétépáka“, s. 85 – 91.

7 Ján Čížik bol od roku 1957 spolu s Ladislavom Kornošom prvým profesionálnym trénerom gymnastiky na Slovensku ako tréner ženskej zložky.

8 Mariana Krajčírová bola úspešná československá gymnastka, na Letných olympijských hrách v Tokiu 1964 dokonca získala 2. miesto v súťaži družstiev, prvá bola na Majstrovstvách sveta v Dortmunde 1966.

Pomohla vám práca inštruktora aj v ďalšej kariére?

Vďaka známostiam s rôznymi belgickými osobnosťami som nadviazal styky rázu športového i školského. V tom čase som nevedel, kam sa pohnúť a podľa akých kritérií sa rozhodovať. Vybral som sa do Bruselu v nádeji, že tam nájdem nejakú robotu. Bolo mi zo strany školských orgánov prisľúbené, že mám nádej uplatniť sa s telesnou výchovou v rezorte školstva. Nakolko som doma pracoval ako tréner športovej gymnastiky žien, dostal som ponuku trénovať juniorské reprezentantky, vypracovať zostavy pre výkonnostné triedy mládeže v športovej gymnastike a bradlá. Pretože moja práca spočívala iba v dvoch – troch hodinách tréningu, mal som voľný prakticky celý deň. O piatej som začal a o pol ôsmej som skončil. Samozrejme, že to pre mňa nemalo nejaký veľký finančný efekt. Z titulu trénera mi našli byt v hoteli, ktorý som z mojich príjmov sotva pokryl. Spomínam si dokonca, ako som si kúpil varič a musel si sám pripravovať stravu.

Spomínali ste, že tréningy ste mali len dve – tri hodiny a mali ste voľný takmer celý deň. Robili ste v Belgicku ešte niečo iné?

V Bruseli som pracoval tiež na Institut de Beaute (Inštitúte krásy). Bolo to luxusné zariadenie s kompletnou starostlivosťou o ženy. Paničky, ktoré mali dosť peňazí, tam chodili a my sme sa o nich starali. Vtedy som si dobre zarobil. Potom ale, keďže som počas môjho pobytu spoznal aj nejakých vedúcich pracovníkov z odboru školstva, mi sprostredkovali štyri hodiny na škole. Tu som sa cez inzerát dozvedel, že do Kanady hľadajú francúzsky hovoriaceho učiteľa telesnej výchovy. Podmienkou bol

pohovor v dvoch jazykoch – anglickom a francúzskom, a to na veľvyslanectve Kanady. Tohto pohovoru som sa zúčastnil a na moje veľké prekvapenie som uspel v angličtine, ale vo francúzštine nie. Nepočítali totiž s tým, že sa o danú pozíciu môže uchádzať nejaký záujemca aj mimo Belgicka. Dali mi podmienku, urobiť si aspoň prvý stupeň na niektorej francúzskej univerzite. Tento stupeň som absolvoval na Univerzite Lille vo Francúzsku. Keď som si však podával žiadosť, nikde takýto dekrét nežiadali. Tak som sa vybral do Sherbrooke asi štyridsať kilometrov južne od Montrealu v Kanade. Tam som však vydržal iba tri mesiace a vrátil som sa do Európy. Kanada ma neoslovila, mal som síce dobrý plat, ale boli tam aj rušivé momenty. Nezáležalo na počte hodín, ktoré som mal odučiť, ale musel som byť prítomný od ôsmej rána do štvrtej poobede. Od nervozity som už pil piatu kávu a stále nebolo žiadne supľovanie. To mi šlo na nervy.

Nemilo som bol prekvapený aj tým, že Kanada pozná de facto iba dve ročné obdobia: studené vlhké zimy a horúce vlhké letá. Quebec nemá od mora žiadnu prírodnú prekážku, takže vzduch fúka zo zátoky svätého Vavrinca priamo až pod perinu. V letných mesiacoch som polonahý ležal na posteli a podo mnou priam mláka. Tak som sa radšej pobral do Európy, lebo rodáci, ktorí tam žili, rozprávali, že zimy v porovnaní s letom sú priam hrozné, vlhké a mrazivé.

Po zrelej úvahe, hoci mi tam bolo dobre a mal som slušný plat, som sa vrátil zase do Švajčiarska, do rodiny, v ktorej som predtým býval. Ale nastal problém. Vo Švajčiarsku vypisujú konkurzy na uvoľnené učiteľské miesta rok až dva roky dopredu a človek musí prejsť rôznymi kolami.

No problémom bol jazyk, v škole sa vyžaduje spisovná nemčina, „Hochdeutsch“, ale, ako som neskôr zistil, i porady sa vedú dialektom „Schweizerdeutsch“. Učiť sa po nemecky vo Švajčiarsku sa mi javilo ako utópia, a tak mi neostávalo nič iné ako hľadať si prácu v Nemecku.

Prečo práve v Nemecku?

V tom čase mali v Nemecku iba jedinú vysokú školu telesnej výchovy, preto bol telocvikárov nedostatok. Poslal som si tri žiadosti – do Kolína nad Rýnom, Mníchova a Stuttgartu. Zo všetkých som dostal pozitívnu odpoveď. Rozhodol som sa pre Kolín. Mal som jednu výhodu, keď som odišiel, že som pracoval vo vedúcej funkcii. Moja 10-ročná práca na Ústave pre ďalšie vzdelávanie učiteľov mi pri odchode veľmi pomohla. Rovnako mi na pozitívnom hodnotení pridali aj dosiahnuté úspechy s deťmi v športe. Pomohla mi ešte jedna vec. Vďaka svojej funkcii som sa poznal s viacerými zaujímavými ľuďmi aj z českej strany. Jedným z nich bol profesor Klement Kerssenbrock.⁹ Odborník na ľahkú atletiku, ale nielen to. Čo robil, v tom vynikal. Mal však kádrové problémy. Pochádzal z pološľachtickej, polodánskej a polonemeckej rodiny. Bol síce uznávaný profesor, no degradovali ho. Robil potom viaceré povolania. V komunále umýval okná, robil závozníka... Potom sa cez kamaráta dostal do ľudovej školy. Trénerstvom sa tak vypracoval, že ho omilostili a opäť zobrali na vysokú školu. Mal ale problémy so zrakom a sluchom. Musel som na neho kričať. To bola komédia, keď na seminári hovoril: „*Františku, cos říkal?*“ Na neho mám veľmi dobré spomienky. Keďže bol taká svetová kapacita, mal aj veľa priateľov v zahraničí. Jedným z nich bol profesor na Fakulte telesnej

9 Klement Kerssenbrock (1912 – 1989) bol významný český pedagóg šľachtického pôvodu. Spolu s ďalšími šľachticmi podpísal v septembri 1939 Prehlásenie českej a moravskej šľachty, v ktorom sa prihlásili k českému národu. V roku 1958 vydal prelomové dielo *Metodika ľahkej atletiky*. Pozri *Historická šlechta* [online]. [cit. 2021-01-09]. Dostupné na: <https://www.historickaslechta.cz/osobnosti/korff-schmising-kerssenbrock-klement-1912-%E2%80%A01989/>

Kolín nad Rýnom, Hohe Straße (70. roky) (Zdroj: www.digit.wdr.de)

výchovy v Kolíne nad Rýnom August Kirsch.¹⁰ Nemci mali totiž túto jedi-
nú Fakultu telesnej výchovy a športu
práve v Kolíne. Pre učiteľov ich bolo
samozrejme viac, pre telesnú výchovu
však bola táto jediná. Špička v Európe.
V tom čase, keď som prišiel do Kolína,
dopisoval som si práve s prof. Kerksen-
brockom. On mi tak sprostredkoval
stretnutie s Kirschom. Keď ste vonku,
je dôležité, aby ste mali dobré refe-
rencie. Ten napísal o mne pekný list
a vlastne zariadil, aby ma prijali. Škola,
do ktorej som mal nastúpiť, získala

meno po zosnulom Karlovi Diemovi.¹¹
Po jeho smrti učila históriu jeho žena.
Dostal som ponuku, že môžem zostať
na škole učiť históriu športu, ale ja som
chcel robiť vo výkonnostnom športe
alebo v tom, čo som robil doma. Tam
som sa venoval okrem tréningu aj
konceptii telesnej výchovy. V Nemecku
sa tým ale nezaoberali a dejiny mi
nerezali. Na škole som síce zostal, ne-
skončilo sa to však veľmi slávne.

V rokoch 1969 – 1972 som teda
pracoval v Kolíne nad Rýnom, kde sídlil
nielen Ústav Matúša Černáka (ÚMČ),

ale aj vychádzali noviny *Černákov od-
kaz*. Krátko po príchode do Kolína som
sa zoznámil s Krištofom Greinerom,
riaditeľom ÚMČ a šéfredaktorom no-
vín Kolomanom Murgašom. Na Černá-
ka spáchala československá bezpečnosť
atentát tým, že mu 5. júla 1955, na svi-
atok sv. Cyrila a Metoda, poslala v balíku
bombu, ktorá mu vybuchla v rukách
priamo na mníchovskej pošte a spolu
s ním zabila ešte ďalších ľudí.¹² Tak, ako
znervózňoval kvôli svojim aktivitám
Matúš Černák pražských komunistov,
ktorí ho mali v zuboch,¹³ rovnako ich
znervózňoval aj ústav, ktorý mal aj
vlastnú edíciu, vydával rôzne publikácie
a noviny, ktoré niesli jeho meno.

Pristavili sme sa pri exilových organizáciách.

**Azda najvýznamnejšou, resp.
najznámejšou, bol Svetový kongres
Slovákov. Ako si pamätáte na jeho
fungovanie?**

Svetový kongres Slovákov (SKS) bol
určite veľký štátnický čin.¹⁴ Slovenský
exil bol však rozdelený na dve ne-
priateľské skupiny. Na čele Slovenskej
národnej rady v zahraničí stál Karol
Sidor – bývalý vyslanec Slovenskej
republiky pri Svätej stolici,¹⁵ a bol tu
ešte aj Slovenský oslobodzovací výbor
na čele s doktorom Ferdinandom Ďur-
čanským.¹⁶ Všetky doterajšie pokusy

10 August Kirsch (1925 – 1993) bol nemecký reprezentant v ľahkej atletike, športový funkcionár a dlhoročný prezident Nemeckého zväzu ľahkej atletiky.

11 Karl Diem (1882 – 1962) bol jeden z najvýznamnejších nemeckých telovýchovných činníkov a propagátor olympijskej myšlienky. Je tiež známy ako generálny tajomník organizačného výboru Letných olympijských hier v Berlíne v roku 1936. Dodnes je jedným z najvýznamnejších nemeckých športových historikov.

12 Pri atentáte zomreli ďalší dvaja ľudia a desať bolo zranených. Pozri HRABOVEC, Emília. Politické aktivity Matúša Černáka v slovenskom exile v kontexte medzinárodného vývoja (1948 – 1955). *Slovenský časopis historický*, roč. 1, 2021, č. 1, s. 144 – 149.

13 HRABOVEC, E. Politické aktivity Matúša Černáka v slovenskom exile v kontexte medzinárodného vývoja (1948 – 1955), s. 148. Aj v správe CIA o Černákovej vražde sa doslova píše, že ho dali zavraždiť „české tajné služby“.

14 Viac pozri JAŠEK, Peter, ed. *Svetový kongres Slovákov v zápase proti komunistickému režimu*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2018.

15 Pozri napríklad denníky Karola Sidora z uvedeného obdobia vydané Ústavom pamäti národa a v Matici slovenskej (2010, 2011, 2012 a v Matici 2015).

16 Ferdinand Ďurčanský založil už v roku 1946 v Ríme Slovenský akčný výbor, ktorý bol neskôr premenovaný na Slovenský oslobodzovací výbor. Jeho úlohou bolo upozorňovať zahraničné inštitúcie, najrôznejšie fóra, ba i tie najvyššie politické a cirkevné osobnosti na skutočnú situáciu v ČSR a domáhať sa uznania práva na slovenskú samostatnosť. Pozri historické hodnotenie osoby Ferdinanda Ďurčanského z dielne ÚPN: <https://www.upn.gov.sk/data/pdf/historicke-hodnotenie-FD.pdf>. Pozri aj BLEHOVÁ, Beáta. Kauza Ferdinand Ďurčanský a jeho exilová činnosť v Rakúsku. *Historický zborník*, roč. 16, 2006, č. 1 – 2, s. 69 – 77; HRUBOŇ, Anton. Poznámky k politickým aktivitám slovenského exilu v prvej polovici 50. rokov z pohľadu agendy Zahraničného úradu Nemeckej spolkovej republiky. In: HRUBOŇ, Anton, JANKECH, Juraj, RISTVEJOVÁ, Katarína, eds. *Slovensko v rokoch neslobody 1938 – 1989 III.: Menšiny*. Banská Bystrica: Belianum, 2014, s. 234 – 246 a iné.

zlyhali na tvrdohlavosti a ješitnosti tých, ktorí stáli na čele týchto skupín. Postaviť na čelo Štefana Romana,¹⁷ ktorý mal pseudonym Uránový kráľ, bola priam prorocká myšlienka.¹⁸ Roman išiel na celú vec nie ako politik, ale skôr ako obchodník.¹⁹ Videl mnohé spory Slovákov odlava až doprava, gardistov i komunistov. Do vedenia SKS delegoval zástupcov všetkých politických a náboženských skupín. Malo to rozumový základ, ale aj svoje úskalia. Zakrátko som zistil, že niektoré skupiny, ktoré sa dostali do jeho blízkosti a boli akčné, čoskoro tento princíp narušili. Napríklad Slobodná Európa bola zastúpená dvomi ľuďmi (Kružliak, Šramek) a po čase ich tam bolo desať. V tomto smere som diskutoval na generálnom zhromaždení v Toronte,²⁰ a to v zmysle, že niektoré skupiny sú nadmieru reprezentované. Pripadalo mi to ako moje detské časy, keď sme na futbal cez plot ťahali kamarátov. Ale to sme boli deti. Niečo podobné sa dialo v SKS. Druhým rušivým momentom bolo, že tam zavládol kult osobnosti – v osobe Romana.

Mal som niekedy dojem, že celá činnosť SKS vyplýva z jedného generálneho zhromaždenia raz za štyri roky, v najluxusnejších hoteloch sveta, kde sa činnosť odohrávala vo forme „personality show“ tých, čo mali nitky v rukách.²¹ Malo to vždy okázalý ráz. Hilton, Sheraton a iné najdrahšie hotely. Spomínam si, ako sme sa na

Predstavitelia slovenského exilu po roku 1945 – Karol Sidor a Ferdinand Ďurčanský

(Zdroj: www.wikimedia.org)

60. výročie Štefánikovej smrti v apríli 1979 zišli na schôdzi v parížskom hoteli Lutetia. V tomto hoteli býval Štefánik naposledy, keď tu začala mierová konferencia. Bývala tu aj slovenská komisia, ktorá pre československú delegáciu pripravovala materiál o slovensko-maďarskej hranici. K tomu sa mi viaže jedna spomienka. Mal som s Romanom v Mníchove jednu debatu. Ohľadom Maďarov. Chcel som mu dať prvotnú informáciu, ktorú som pokladal za dôležitú. Išlo o školstvo. Keďže som robil v riadení, videl som do kuchyne, ako to chodí. Školstvo na Slovensku mali v rukách Maďari. Ostatné rezorty boli slovenské, ale školstvo sa im podarilo uhrať.

Informoval som ho o tom, čo vzal na vedomie. Nič zásadné sa však neudialo. Chcel som mu len dať informáciu, ako to vyzerá. Povedal som mu, že na Ústrednom výbore strany prišlo k dohode medzi Čechmi a Maďarmi. Pracoval tam jeden Čech, Trvala, ktorý mal na starosti obsadzovanie okresných a krajských tajomníkov. To som ešte stihol zistiť doma, na Slovensku. Považoval som za dôležité, aby o tom vedel.

Predsa len však bol Svetový kongres Slovákov záslužným počinom.

Nepochybné.²² Ako ďalší obchodnícky trik sa mi však javilo zloženie SKS. Problematický bol napríklad Hlavný

17 Štefan Boleslav Roman (1921 – 1988) bol slovenský exilový politik a organizátor národného života v exile. Jeho pričinením vznikol aj SKS. Pozri KIRSCHBAUM, Jozef M. Založenie Svetového kongresu Slovákov. In: KIRSCHBAUM, Jozef M., ed. *Desať rokov činnosti SKS*. Toronto: Slovenský kongres Slovákov, 1981; LITVA, Felix, ed. *Štefan Roman: človek v rozdvojenom svete: man in divided world*. Cambridge: Dobrá kniha, 1981.

18 Viac k vzniku SKS pozri RYDLO, Jozef M. Vznik Svetového kongresu Slovákov. In: JAŠEK, P., ed. *Svetový kongres Slovákov v zápase proti komunistickému režimu*, s. 15 – 79.

19 Pozri PARENÍČKA, Pavol. Koncepcia zodpovednej spoločnosti – Romanov a Löblov príspevok k ekonomickému mysleniu. In: PAVELCOVÁ, Zuzana, ed. *Slováci v zahraničí 38*. Martin: Matica slovenská 2021.

20 Generálne zhromaždenie v Toronte sa uskutočnilo 17. – 21. 6. 1971. Pozri aj GRÁCOVÁ, Genovéva. Analýza diela Dr. J. Kirschbauma Desť rokov činnosti Svetového kongresu Slovákov. Toronto, 1981, 236 s. In: MARUNIAK, Peter, GRÁCOVÁ, Genovéva. *Život a dielo ďalších exilových pracovníkov*. Martin: Matica slovenská, 2010, s. 46.

21 Celkovo sa uskutočnilo 8 generálnych zhromaždení SKS v New Yorku (prípravný kongres), Toronte, Chicagu, Ríme, Washingtone, Toronte, New Yorku a Toronte.

22 Pozri napríklad HRABOVEC, Emília. Slovenský exil a cesta k nezávislosti Slovenska. In: HOMZA, Martin, HOLJEVAC, Željko, eds. *Studia Carpathico-Adriatica. Zv. I. Slováci a Chorváti na ceste k samostatnosti: História a perspektívy. Slováci i Hrvati na putu u neovisnost: Povijest i perspektive*. Bratislava: Slovensko-chorvátska komisia humanitných vied, 2020, s. 25 – 54.

poradný zbor, ktorý sa skladal z 500 až 600 členov, kde sa našli takmer všetci, ktorí sa nejakým spôsobom v slovenskej otázke angažovali. To bolo viac ako parlament ktorejkoľvek krajiny. Každý, kto sa tam ocitol a bol čo i len trochu ctižiadostivý alebo márnomyseľný, konštatoval s uspokojením, že sa naňho ako osobnosť nezabudlo. Mohol sa žene doma pochváliť, aký je dôležitý, akú má funkciu a čo všetko má pod palcom. Samozrejme, väčšina z toho bola len na papieri. Roman však vedel, ako sa ľuďom zavdačiť. Bol obchodník, rozhladený biznismen, ktorý vedel, čo na ľudí platí. Tak potom vyzerali aj tie zhromaždenia. Zišli sa predsedovia a podpredsedovia komisií od výmyslu sveta. Ja som bol tiež v zmierovacej a rozlučovacej komisii. Tie sa síce skoro nikdy nezišli, predseda len vykonával činnosť, aj keď obmedzenú. Celá moja činnosť spočívala prakticky len z pár písomných názorov na jednotlivé spory politických skupín, prípadne jednotlivcov.

Rušívým momentom bol aj volebný rituál, ktorý sa navlas opakoval. Prípravná komisia zostavila výbor a orgány SKS. Prišiel Roman, pozrel si to a jednoducho urobil svojvoľné zásahy, vyškrtal, dopísal a nikto neprotestoval. Potom nasledovala voľba predsedu. Vždy robil drahoty, nechal sa prehovárať... Aj takéto lekcie o demokracii sme ako Európania zažívali na americkom kontinente. Slovenské organizácie majú na kontách ťažké milióny dolárov, ale americká mentalita je už taká, keď sa nájde niekto, kto to zatiahne, radi mu to prenechajú. Musím povedať, že Roman vďaka ľuďom, ktorými sa obklopil, veľmi vyrástol. Nebol síce ktovieako vzdelaný,

ale bol bystrý a sebavedomý. Jeho osobnosť vynikala najmä na tlačových konferenciách, kde vystupoval suverénne a kvalifikovane. Bola to chyba, lebo po jeho náhlej smrti sa SKS takmer rozpadlo, nakoľko jeho dcéra Helen „zavrela kasu“ a impérium sa dostalo do hospodárskych ťažkostí.

Najvýznamnejšími akciami zväzu bývali, ako ste načrtli, najmä generálne zhromaždenia, na ktorých sa formovali stanoviská a postoje slovenskej politickej emigrácie...

Celé tieto zhromaždenia boli tiež skôr taká osobná šou jednotlivcov. Samozrejme, Roman vedel „pustiť perie“. Mal kontakty a vedel mnohé veci zabezpečiť. Nemôžem tiež povedať, že by tam nesedelo veľa Slovákov, ktorí by neboli zapálení. Mnohým záležalo na slovenských otázkach. Na týchto zhromaždeniach sa však nepracovalo. To sa riešilo najmä v štruktúrach dole, ako napríklad u nás vo Švajčiarsku, ale aj inde.²³

Spomenul by som menovite najmä jedno zhromaždenie začiatkom 70. rokov. V tom čase sa v kanadskom Toronte pripravovalo Generálne zhromaždenie Svetového kongresu Slovákov. V Nemecku vtedy existovalo asi desať slovenských organizácií, a preto prišiel z SKS podnet, aby sa niektoré zlúčili alebo vytvorili jednu strešnú organizáciu. Nevie, kto prišiel s názvom Ústredie Slovákov v Nemecku (ÚSN). Zjednocovací akt sa udial ani nie dva mesiace pred Torontom. Nespala však ani československá štátna bezpečnosť v Prahe. Aj tá mala svoj plán, ako tieto inštitúcie zničiť alebo aspoň ochromiť. Najlepšia metóda je rozložiť vnútro, dostať do neho vlastných ľudí a ideálne, keby sa zabili

Prvý predseda SKS Štefan Boleslav Roman
(Zdroj: www.digitalarchive.tpl.ca)

dve muchy jednou ranou. Do Kolína prišli za týmto účelom dva autobusy plné tzv. delegátov. Bola medzi nimi i jedna žena. Prečo to hovorím,... lebo tá vystúpila s jedným radikálnym príspevkom plným invectiv a vulgarizmov. Neskôr sa z nej vyklubala eštebáčka a vrátila sa domov. Na schôdzi som bol osobne prítomný, dokonca som na nej aj vystúpil. Pred schôdzou som mal možnosť bližšie si pozrieť delegátov: ich výzor a správanie. Bolo mi nápadné, že gro tvorili poväčšine muži v rovnakom veku, štyridsiatnici. Ich reči mi pripadali akési podozrivé, agresívne. Ja ako čerstvý emigrant som mal ešte v živej pamäti podobnú situáciu z domu. V diskusnom príspevku som potom vyslovil aj pochudovanie nad úrovňou a správaním týchto delegátov, ako i otázku: „Ak toto sú delegáti, ako potom, preboha, vyzerajú tí, čo zostali doma?“ Po búrlivej debate prebehla voľba: predsedom ÚSN sa stal eštebák s krycím menom Tačovský.²⁴ Ako podpredsedovia boli

23 Napriek tomu však mali zhromaždenia ohlas a boli na nich prijaté viaceré zásadné dokumenty. Slovom Emilie Hrabovec, „Počnúc New Yorkom v roku 1970 sa na generálnych zhromaždeniach SKS zúčastňovali viacerí vplyvní americkí senátori a kongresmani a členovia kanadskej federálnej a provinčnej vlády a písomné pozdravy im adresovali ďalší tamajší politickí činitelia vrátane budúcich amerických prezidentov Geralda Forda či Ronalda Reagana“. HRABOVEC, E. Slovenský exil a cesta k nezávislosti Slovenska, s. 24 – 25.

24 Miloslav Tačovský nebol zďaleka jediným agentom nasadeným v exulantských organizáciách. Pozri napríklad RYDLO, Jozef M. Pavol Hlinica a slovenský exil. *Kultúra*, roč. 23, 2020, č. 4, s. 7.

zvolení Ďurčanský, Greiner²⁵ a ešte dvaja Tačovského ľudia. Jedným z nich bol Marián Slameň, synovec poslanca Slameňa, ktorý bol počas povstania zavraždený na námestí v Brezne nad Hronom.²⁶

Musím však podotknúť, že väčšina tu prítomných organizácií existovala iba vo fantázii ich predstaviteľov. Na tomto zhromaždení boli zvolení piati delegáti: Tačovský, Ďurčanský, Greiner, Murgaš a ja. Dohodli sme sa s predsedom, že budeme v telefonickom spojení a on nám poskytne prípadné informácie. To trvalo asi mesiac, nikto ma nevolal a na čísla sa nikto nehlásil. Ako neskôr vysvitlo, nachádzal sa asi na inštrukciami v Prahe. Už vtedy som mal indicie, že tu niečo neklape. Mal som pravdu.

O čo išlo?

V Toronte som s ním mal nasledovnú skúsenosť: Poznal som tam Bernarda Kadnára, funkcionára KSL,²⁷ Záhoráka z Vysokej pri Morave.²⁸ Rozprával mi o duchovnej službe, o jezuitoch v Galte. Prejavil som záujem, že by som sa tam rád pozrel. On na to, že to nie je problém, lebo je to od Toronta vzdialené asi len 150 km. Nejak o to dozvedel i Tačovský, ktorý chcel ísť tiež. V aute vedľa šoféra sedel Tačovský a ja vzadu s Kadnárovou ženou a počúval som, o čom sa rozprávajú. Tačovský kladol otázky, chcel napríklad vedieť, koľko dolárov Roman posielal Greinerovi, lebo predtým Kadnár tvrdil, že s Romanom je v kamarátskom pomere. Kadnár hovoril, že o tom nič nevie, vie naisto iba to, že KSL každoročne posielal peniaze na veniec Černákovi na hrob. Tu zareagoval Tačovský a tým sa prezradil: „Ale ja som tam tento rok bol, ale žiaden veniec som nevidel.“ To

by naznačovalo, že Greiner ukradol peniaze na veniec, čo by pasovalo do eštecháckeho scenára. A tu sa chytil. Greiner bol šéfom oddelenia s väčším počtom pracovníkov, tzv. monitor služby (odpočúvanie mnohých staníc vo svete). Teda mal aj dobrý plat a dobrý príjem mala aj jeho žena, ktorá pracovala v BBC. Nemali deti, preto si žili, dá sa povedať, nad pomery. Greiner podporoval z vlastných peňazí rôzne slovenské aktivity, napr. viem, že Jankovi Móricovi posielal mesačne 500 – 600 mariek.

O tomto zážitku som osobne informoval, už však neviem koho. Žiaľ, nedalo sa nič robiť, lebo Tačovský bol zrazu osobnosťou, zastupoval predsa počtom najsilnejšiu slovenskú organizáciu v Európe a z toho titulu sa stal aj funkcionárom Svetového kongresu Slovákov. Tíkli sa asi do hlavy, keď ich všetkých, Štefanom Romanom počnúc, na tlačových besedách a v slovenskej televízii predstavil ako gaunerov, podvodníkov a SKS ako veľkú, prázdnu bublinu.

V tom čase ste ešte boli v Nemecku?

V roku 1972 som sa z Nemecka vrátil do Švajčiarska. Dával som ukážkové hodiny na Gymnázium v Münchensteine, kde som úspešne obstál. Dostal som vyznamenanie, že som prijatý a ako plat som mal dostávať 1 680 frankov. Za touto sumou boli písmeňá JMG. Ukázal som to mojim kolegom a tí krútili hlavou. Jeden, ktorý mal sestru vydatú v Berne a učila v ročníkoch 1 – 5 mala plat 4 000 frankov. Navštívil som spomínané gymnázium a rozprával som sa s riaditeľom. Poďakoval som sa mu za dôveru, ale vyslovil sklamanie nad stanoveným platom s tým, že o nástupe budem z tohto dôvodu ešte uvažovať, lebo

v Nemecku mám plat podstatne vyšší. Po dlhom premýšľaní som sa ospravedlnil a miesto odmietol. Asi o pol roka som zistil, že to bol plat za jednu hodinu prepočítanú ročne. Bola to hotová katastrofa.

To ich muselo poriadne zaskočiť.

To áno, asi ani nechápali, prečo som to odmietol. Napriek tomu som neskôr zamestnanie učiteľa získal. Nebolo to však jednoduché. Už predtým som sa snažil o zamestnanie vo Švajčiarsku, no neúspešne. Zvlášť nepríjemná bola jedna udalosť, ktorá stojí za zmienku. Dostal som sa až do Boulogne, kde som si mal robiť jazykový kurz. Tam som dostal telegram, že mám ísť na gymnázium do Luzernu predviesť ukážkové hodiny. Tak som sa vybral do Luzernu, kde som sa však dozvedel, že kandidátov na to miesto bolo jedenásť. Keď som tam však už bol, tie hodiny som odučil. Samozrejme v nemčine, čo mi robilo problémy. Nemal som ani čas sa veľmi pripraviť. Pamätám si však, že som mal hádzanú. Tá mi vcelku sedela. Rýchly protiútok. Nevedel som však presne, ako to mám povedať, či mám použiť ab alebo auf. Z francúzštiny, ktorú som študoval, som musel rýchlo prejsť na nemčinu, čo mi robilo problém. Nemyslím si, že by to bolo zlé, no neuspel som. Popri Švajčiarochoch to bolo ťažké. Potom, ako som stratil týždeň v Boulogne, ktorý som mal mimochodom zaplatený, som sa vrátil späť.

Napriek viacerým ranám osudu, ako ste povedali, ste nakoniec miesto učiteľa vo Švajčiarsku získali.

K tomuto úspechu som sa dopracoval vďaka mnohým žiadostiam a trom ukážkovým vystúpeniam. O tom, čo

25 Išlo o Krištofa Greinera (nar. 1922), slovenského emigranta v Nemecku, prispievateľa do krajanských exulantských periodík. Bol šéfredaktorom novín Černákov odkaz a po r. 1960 i riaditeľom Ústavu M. Černáka, vedúcim SNR v zahraničí a členom predsedníctva Svetového kongresu Slovákov.

26 František Slameň (1896 – 1944), poslanec slovenského snemu, popravený 27. 8. 1944 v Brezne.

27 Kanadská slovenská liga.

28 Pozri napríklad SIROKY – SNELL, M. Bernard Kadnar. *Kanadský Slovák*, 10. 10. 2009, s. 10.

Švajčiarsky Bazilej (Zdroj: www.wikimedia.org)

sa stalo, som sa dozvedel až po druhej úspešnej voľbe. Vyhral som súbeh na gymnáziu v Arslheime. Prišiel som na školu a ešte predtým, než som vstúpil do triedy, čakala ma obálka so 4 000 frankami a kľúčmi od školy a školských zariadení. Mal som iba trojštvrťinový úväzok. Myslel som si, že mi plat vy-počítali omylom, nadmerne a budúci mesiac som očakával podstatne menšiu výplatu. Ale situácia sa zopakovala druhý i tretí mesiac a bol som z toho nervózny, ale reklamovať, že mi dávajú mnoho, mi bolo akosi proti srsti. Až potom som pri rozhovore s nejakým učiteľom zistil, že je to v poriadku. Na novom pôsobisku som bol po každej stránke spokojný. Škola mi našla byt, lebo v tom čase skrachovala textilná továreň, ktorá mala pre zamestnancov 10 domov, a tak som aj ja jeden dostal.

Vo Švajčiarsku som zároveň učil i trénoval v Bazileji. Mal som tam priateľov, postavil som si dom pri jazere, kde som mal kajaky a zverencov, ktorí mali záujem o šport a aj po škole sme zostali v kontakte. To som rád privítal. Nebolo toho veľa, pár prípadov. Učil som totiž na prominentnom gymnáziu a mnohí z tamjších žiakov urobili kariéru. Jeden z nich bol Roland Brodmann, ktorý bol tajomníkom policajného departementu. V Berne to bola veľká šarža. Práve ten mi potom veľmi pomohol. Vo Švajčiarsku totiž musí človek bývať 12 rokov, aby mal právo získať občianstvo. Taký je zákon. Okrem toho musí splniť podmienky pre kantón a konkrétnu obec. To je základ. Každá obec má svoje podmienky, ktoré musí kandidát na občianstvo a trvalý pobyt

splniť. Samozrejme, aj ja som si musel zistiť všetky náležitosti, aby som to všetko splnil. Bol som však štyri roky preč zo Švajčiarska, v Nemecku, Kanade i Francúzsku a neplatil som si ani základnú poisťku. Stačí, aby si platil 20 frankov mesačne a beží to. Je to potom dôležité pri nároku na základnú penziu. Švajčiari to majú veľmi zaujímavovo vymyslené. Základná penzia sa neodvíja od výšky platu, ale od odpracovaných rokov. Funguje to na báze solidarity. Keď niekto zarobil stotisíc ročne alebo len desatinu, každý dával desať percent.

Ja som mal tiež záujem o výhody švajčiarskeho občianstva. Keď som učil, začal som sa zaujímať, aké veci by som mal splniť a na akú obec sa mám orientovať. Išiel som teda na úrad, kde ma nasmerovali k tajomníkovi. Skoro

som spadol z nôh. To bol ten Brodmann, čo som ho učil na gymnáziu a ešte aj na škole podobnej obchodnej akadémii. Hrával som s ním dokonca aj basketbal. Keď bolo málo žiakov, tak som hrával s nimi, aby si mohli spolu zahrať. S Brodmannom sme si tykali, čo som zaviedol ešte v škole. Zvíťali sme sa a hneď som mu povedal, aký mám problém. On zdvihol telefón a zavolať svojmu známemu Willimu Buserovi, starostovi Niederdorfu, malej švajčiarskej obce: „*Mám dobrého kamaráta, ktorý by chcel u vás získať občianstvo*“. Nebol s tým žiadny problém. Ešte v ten večer som ich pozval na večeru. Odtiaľ vzniklo veľmi dobré kamarátstvo.

Ako sa vám cez neho podarilo napriek nesplneniu podmienok dostať občianstvo?

Všetky roky, ktoré som strávil vonku, mi započítali ako študijný pobyt, naľko som sa vraj potreboval doučiť nemčinu a tú som sa nemohol učiť vo Švajčiarsku, kde sa rozpráva francúzskym dialektom, ale v Nemecku. Willi to zariadil. On bol inak pri vydávaní občianstiev veľkorysý. Raz mi hovoril: „*Feri, počúvaj, ja tu mám všetko. Černocho, Araba, nepoznáš nejakého Eskimáka?*“ Dobrák, dalo sa s ním porozprávať aj zabaviť. Keď som sa mal stať Švajčiarom, mal byť v obci pohovor pred komisiou, kde som mal byť preskúšaný z otázok o švajčiarskej histórii, geografii, prípade zo sociologických otázok o Švajčiaroch... Vtedy som sa Rolanda pýtal, či existujú nejaké knižky, aby som mu neurobil hanbu. On mi na to povedal, že ja na žiadne skúšky nepôjdem. Naraz však v jeden pondelok dostanem pozvanie, že v stredu sa mám zúčastniť pohovorov pred komisiou. Zavolať som teda Rolandovi, že čo to je, keďže som s tým nepočítal a za tak krátky čas sa to nestihnem naučiť. O chvíľku mi volá Willi Buser, že to je omyl, nemám nikam chodiť. Roland im povedal: „*Vy chcete jeho skúšať z dejín? Veď on učí históriu, sami si urobíte hanbu. Ten vás roznesie.*“ Tak sa mi ospravedlnili. Takto to chodí. Kamarátsky.

Samozrejme, zaujíma sa o to aj polícia. Či budem dobrý Švajčiar alebo len taký naoko. Nakoniec to však dobre dopadlo.

Vyzerá to vcelku ľahko.

Práveže nie, získanie občianstva nebolo úplne ľahké. Keď som oň žiadal, mal som, ako každý, požiadať o vystúpenie z československého zväzku. Prišiel som preto na konzulát, kde odo mňa žiadali, aby som sa vzdal majetku a zaplatil okolo 20-tisíc frankov za vysokú školu. Potom boli ochotní ma vypísať. Ja som sa však občianstva nezbavil, aj keď to Švajčiari žiadali. Prekážalo mi najmä to, že som sa mal vzdáť majetku a zaplatiť. Čo je to za zlá výmena? Odrobil som tam 20 rokov a mal som sa vzdáť majetku? Potom by mi láskavo dali povolenie? To je vydieranie. Mal som zaplatiť za komunistickú výchovu? Na to som nemohol pristúpiť. Samozrejme, že som na to ani neprišiel. Ale Švajčiari to žiadali. Napísal som teda list, kde som uviedol, že ani za cenu švajčiarskeho občianstva nevstúpim s komunistami do takej neférovosti. To je zločinné. Keď som sa pozrel na váhu toho, čoho som sa mal zriecť, a toho, čo by som získal, nemohol som. Hovoril som, že je to gaunerská zmluva a ja s gaunerami do žiadneho kontaktu nevstúpim. Napriek tomu som to dostal.

Samozrejme, keď som už dostal občianstvo, bol to sviatok. Pozval som obe školy, kde som učil, našu aj ZDŠ-ku, lebo tvorili jeden areál. Zorganizovala sa veľká oslava. Moji kolegovia vedeli, že pre Slovákov robím veľa. Doniesli švajčiarsku zástavu a odfotili ma s ňou. Boli kolegovia, ktorí ma dobre poznali a s ktorými som chodieval na pivo, na večeru, a boli aj takí, ktorí ma poznali len povrchne. Padla otázka: „*Fero, povedz otvorene, čím sa cítiš – Švajčiarom alebo Slovákom?*“ Ja som na to povedal, že je to ťažká otázka, ale namieste: „*Jedno i druhé. V prvom rade sa cítim ako Slováčok.*“ Im hneď zamrzli tváre. Mysleli si, že keď sa niekto stane Švajčiarom, je to akoby siedme nebo. Ubezpečil som ich, že si krajinu vážim, mám ju rád, ale nechcem byť

farizejom. To by bolo neúprimné.

Vážim si, že ma prichýlili a umožnili mi dôstojný život. Ale nemôžem zanechať to, odkiaľ pochádzam. To je tak, akoby niekto z nich žil štyridsať rokov vo Švajčiarsku a dostal sa do Ameriky. Bol by hneď Američan? To nejde. Tak som im to vysvetlil a myslím si, že to aj prijali.

Na škole som sa cítil dobre. Navcvičoval som slávnosti podobné našej spartakiáde. V Bruseli som robil športovú gymnastiku. To je dobré na oči. Vybral som pekné dievčatá, čo je vždy zárukou úspechu. Ako keď robíte s malými deťmi. To sa nedá pokaziť. Staval som na tom. V Bruseli na škole som chcel robiť športovú gymnastiku aj v rámci telesnej výchovy, čo mi však kolegovia zatrhli. Mali sme 20 bradiel, ale všetky súce do šrotu. Oni vždy, že máme dosť a ja som chcel len maličké „kladinky“, nie vysoké, ktoré sme mali. To je horor, keď niekto spadne z takej výšky, udrie sa a bude mať potom celý život strach. Venoval som sa tam aj basketbalu. Boli sme dokonca majstrami severozápadného Švajčiarska. Vo finále sme pohoreli s Zürichom. Dosiahol som vcelku zaujímavé úspechy, čo mi však niektorí kolegovia závideli. Aj z tohto pramení jedno moje obvinenie v disciplinárnej oblasti. Bol som totiž tolerantný. Tykal som si s nimi, samozrejme, že si to teda mnohí chceli zľahčovať. Tam to ukecáme a podobne. Samozrejme, vždy hrozilo, že baby to roznesú. Michalovič je kamoš a podobne. Ja som vedel, že mám takýto problém. Je jednoduché byť prísny. Tam to totiž ide. Švajčiarsko je konzervatívna krajina, na disciplínu v škole sa kládol dôraz. Istý čas tam síce prenikali nové smery, ale to skoro skončilo. Švajčiari rýchlo pochopili, že v škole musí byť poriadok.

Vy ste však napriek všetkým problémom v práci učiteľa zotrvali...

Pre učiteľa je dôležité aj nerobiť zo seba chytráka, ktorý všetko vie a na všetko vie dať odpoveď. Od každého sa môžem aj ja priučiť, každý je

v niečom originál, rozmyšľa vlastnou hlavou a to musí byť našou snahou vychovávať takýchto ľudí, aby sa sami podieľali na zodpovednosti a nečakali stále na nás. O tom je život. Ako som spomínal, po vzniku Európskej únie nastali v škole ťažšie časy. Ďalším problémom bola švajčiarska konzervatívna – nedôverčivá povaha. Tak ako sa novoty vo Švajčiarsku ťažko ujímajú, tak aj prístup k novým ľuďom, najmä cudzincom, je opatrný. Vyplýva to zo života a jeho prírodných podmienok. Švajčiari sú ľudom hôr. Človek z hôr, keď vystupuje na kopec, musí byť opatrný, kde položí nohu. Všetko si musí vopred premyslieť a zvážiť. Sú podozrievaví voči všetkému novému, čo ešte nepoznajú. Preto bolo ťažko uspieť cudzincovi v konkurzoch, v ktorých boli aj švajčiarski záujemcovia. Mnohým akoby tie kopce zastrelili výhľad do sveta. Keď ťa aj prijali, ešte dlho si zostal podozrivým: pracovne, politicky, morálne. Teda na nejaké novoty nebolo veľa priestoru. Okrem toho problém získať miesto na škole, a ešte k tomu výberovej, na gymnáziu, vyplýval aj z toho, že platy učiteľov sú vysoké. Potom je už len na každom jednotlivcovi, aby dokázal, že ak sa rozhodli pre neho, rozhodli sa dobre. Tak ako na každom inom pracovisku je často problémom, že ak pracuješ viac a lepšie, druhí, najmä bezprostrední kolegovia (tie isté predmetové kombinácie) sa cítia ohrození. Badať to bolo najmä v čase recesie, keď úbytkom tried museli odchádzať aj učiteľské sily. Vcelku mám ale so Švajčiarmi dobré skúsenosti. Po porovnaní s ostatnými kolegami z Nemecka, Belgicka a Kanady sa mi javili ako pracantí. Videl som, že pracovný čas využívajú veľmi dôsledne,

Jozef Strečanský (Zdroj: www.trnava-vuc.sk)

napríklad zazvonilo na hodinu a v priebehu 20 sekúnd bola zborovňa prázdna. Nevie, do akej miery to bola pracovná zanietenosť alebo iba optika.

Vy ste však skôr ako učiteľ vo verejnosti známy ako organizátor slovenského života v exile a funkcionár krajských organizácií. Ako ste sa k tejto „práci“ dostali?

Po príchode do Švajčiarska som sa zapojil do Združenia priateľov Slovenska.²⁹ Stal som sa funkcionárom. Mojou srdcovou záležitosťou bola mládež. Robil som lyžiarske kurzy a spolu so Slovenskou katolíckou misiou i prázdninové pobyty pri mori blízko Ríma. Mojou snahou bolo združiť v organizácii všetkých Slovákov. Dlhé roky som pracoval s mládežou, až som sa stal predsedom. Uvedomoval som si, že aby vstúpili ľudia

do organizácie, musí niečo hodnotné ponúkať.

Robili sme množstvo akcií. Snažil som sa najmä o jednu vec. Slováci sú spevavý národ, v tomto sa líšime od ostatných. Germáni vedia 3 – 4 pesničky a hotovo. Vždy som na oslavy a stretnutia volal harmonikára. Bol ním najmä páter Strečanský,³⁰ fantastický človek. Keď k nám prišla Lúčnica, všetci ho poznali. Boli tam mnohí jeho žiaci. Vnímali sme ho ako veľkú osobnosť. S ním som najčastejšie chodil aj na lyžiarske zájazdy. Na vodácke chodil najmä Baník,³¹ ktorý však musel vždy skôr odísť, najčastejšie preto chodil Hrušovský.³² S ním som sa tiež poznal veľmi dobre. Diskutovali sme často a veľa. Rád som spájal príjemné s užitočným. Nestačilo len vytvárať kurzy, museli sme niečo aj ponúkať. Večer bývali diskusie. Z toho som vychádzal. Mládeži som sa vždy chcel venovať. Osobné škriepky mi veľmi nerezali. To stále zle dopadlo. Veľa bolo ambiciózných ľudí, doslova nadržaných, ktorých ambície sa doma nenaplnili a preto utiekli za hranice, a tam boli frustrovaní o to viac, lebo neboli vo vlastnom prostredí, čo nakoniec skončilo ich vlastnými komplexmi. V zahraničí museli držať ústa, aby nemali ťažkosti a potom v slovenskom prostredí si pustili ústa na špacír. Všetko kritizovali, nad všetkým mávli rukou, ale na svoj príspevok sa nepozreli. Nepodporili nás ničím, ale rozumov mali veľa.

Viem, že osobne sa nerád svojou prácou chváli. Predsa len je však dôležité, aby ľudia vedeli, kto a ako pracoval...

Nerád by som na niekoho ukazoval prstom. Avšak musím tiež dať

29 Združenie priateľov Slovenska funguje vo Švajčiarsku už od roku 1969. Od roku 1986 nesie názov Združenie Slovákov vo Švajčiarsku.

30 Jozef Strečanský (1910 – 1985), slovenský rímskokatolícky kňaz, salezián a skladateľ. SLÁDKOVIČOVÁ, Oľga, SLÁDKOVIČ, Rudolf. *Kňaz s harmonikou*. Trnava: Hnutie kresťanských pedagógov Slovenska, 2005; KÁNIKOVÁ, Margita, DROBNÁ, Eva. *Jozef Strečanský – verný syn dona Bosca*. Trnava: Hnutie kresťanských pedagógov Slovenska, 2010.

31 Anton Baník (1928 – 2015), slovenský rímskokatolícky kňaz, salezián. Správca slovenskej katolíckej misie v Zürichu.

32 Dominik Hrušovský (1926 – 2016), slovenský rímskokatolícky kňaz, biskup. Dlhoročný pracovník a riaditeľ Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme.

Bern bol v 70. a 80. rokoch miestom, kde sa stretávali švajčiarski Slováci (Zdroj: www.wikimedia.org)

niektoré veci na pravú mieru. V jednej knihe, venovanej médiám vo Švajčiarsku, som bol uvedený ako pomocný redaktor.³³ Robil som však úplne niečo iné. Boli tam uvedené mnohé ďalšie osoby. Naschvál som sa pozrel, kto tam bol niekoľkokrát napísaný. Nebudem tu všetkých spomínať, niektorí sú však vcelku verejnosti známi. Sú tam dokonca aj takí, ktorí nás vôbec nepodporovali. Ja som tam celkovo trikrát. Údajne som robil pomocného redaktora. O noviny som pravdupovediac najprv nijako zvlášť nejavil záujem, chcel som sa venovať najmä mládeži. V tom čase som dokonca ani

neovládal techniku písania novín na počítači, čo som sa musel sám vlastnými silami naučiť. Videl som však, že s novinami bol veľký problém. Keď som sa stal predsedom združenia, chcel som spraviť poriadok v prvom rade s novinami, lebo v nich boli často nepodstatné veci, nie zásadné články, úvodníky, ktoré robia dobré noviny novinami.³⁴

Dôležitú úlohu hrá aj príťažlivosť organizácie a jej činnosť. Čo bolo jej hlavnou náplňou?

Robili sme pre Slovákov rozličné akcie. Na ich propagáciu nám slúžili

práve spomínané noviny. Museli mať úroveň, zaujímavý obsah a disponovať informáciami. Ľudí treba nejako zaujať a pritiahnuť ich pozornosť, zvýšiť záujem, nebudem predsa všetkým písať list. S týmito som aj vstúpil do reorganizácie. Posielali sme listy takmer všade, až do určitej doby. Kde by sa Slováci inak dozvedeli, že bude demonštrácia, ak nie cez noviny? Slováci ich aj vo veľkom odoberali. Ja som ich však pozmenil. Predtým to boli samé husacie hody, zabíjačky, rybacie hody, skrátka gurmánske akcie. Slováci na toto reagujú, praskalo to vo švíkoch. Kultúra menej, ale keď sa spojila so

33 KUDLÁČKOVÁ, Pavlína. *Slovenské médiá vo Švajčiarsku*. Čadca: VZLET, 2005.

34 Noviny Združenia Slovákov vo Švajčiarsku, v tom čase Združenia priateľov Slovenska, mali názov *Slovenské zvesti*.

spevom a posedením, prišli aj ľudia. Je samozrejmé, že každý si potrebuje niečo zjesť a vypiť. Toto všetko som do značnej miery organizoval ja.

Keď som ako funkcionár videl, že nám niečo chýba, niečo je potrebné zmeniť, snažil som sa ovplyvniť veci v priaznivom smere. Vychádzal som zo základnej premisy, aby sme boli zaujímaví, musíme toho veľa ponúknuť a osloviť veľa ľudí. Začnem u detí. Aby sa uplatnili v živote a boli spokojné. To chce každý rodič. Je dôležité, aby sa budovala spolupatričnosť. Keď človek začne žiť v zahraničí, cíti sa osamelý, treba riešiť veľa problémov, ktoré po jeho príchode do cudzej krajiny nastali. Potrebuje sa s niekým poradiť, kto si na neho nájde čas a rozumie mu. Problémy nás Slovákov spájali. Ako ubúdali, aj väzba sa oslabovala. Človek sa tiež potrebuje v cudzom prostredí vyrovnávať. Pokiaľ nezapustil korene do novej pôdy, nepotreboval nás. Všetko je to o koreňoch. Pamätám si, že raz vyšla známka venovaná emigrácii. Bol na nej strom, ktorý mal málo koreňov. Nezapustil ich. Stačili mu síce na prežívanie, ale nie na to, aby sa naplno rozvinul. To je emigrácia. U nás sa Slovák mohol vyrovnávať vo svojom rodnom jazyku, dostal sa medzi ľudí s rovnakými problémami. Toto nás združovalo. Ako sa vtáky združujú na jeseň pred odletom, lebo patria k sebe. Spolu sa môžu lepšie ubrániť predátorom a prečkať nepriazeň osudu. Takto sme sa aj my stretávali.

Podobné rozmanité aktivity si však vyžadujú dostatok finančných prostriedkov. Odkiaľ ste na tak rozsiahlu činnosť získavali financie?

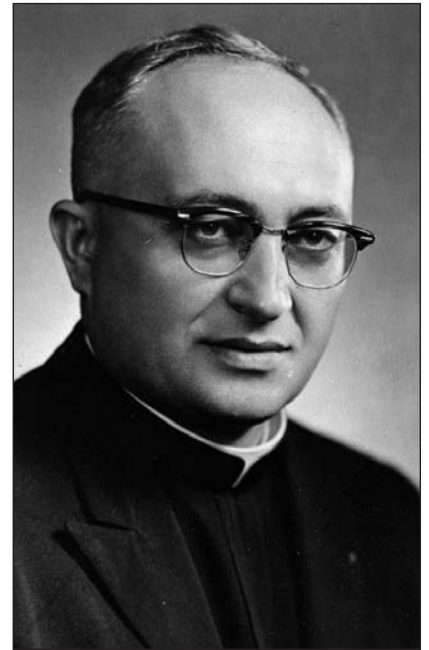
Peniaze na spolkový život sme mali z rozličných príjmov. Organizovali sme rôzne akcie, plesy, kde sme vyzbierali dosť peňazí na pokrytie určitých nákladov. Organizovali sme to najprv v Berne. Bol o to veľký záujem, naraz prišlo aj 1 000 ľudí. Samozrejme, pri takej účasti sme dosiahli aj určitý príjem. Hrali dve kapely. Bežalo

to takto niekoľko rokov, najčastejšie v hoteli Belle. Potom si nejakí špekulanti začali myslieť, že by na tom mohli zarábať. Spravili „trucpodnik“ a zmocnili sa celej akcie. Inak, zisky z toho neboli až také veľké. Keď to bolo stratové, hovorili, nech to zaplatí centrála. Keď to bolo ziskové, zisk mala miestna skupina. Nemyslím si však, že by niekto zdefraudoval nejaké peniaze. Otvorili sme to potom v Zürichu.

Robili sme inak veľa akcií. Napríklad Deň utečencov. Postavili sme v Baseli stánky. Aj keď som ešte nebol predsedom organizácie, stal som sa predsedom Baselskej skupiny. Roky rokúce. Varili sme kapustu, guláš, predávali sme slovenské výrobky. Tam sme získavali peniaze, ktoré sme potom používali na spolkové účely. Keď ľudia videli, že organizácia funguje, sú akcie, hrnuli sa aj peniaze. Postavil som to na tom, aby sa toho veľa ponúkalo. Keď je veľká ponuka, je aj záujem. Keďže Švajčiari mali federálne zriadenie, rozhodli sme sa, že nebudeme robiť centrálnu organizáciu, ale vytvoríme miestne skupiny v každom kantóne. Tam sme sa stretávali, tam sme mali spoločné omše... Keď som bol predseda, aby sme to posilnili, rozhodli sme sa im vypomáhať. Napríklad prednáškami na oslavách, prišli sme so súborom... Oni by toho neboli schopní. Tak sa to stmeľovalo. Peniaze sa len tak sypali. Zaplatili ľudia aj za časopis, podporili nás. Videli, že to ide, tak nám niečo dali. Aj keď som mal knižnicu, aj tam boli peniaze. Z veľkej časti, najmä na začiatku, moje vlastné, no vedel som na spolkové aktivity získať aj iné.

Pomáhali ste Slovákom v exile aj inak?

Samozrejme. Vo Švajčiarsku v tom čase žilo okolo 4-tisíc Slovákov. Keď bol niekto lekárom, potreboval pacientov. Bez nich by bola jeho prax zbytočná. Začal som preto s organizáciou našich ľudí. Niežeby ho Švajčiari nenavštívili, ale je prirodzené, že šli

František Fuga (Zdroj: www.snn.sk)

ku svojim. Pomohli sme tak mnohým dostať sa na nohy. Najmä v začiatkoch, keď chceli rozbehnúť prax, platiť nájomné, sestru atď. Ako Slováci v zahraničí sme sa často stretávali. Problém bol s luteránmi, ktorí nemali kam chodiť do kostola. Vo Švajčiarsku totiž luteránov prakticky nemajú. Sú tam len kalvíni, poprípade zwingliáni. Mali s tým teda problém. Pri práci s mládežou som to nikdy nemusel špeciálne riešiť. Vždy som sa to snažil urobiť tak, aby luteránski, poprípade aj židovskí chlapci nemuseli ísť na našu omšu. Čo by tam robili? Pomodlíme sa, vy budete zatiaľ chvíľu ticho a nebude s tým žiadny problém. Keď sa o týchto veciach hovorí na rovinu a nič sa zbytočne nezatajuje, je to o čosi ľahšie.

V exile sme spolupracovali aj s Čechmi, i keď len obmedzene. Mali svoje organizácie, s ktorými sme sa kontaktovali. Naša sa volala slovenská a ich československá. Všetko však bolo skôr české. Slovákov tam bolo málo. Keď bol muž pod papučou, šiel tam, kam chcela žena. Alebo naopak. S Čechmi som však mal aj určité problémy. Keď sme mali napríklad akadémiu

k 14. marcu,³⁵ udali ma, že som fašista. Bol som dokonca aj na polícii, kde hneď na mňa ukazovali, že sme separatisti a fašisti. Pýtal som sa, čo je to separatizmus? Veď aj Švajčiari boli v rakúsko-uhorskej monarchii a to je väčší štát. Najmä horské kantóny žili o chlebe a vode. Preto je prirodzené, že oslavujeme vznik našej štátnosti. To je logika. Samozrejme, mal som krytie aj v škole – mojich Švajčiarov. Tí poznali slovenskú problematiku. Dokonca mi zalamovali aj noviny. Pomáhali mi najmä dievčatá, čo nemohli cvičiť. Takpovediac potajomky.

Vy ste ako učiteľ pracovali práve s mládežou. Venovali ste sa tejto činnosti aj pri práci v krajských organizáciách?

Samozrejme, to bola moja srdcová záležitosť. Najviac som sa venoval mládeži. Každý rok som robieval lyžiarske kurzy. Najprv prišlo 50 detí, potom sto, až nakoniec prichádzalo aj 150 detí. Urobili sme si meno. Vtedy už bol problém, kde všetkých ubytovať. Musel som sa postarať, aby sme mali dozor, musel som všetko vybavovať. To nerobil nikto iný, len ja. Sem – tam som musel aj selektovať. Najmä tých, s ktorými bola v minulosti horšia skúsenosť. Nebolo ich veľa, ale predsa. Dôležité pre mňa bolo, že prichádzali na stretnutia mladí Slováci, nadväzovali známosti, vytvárali manželstvá. To bola jedna z hlavných príčin. Aby vedeli, v čom spočíva slovenskosť. Pestovali sme materinský jazyk. Prvé

Aristid Zelenay (Zdroj: reprofoto youtube)

slovo, ktoré každý povedal, bolo mama. To je úžasné...

S mládežou som robil všetky akcie prakticky ja, lyžiarske zájazdy úplne. Pri mori to organizovala misia, ale s Michalovičom, lebo misionár bol často doma v Zürichu a zodpovednosť zostala na mojich pleciach. Zozbieral som prihlášky, vybral miesto, všetko. Prizval som si mládežníkov, spojencov, potreboval som totiž na izbe niekoho, na koho som sa mohol spoľahnúť, aby som vedel, čo sa tam deje. Keď boli problémy, muselo ich riešiť kolektívne vedenie. Napriek

tomu, že som vykonával väčšinu týchto činností ja, predsa som tam vždy napísal aj ďalšie organizácie. Zahraničná Matica vo Švajčiarsku nevykonávala takmer žiadnu činnosť. Tú zastupoval najmä Fuga,³⁶ ten sa však nachádzal v kanadskom Hamiltone. Tam boli matičiari, ako napríklad Rudolf Dilong,³⁷ Štefan Polakovič³⁸ či Stanislav Mečiar,³⁹ poprípade v Argentíne Jozef Cíger-Hronský.⁴⁰ Samozrejme, ak niečo vydali, tešili sme sa. Keď bola nejaká akcia, oslavy, výročia, napríklad ako bolo výročie Matice, urobil som seminár. Tam

35 Myslí tým vznik Slovenského štátu 14. 3. 1939.

36 František Fuga (1923 – 1987) bol v 70. a 80. rokoch predsedom Zahraničnej Matice slovenskej. Bol duchovným správcom gréckokatolíckej farnosti v Hamiltone.

37 Rudolf Dilong (1905 – 1986) bol slovenský kňaz – františkán a básnik katolíckej moderny. Je autorom viacerých básnických zbierok a ďalších diel. V roku 1945 emigroval do Talianska, neskôr do Argentíny a USA. Bol tiež funkcionárom v Svetovom kongrese Slovákov.

38 Štefan Polakovič (1912 – 1999) bol slovenský filozof, zakladateľ filozofického odboru Matice slovenskej a autor viacerých filozofických prác. Po roku 1945 emigroval, žil v Rakúsku, Nemecku a Taliansku, až sa nakoniec usadil v Argentíne.

39 Stanislav Mečiar (1910 – 1971) bol slovenský redaktor, kultúrny a literárnovedný pracovník. Po emigrácii v roku 1945 sa nakoniec usadil v Argentíne. Spolu s Jozefom Cígerom Hronským sa pričínili o založenie Zahraničnej Matice slovenskej.

40 Jozef Cíger Hronský (1896 – 1960) bol slovenský učiteľ, redaktor, kultúrny pracovník, prozaik, autor množstva literárnych diel. V období 1. Slovenskej republiky bol tajomníkom a správcom Matice slovenskej. V roku 1945 emigroval do Rakúska, neskôr Talianska, až sa nakoniec usadil v Argentíne v meste Luján. Stal sa tu predsedom Slovenskej národnej rady v zahraničí a bol tiež vymenovaný za čestného predsedu Spolku slovenských spisovateľov a umelcov v zahraničí. V roku 1959 založil Zahraničnú Maticu slovenskú.

maticiari prišli, popilo sa, zaspievalo... Robil som to síce ja, ale dal som do hlavičky vždy aj Maticu. Jednak to malo inú váhu a jednak som jej chcel pomôcť. Mne išlo o slovenské záujmy. Možno to znie ako vychvaľovanie, no bolo to tak.

Pri 125. výročí Matice slovenskej som napísal jeden článok. Udialo sa to na Mikuláša, čo som spojil s oslavami pre deti. Prenajal som celý zámok. Seminár sme mali v Rytierskej sále. Deti behali po celom zámku. Robil som s nimi aj také malé interview o tom, čo a ako sa im to celé páčilo. Jedna dievčina úplne nadšená hovorila, že bola milo prekvapená, keď počula slovenčinu nielen od svojich rodičov, ako očakávala, ale aj od množstva jej detských rovesníkov, ktorí sa medzi sebou na danom mieste rozprávali po slovensky. Ďalší povedal, že brat bol na tomto stretnutí minule, ale je chorý a plakal, že nemohol prísť. Vtedy som do toho článku napísal, ako to bude o 10 rokov, či aj potom bude plakať, že sa nebude môcť stretnutia zúčastniť, alebo budeme plakať my nad stratou toľkých slovenských ratolestí. Tie deti už mali nielen slovenské, ale aj francúzske a nemecké mená. Už to bolo kompletne pomešané.

Nerobil som len zimné lyžiarske a letné prímorské pobyty pre deti. Spravil som vodácku základňu, aby sme sa stretávali aj na Veľkú noc a prestávka nebola taká veľká. U mňa na chate. Celé som to financoval prakticky sám. Mnohé z detí nemali peniaze a ja som bol jediný, ktorý zarábala. V zime som im zo svojho prispieval na vlek, v lete na cestu a tí, ktorí rozhodovali o tom, kto to povedie, nemali ani tušenie, že to nie je žiadna slasť. S mladými sú totiž len problémy. Finančné, disciplinárne... pre mňa však bolo najdôležitejšie, aby aj napriek tomu prišli a aby

sme u nich udržiavali slovenskosť. Nechcel som stratiť ani jednu slovenskú dušu.

Ako dlho ste boli predsedom?

Predseda nášho združenia sa volil klasicky na štyri roky. Samozrejme, moja práca sa netýkala len tejto funkcie. Bol som istý čas aj podpredsedom a angažoval som sa aj v miestnej skupine či iných aktivitách. Pri mojom odchode z funkcie navrhli za predsedu Aristida Zelenaya.⁴¹ Ja som však bol proti. Pri voľbe som povedal, prečo ho nepodporujem. Hoci musím povedať, že okrem tohto sme vychádzali spolu vcelku dobre. On potom svoju kandidatúru stiahol a bol zvolený Pavol Arnold.⁴² Bohužiaľ, podľa jeho koncepcie sa mnou zriadená knižnica mala presťahovať z Baselu do Zürichu. Knižnica však musí mať strechu nad hlavou. Boli v nej z troch štvrtín moje knihy. Bola to však z určitého pohľadu aj moja chyba. Mal som to „štatalizovať“. Keď som knižnicu založil, platil som nájomné, dal som do nej vlastné knihy... Ja som to dal združeniu, ale bol to môj osobný podiel. Potom ma to aj dosť hnevalo, no už som s tým nič nedokázal urobiť.

Ako som sa dozvedel, podľa novej koncepcie mali mládež viesť mladí, nie ja. Myslel som, že to povedú dve moje zverenkyne, fajn dievčatá. Pri znám sa, nebolo sa o čo ťhať. Onedlho to tak aj skončilo. Predali autobus, lode som dal saleziánom do Žiliny. Čo bolo dobré, prestalo fungovať. Pritom som naozaj presadil mnohé veľmi funkčné veci, ktoré mnohým Slovákom v novej krajine uľahčovali život. Zaviedol som napríklad poradenskú linku. V novinách bolo napísané, kto má problémy akéhokoľvek druhu, aby sa neváhal obrátiť na konkrétne adresy. To je úžasná vec. Aby sa slovenské deti spolu hrali,

aby si mamičky vypomohli. Chcel som dokonca zriadiť aj starobinec pre starších emigrantov. Našiel som fantastickú lokalitu, nachodil som sa tam. Jedna rodina vlastnila veľkú cementáreň, ktorú plánovali zatvoriť. V Laufentali. Krásny kraj. Majitelia mali odtiaľ asi 300 metrov krásnu vilku na rieke Birs. Presvedčil som ich, že tam bude aj sociálny rozmer. Žiadali to a ja som mal plán. Tak sme sa takmer dohodli. Chceli za to dokonca veľmi slušné peniaze, len 100-tisíc frankov. Akoby zadarmo. Keby sme sa zložili, nebol by to žiaden peniaz. Zo združenia som však nedostal žiadnu podporu, zrazu sa všetci otočili a sám som to nevládala utiahnuť. Bola to veľká škoda. Dobrá cena, výborná lokalita, veľký pozemok... nakoniec som sa blamoval.

Necítili ste sklamanie?

Vtedy som ešte nemal tú skúsenosť, ktorú mám dnes. Keď chceš pracovať vo funkcii v slovenskej organizácii, musíš byť pokorný až k zemi. Ja som bol navyše aj slobodný. Každému človeku dobre padne, keď ho niekto poklepe po pleci, keď dostane za svoju prácu uznanie. Keď to dostaneš v práci, to stačí. Keby som sa mohol narodiť ešte raz, nechcel by som robiť nič iné. Práca s mladými ľuďmi je stále nová. Stále iná. Každá situácia, každý jednotlivec je iný. Tak ako nie sú rovnaké dva listy trávy, nie sú rovnakí ani ľudia. Stále som riešil nové problémy, všetko sa rýchlo menilo. Žiaci si myslia, že život pre nich bude veľa znamenať, sú to mladé sily, ktoré sa hlásia k životu. Keby sa to dalo sfilmovať, videli by, ako rozmýšľali, že ich predstavy sa nie vždy naplnili. Život je iný, ako si ho predstavujeme. To je ale na ňom to pekné.

V Bazileji som sa ako zástupca Slovákov a pedagóg zúčastňoval

41 Aristid Zelenay (1930) – slovenský exulant, funkcionár krajanských organizácií vo Švajčiarsku, predseda a tajomník Združenia Slovákov vo Švajčiarsku.

42 Pavol Arnold – predseda Združenia Slovákov vo Švajčiarsku, koncom 80. rokov zohral úlohu aj pri Sviečkovej manifestácii.

November 1989. Vystúpenie Karla Kryla na manifestácii na Nám. SNP v Bratislave 9. 12. 1989
(Zdroj: A ÚPN/P. Vitko)

prípravných prác podujatia, ktoré usporiadala katolícka charita s cieľom nadväzovať ľudské kontakty Švajčiarov s cudzincami za účelom lepšieho spoznania sa. Boli to rozhovory ľudí rôznych rás, národov, náboženstiev a teda aj rôznych kultúr. „Vo výbore“ sme rozmýšľali, ako začať – s niečím,

čo je spoločné pre všetkých. Padol a bol prijatý netradičný návrh. „*Pozvime zástupcov emigrantov jednotlivých národov na obed, na švajčiarske typické národné jedlo, na syrové fondú. To bude iste vyhovovať všetkým.*“ A tak aj bolo. Po obede a po predstavovaní sa postupne rozprúdil rozhovor

na aktuálne témy: problémy týkajúce sa práce, voľného času, rodiny, školy, izolácie, integrácie, reči a kultúry. Po káve sa v diskusii pokračovalo, ale už sa aj spievalo. Najprv to bolo stretnutie malej skupinky, asi 30 ľudí, zapáčilo sa to a pokračovalo sa prezentáciou kulinárskych špecialít ostatných národných kuchýň. Ale pribudli aj kultúrne vystúpenia s hudbou, spevom a tancom. Toto bol impulz k vyhláseniu Dňa utečencov, na ktorom sme mávali aj my dva stánky so slovenskými špecialitami. Hoci sa to konalo v menšej miere, určite to účel splnilo i zlepšilo porozumenie medzi Švajčiarimi a cudzincami.

Doteraz sme sa rozprávali o činnosti organizácie zo slovenského pohľadu. Zaujímali by ma v tejto súvislosti však aj vzťah samotných Švajčiarov k cudzincom, najmä Slovákom.

Často som v spoločnosti Švajčiarov počúval: cudzinci sú príčinou nezamestnanosti, kriminality, predaja drog a bytovej núdze... Preháňal by som, keby som tvrdil, že tieto drobné stretnutia priniesli nejakú zásadnú zmenu, ale rozhodne boli užitočné. Mal som dojem, že pre integráciu cudzincov boli tieto malé kroky efektívnejšie ako tie veľké, teoretické traktáty a sympóziá. V oblasti poznania a sociálneho dialógu, nielen v rovine domáci a cudzinci, ale aj v živote občianskom a cirkevnom, sú veľké rezervy. Položme si úprimne otázku: Poznáme skutočne biednych, nešťastných, osamelých a odvrhnutých v našom okolí, v obci alebo farnosti? Nemyslíme si niekedy, že platením daní alebo účasťou na nedeľných bohoslužbách sme si našu občiansku a kresťanskú povinnosť splnili?

V charite nebolo úlohou niekoho na niečo získavať, ale poznať a pomôcť integrovať, dôstojne a zmysluplne žiť. Vtedy som si po rozhovore s ľuďmi z iných kontinentov uvedomil: na akú ťažkú prácu sa podujali misionári, keď prídu do krajiny kde je 80 % moslimov, hinduistov... a majú tam hlásať evanjelium. Matka Tereza konala

Novembrové mítingy organizovala VPN (Zdroj: A ÚPN/P. Vitko)

lásku i službu a iné nič nesledovala. Miliardová India vo viere, to je zásluha tejto slabej mníšky, že sa dnes pozitívne staviame k šíreniu kresťanstva, lebo jej pôsobenie malo na krajinu obrovský dopad. Štát, cirkev, spoločnosť i my všetci sme vierohodní iba vtedy, keď sme aj dôveryhodní.

Predsa len ste sa však po rokoch vrátili späť na Slovensko. Prečo?

Za tie roky som mal vo Švajčiarsku vybudované dobré zázemie. V Bazileji som mal byt, postavil som si dom pri jazere. Už som tam bol prakticky doma. Predsa len mi však niečo chýbalo. Ťažko povedať, či to bol domov. Domov totiž nie je ľahké definovať. Domovom môže byť to, kde stála tvoja kolíska, kde máš spomienky na detstvo. Aspoň tak to mnohí vnímajú. Ja som to chápal tak, že domov je miesto, kde sa stále rád vraciam. Definícií domova je veľa. Ale dôležité, aby si sa mohol vrátiť je, že musíš odísť. Keď nemôžeš odísť, to nie je domov, ale väzenie. Tak som to pociťoval aspoň ja. Keď som sa po rokoch vrátil,

vnímal som to tak, že som nespálil mosty.

Zo Švajčiarska, ale všeobecne z exilu, sme sa vrátili viacerí. Všetci chceli ísť domov. Keď som sa vrátil, šiel som na Drieňovú, kde bol úrad, aby som si dal veci okolo občianstva do poriadku. Spomínam si, že v budúce sedel policajný dôstojník. Mal som si zavolať služobným telefónom na vrátnici klapku 164 a povedať, v akej záležitosti prichádzam. Vtom prišla nejaká mne neznáma pani a povedala mi, aby som si podal žiadosť a zaplatil 200-korunový kolok. Mal som čakať. Ale koľko? Mesiac, dva, tri? To mi nepovedala. Do mňa vošla obrovská zlosť. „Ja si mám podávať žiadosť? Čakám, že sa mi ospravedlníte...“ Zvýšil som hlas a vtedy vyšiel z budúce policajný dôstojník. Kravata nakrivo, košeľa rozopnutá a pýtal sa, čo sa deje. To ešte pridalo oleja do ohňa. Tak som sa pustil aj do neho: „Nehanbíte sa s tolkými hviezdami sedieť na vrátnici? To má tento štát toľko peňazí, aby platil takéhoto vrátnika?“ Referentka potom

odišla do kancelárie zreferovať, čo je vo veci, že je tam nejaký zurvalec zo zahraničia, ktorý sa domáha nápravy občianstva. Pravdepodobne jej dali inštrukcie, ako ma má vybaviť. Prišla teda dole a kázala mi prísť na ďalší deň. Na ďalší deň som samozrejme prišiel a bolo to vybavené aj bez kolku. Druhí tam poslušne čakali aj s kolkami, ale ja som bol iný prípad. Pýtal som sa. Vtedy ešte nevedeli, čo bude, boli z toho zmätení. Ani kádre to nevedeli.

V tomto čase, začiatkom 90. rokov, sa ešte v spoločnom štáte začalo nahlas hovoriť o samostatnosti Slovenska. Aký ste k nej zaujali postoj nielen vy, ale aj vaši „kolegovia“ z exilu?

Keď malo dôjsť k zmene, mala sa konečne obnoviť samostatná slovenská štátnosť, viacerí zahraniční Slováci sme dali vytlačiť odznaky s dvojkrížmi a zástavky. Bolo ich veľmi veľa. Už si nepamätám presne koľko, ale asi okolo sto alebo dokonca päťstotísíc. Keď sme ale napríklad rozťahli v Bratislave na Námestí SNP slovenskú zástavu, skoro nám ju roztrhali. Vraj sme separatisti. Pravdou je, že sme si každý rok pripomínali vznik štátu, lebo pre nás to bola principiálna záležitosť. Otázka štátnosti bola pre Slovákov vo Švajčiarsku, ako aj vo svete, samozrejme vec. My sme takmer všetci boli etatisti. Regrutovali sa všetci z národne uvedomelých rodín. Na oslavy sme preto chodili so železnou pravidelnosťou.⁴³ Keď som sa vracal domov, už si nepamätám pri akej príležitosti, zavítal som do Slovenského rozhlasu, kde bola nejaká relácia. Tam som stretol moderátorku Alicu Malú Bielikovou, ktorú som učil ešte v Malackách. Bola medzi tými basketbalistkami, čo vyhrali majstrovstvá Slovenska. Výborne sme vychádzali a dobre nám padlo, že sme sa stretli. Začali

43 Pozri napríklad KIRSCHBAUM, Jozef M. Slovenská emigrácia a Dr. Jozef Tiso. In: *Zahraniční Slováci a ich činnosť za slovenskú štátnosť*. Trnava: Optima pre Priateľov prezidenta Tisu Radošina, 1999, s. 12 – 20.

sme debatovať a samozrejme, rozhovor sa zvrhol aj na otázku štátnosti. Moje vyhlásenie bolo, že som sto-percentne za štátnosť. Vtedy o tom ešte neboli ani reči. Niežeby sa o tom nerozprávalo, no len akosi v kuloároch. Videl som, akoby som odistil granát. Povedal som, že nepoznám človeka, ktorý by nechcel mať vlastný dom.⁴⁴ To vyplýva z elementárnej logiky a prirodzenosti. Nepoznám človeka, ktorý by bol radšej v podnájme. A nepoznám ani národ, ktorý by nerád rozhodoval sám osebe. Kto by sa rád chodil pýtať buď do Prahy alebo Budapešti, kamkoľvek, čo si môže dovoliť? Keď to zbabre, dobre, bude pykať, ale zbabral to on a nie iný. Toto sa však vtedy ešte nenosilo. Písal sa rok 1991, keď som sa vrátil a otvárať tieto témy bolo niekedy dosť ťažké.

Aj ste sa pre slovenskú štátnosť nejako angažovali?

Slovenskej veci sme však napriek tomu pomáhali, ako sa dalo. Mali sme prostriedky, kontakty. Bohužiaľ, mnohí nás chceli aj využiť. Posielali sme rozličné stanoviská Slovenskej národnej rade a iným inštitúciám, ktoré boli etatistické. Zrejme však skončili v koši, lebo odpoveď neprišla žiadna. Vtedy sa ešte nevedelo, že celý prevrat bol podvod, že to bola do detailov vymyslená akcia. Náznaky ale boli už predtým. V nejakom švajčiarskom časopise som čítal, že na Malte v Reykjavíku spolu urobili americké a sovietske spravodajské služby dohodu. Bol to plán tých, ktorí ťahali svetové nitky. Samozrejme, my sme sa v tom čase skôr starali o to, ako sa vrátiť a koho podporiť. Slováci, ktorí sme sa vrátili z exilu, sme podporovali etatistické hnutie a ako takú sme chceli podporiť aj

stranu, ktorá to bude mať v programe. Žiaľ, žiadna nebola. Najprv sme si mysleli, že by to mohlo byť Kresťanskodemokratické hnutie. Už v Nemecku som bol členom CDU. Podobne aj vo Švajčiarsku, kde som bol v SVP. Aj preto mi sedelo najmä KDH. To však bolo stratené.⁴⁵ Bol som na ich sneme, ktorý trval 5 – 6 hodín. Za celý ten čas tam ani raz nepadlo slovo národ. Štátnosť už vôbec. Len jeden raz a aj to v negatívnom zmysle. Silvo Krčméry⁴⁶ vtedy varoval pred zahraničnými Slováckmi, ktorí boli podľa neho deštruktívne zameraní a mal by sa na nich dávať pozor. Potom sa nevidím, že neskôr boli proti štátnosti a suverenite. To bolo pre nich rozbíjanie republiky. Po stretnutí ma v kuloároch oslovil jeden pán, už neviem aký funkcionár v politickom výbore, že by sa so mnou rád porozprával. Išli sme na pivo a vyslovil sa, že v KDH sme zle zapísaní. Ale máme prostriedky a preto sme pre nich zaujímaví. Asi tak, že peniaze nesmrdia. Samozrejme, má vec, že mi to stačilo. Nešlo to dobrým smerom. Na Žabotovej som videl, ako to funguje. Tam si podávali kľučky Šramek, Kružliak a podobní. Samozrejme, že som sa potom zameriaval na iné veci. Už to na Slovensku išlo iným smerom, a vôbec nie dobrým. Stále sme totiž porovnávali situáciu na Slovensku a vo Švajčiarsku. Na čom stojí Švajčiarsko a čo by malo byť aj u nás. Čo sa osvedčilo tam, prečo by nemohlo fungovať aj tu? Takto som to videl. Samozrejme, nielen ja.

Podporovali ste slovenskú vec aj materiálne či finančne?

Samozrejme. Keď sme sa vrátili domov, doniesli sme napríklad plný autobus písacích strojov. Koľko sa vmestilo. Aj

diktafóny, faxy... Zrazu chcel každý faxovať. Ja som to všetko zariadil v jednej švajčiarskej banke. V bankách totiž boli deti rodín milionárov, ktoré som učil. Cez nich som sa neskôr spoznal aj s ich rodičmi, ktorí boli často veľmi vplyvné osoby. Boli tam napríklad tri tenisové kluby. Prvý absolútna smotánka, druhý podnikateľský a tretí, kam mal prístup ktokoľvek. Na moje počudovanie som sa dostal do prvého. Povedal som, že im budem robiť zimnú prípravu, mohli chodiť ku mne do telocvične. Nechcel som za to žiaden honorár. Dostal som ale ponuku, že môžem byť členom. Mnohí sa divili, ako je to možné. Oni totiž medzi seba takých ľudí nepúšťali. Neboli to síce slobodomurári alebo niečo podobné, ale bolo to tak. Raz za rok sme mali sedenie, večierok v najprepychovejších hoteloch. Na osobu stála večera 120 či 150 frankov. Naraz som počas debaty počul klopanie. Pán Bonat zatiahol celý účet. To musela byť suma. Bol to riaditeľ veľkého koncernu. Mal za manželku Schindlerovú, z rodiny, ktorá dodáva výťahy a lokomotívy, pohyblivé schody. Skrátka bohatá rodina. On bol odo mňa asi o 10 rokov starší. Hrávali sme spolu tenis. Neviem, či si ma obľúbil, ale raz sa ma spýtal, či si nechcem zahrať. Tak som s ním začal hrať. Strašne falšoval. Loptička išla na jednu stranu a ja na druhú. Mal zábavu z toho, že môže prehnáť telocvikára. Nijako som však z toho neprofitoval. V klube ma normálne prijali, rozprávali sa so mnou o škole, deťoch... To boli pozitívne momenty.

Napriek tomu ma to ťahalo domov. Po návrate som sa začal zaujímať o to, ako môžem pomôcť slovenským veciam. V tom čase, ako som spomínal, sa však ešte nevedelo, že nešlo ani tak o zmenu politického systému ako o to, ako sa má táto zmena uskutočniť a ako mnohí bývalí papaláši ľahko

44 Uvedený citát pochádza z úst Andreja Hlinku, ktorý ho vyslovil pri príležitosti rozhovoru s jedným zahraničným novinárom.

45 O postoji KDH k slovenskej štátnosti sa vyjadrili viacerí exulanti, ktorí sa po roku 1989 vrátili na Slovensko. Slovami pátra Šebastiána Laba: „My zo zahraničia boli sme za slovenskú samostatnosť, vedenie KDH, zvlášť jej predseda, za Česko-Slovenskú republiku. To sme nemohli akceptovať...“ SOKOLOVIČ, Peter. *Premiéro mal predsa pravdu*. Bratislava: PostScriptum, 2014, s. 82.

46 O postoji S. Krčméryho pozri napríklad vyjadrenie Š. Laba. SOKOLOVIČ, P. *Premiéro mal predsa pravdu*, s. 79.

Po roku 1989 sa dostala do popredia otázka slovenskej štátnosti. Miting v apríli 1990

(Zdroj: TASR)

prejdú do nových pomerov. Celý novembrový prevrat bol totiž veľká fraška. Dnes je to už zrejmé, v tom čase sa však o tom veľa nehovorilo. Ja som však mal dobré kontakty, od ktorých som zistil, ako to v skutočnosti bolo.

Skúste to bližšie vysvetliť.

Po návrate na Slovensko som sa stretol napríklad s bývalým ešebákom Ferom Frankom,⁴⁷ ktorý slúžil na malackom oddelení. Nakoľko sme sa dobre poznali ešte z Československa, šli sme spolu na víno. Býval v Plaveckom Podhradí a spolu sme chodili vlakom do Malaciek. V Zohore sme presadali a debatovali. Dostal za úlohu získať ma na spoluprácu. To bola hlúposť. Vidieť, že som robil obštrukcie. Vždy, keď prišiel, boli tam so mnou aj moji kamaráti. Aby si to u mňa po rokoch vyžehlil, hovorí mi, aby som si nemyslel, že bol tupý, prekukol ma, ale jeho predstavení od neho vyžadovali, aby ma získal. Pri tejto príležitosti mi hovoril, ako prebiehal celý november

1989. Počas revolúcie druhí mrzli a oni v teple skartovali dokumenty a delili peniaze. Obrazne povedané. Mali prečítané všetky podniky, aký majú odbyť... Točili sa v tom veľké peniaze. Doslova si pamätám, že hovoril aj o financiách pochádzajúcich z rozličných organizácií, ktoré bolo treba prerozdeliť. ROH, ČSM... Všetko bolo rozobrané. Vo veľkom sa tiež skartovalo. Okolo 300 vriec malo podľa neho ísť na likvidáciu do juhoslovenských papierní v Štúrove. Samozrejme, musel vidieť, že je to celé podvod. Strategické podniky sa nikde neprivatizovali. Aj vo Švajčiarsku vlastnia strategické podniky kantóny. Energetika, elektrocentrály..., všetko je v rukách štátu. Len u nás na Slovensku sme museli privatizovať aj to, čo nebolo potrebné. Samozrejme, tam je najviac peňazí. Toto všetko so sebou prinieslo aj ďalšie veci. Chudobný štát predsa nemôže byť sociálny. Štát je servis pre občana a keď na to nemá, nemá ani čo ponúkať. Tak sa stalo, že

na Slovensku sa po revolúcii začali objavovať veľké sociálne rozdiely.

Ako ste vnímali ponovembrový vývoj?

Bol som sklamaný z pomerov, ktoré nastali. Ľudia neboli spokojní s tým, čo si „vyštrngali“. Podobne ani ja. Vidieť som, že to ide zlým smerom. Pritom sme chceli pomáhať. Nielen materiálne, ale aj vedomosťami. Vždy som pozeral na to, ako to riešili Švajčiari. Napríklad životné prostredie. Tam som videl u nás veľké rezervy. Chýbali čističky, zle sa nakladalo s odpadom. Mal som na to ľudí, ktorí by to vedeli posúdiť. Aby sme neinvestovali do toho, čo nie je potrebné. Chcel som zaangažovať aj známych, ktorí boli ešte vo Švajčiarsku aj tých, čo sa už vrátili. „Výštudovali ste na Slovensku, je vaša povinnosť pomáhať“. Fungovalo to však krátko. Podobných problémov však bolo viac... Išlo najmä o rozkrádanie majetku.

V tom čase, krátko po revolúcii, bolo všetko na Slovensku postavené na straníckej knižke. Všade boli dopredu vybraní ľudia, prevažne VPN-kári. Vieme, aké to boli skupiny. Už vtedy mi hovorievali chlapci, čo chodili do sídla VPN a ktorých som poznal, že niečo slovenské tam ani nemôžu povedať. Akoby si pichol do osieho hniezda. Toto potom zobudilo pár národné cítiacich ľudí, napríklad Romana Hofbauera⁴⁸ a podobných. Začalo sa uvažovať nad rozdelením ČSR. My ako zahraniční Slováci sme to prijali s nadšením. Samostatnosť, to bol vrchol túžob národa. Samozrejme, ani v samostatnej republike nebolo všetko ideálne. Všetko robia ľudia a tí robia chyby. Nič nie je čierne-biele, treba ale vypichnúť veci, ktoré sú podstatné...

Ďakujem za rozhovor.

47 Útvary ŠtB, PS a MV – František Franko [online]. [cit. 2021-01-09]. Dostupné na: https://www.upn.gov.sk/projekty/utvary-stb-a-ps-na-slovensku/pribeh-sluzby/?id_osoby=3181&pismo=F

48 Roman Hofbauer (1940 – 2016) bol slovenský politik a publicista. Bol prvým porevolučným primátorom Bratislavy, poslancom národnej rady za VPN a neskôr HZDS.

PRÍPAD FRANTIŠEK LUČANSKÝ – DLHÁ CESTA „DEDINSKÉHO BOHÁČA“ K REHABILITÁCII¹

MIRIAMA FIALKOVIČOVÁ

Problematica politických procesov v rokoch 1948 – 1989 predstavuje jeden z charakteristických znakov bývalého komunistického režimu v Československu. Pod pojmom politické procesy rozumieme „súdne a mimosúdne rozhodnutia, o ktorých nerozhoduje príslušná jurisdikcia samostatne, ale sú ovplyvňované politickou mocou“.² Umelo vykonštruované politické procesy slúžili komunistickej moci k vyvolávaniu atmosféry strachu v spoločnosti s cieľom dosiahnuť poslušnosť ľudí k danej ideológii a režimu. Súčasťou tohto plánu bolo vytváranie tzv. nepriateľov štátu, ktorí svojím konaním predstavovali (alebo mali predstavovať) nebezpečenstvo pri budovaní „ľudovo-demokratického zriadenia“ v Československu. Boli to politici späť s bývalým režimom 1. Československej republiky (ČSR) či slovenského štátu (tzv. bývalí ľudia), angažovaní ľudia z rôznych politických strán, živnostníci, stredné vrstvy roľníkov či príslušníci cirkvi.

Jednou z mnohých zmien, ktoré priniesla ideológia komunizmu do slovenskej spoločnosti, bola kolektivizácia, resp. združstevňovanie poľnohospodárstva. V predstavách komunistov o triednej a sociálne rovnomernej spoločnosti nemalo súkromné vlastníctvo či samostatné hospodárenie miesto.³ To, čo bolo pre slovenskú spoločnosť neodmysliteľnou súčasťou života až do polovice 20. storočia, bolo násilne rozvrátené.⁴ Nasledovali zmeny v sociálnej štruktúre obyvateľstva pracujúceho v poľnohospodárstve, kde úplne vymizli najnižšie vrstvy (poľnohospodárske služobníctvo) i najvyššie vrstvy (veľ-

kostatkári). Trňom v oku režimu však ostala vrstva tzv. bohatých roľníkov, ktorí vlastnili od 15 – 50 ha⁵ pôdy. Po tom, čo sa politicky vymedzil pojem „kulak“, resp. „dedinský boháč“, začal sa proces tvorby definície toho, kto mal spadať do tejto kategórie.⁶ Pomenovanie „kulak“ malo získať v slovenskej spoločnosti pejoratívny význam a súviselo s „vykorisťovaním pracujúceho ľudu“ i s veľkosťou majetku roľníkov.⁷ S prichádzajúcou kolektivizáciou a budovaním jednotných roľníckych družstiev (JRD) boli mnohí samostatne hospodáriaci roľníci v neistote, pričom často prejavovali nesúhlas s prebiehajúcimi zmenami

v poľnohospodárstve. Mnohí takíto roľníci mali významné postavenie v dedinských komunitách, preto ak vyjadrovali svoje kritické poznámky na priebeh združstevňovania, mohli výrazne ovplyvňovať názory jej obyvateľov. Komunistická vláda si to zreteľne uvedomovala, preto začala posilňovať politickú propagandu voči „dedinským boháčom“. Výsledkom bola úprava pojmu „kulak“, do ktorej boli po novom zahrnuté osoby s majetkom menším ako 10 ha pôdy. Zostrila sa aj propagácia a šírenie nenávisťi voči týmto skupinám prostredníctvom tlačí i vykonštruovaných súdnych procesov.

1 Príspevok je jedným z čiastkových výstupov projektu Ústavu pro studium totalitních režimů, Archivu bezpečnostních složek a Národního archivu s názvom *Revízia politických procesov a rehabilitácie ich obetí v komunistickom Československu*.

2 KINČOK, Branislav. *Politické procesy na Slovensku v rokoch 1948 – 1954*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2019, s. 10.

3 HLAVOVÁ, Viera. Formy nátlaku a represíí voči bohatým roľníkom v procese kolektivizácie. In: *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1989 I*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2001, s. 539.

4 FIAMOVÁ, Martina. (De)formovanie vidieka v procese kolektivizácie. *Forum Historiae*, roč. 10, 2006, č. 1, s. 1.

5 Hektár (ha) – plošná metrická jednotka.

6 HLAVOVÁ, V. Formy nátlaku a represíí voči bohatým roľníkom v procese kolektivizácie, s. 539 – 546.

7 HLAVOVÁ, Viera. Fenomén „kulaka“ v procese kolektivizácie na Slovensku v rokoch 1949 – 1960. In: *Forum Historiae*, roč. 10, 2016, č. 1, s. 37 – 42.

František Lučanský s manželkou Annou, rod. Kollárovou (Zdroj: ŠA Košice)

Jedným z takýchto nespravodlivo odsúdených roľníkov bol aj František Lučanský z obce Plechotice v okrese Sečovce (dnes okres Trebišov). František Lučanský sa narodil 10. februára 1908 v Plechoticiach, mal tri deti – Antona, Ruženu a Františka, a manželku Annu, rod. Kollárovú.

František bol synom roľníka, ktorý sám pracoval ako pomocná pracovná sila na veľkostatku v rodnej dedine. Jeho zárobok však nestačil na užívanie vlastnej rodiny, preto bol Františkov

otec nútený odísť pracovať do Spojených štátov amerických. František po svojom otcovi zdedil 4 ha pôdy i časť starého domu a po svadbe s Annou dostal 2 ha pôdy ako veno manželky. Ďalšie 4 ha pôdy si spoločne zadovážili už ako manželia po 28 rokoch šetrenia.⁸ Vlastníctvo pôdy mu však na začiatku 50. rokov neprinieslo očakávaný ošoh. F. Lučanský po vstupe do JRD v Plechoticiach v roku 1951 patrila medzi prvých členov správy družstva.⁹ Osudným sa mu stala potýčka s vtedajším

predsedom JRD Michalom Petlakom, v dôsledku čoho bol František Lučanský vylúčený z miestneho družstva a označený za „kulaka“ rozvracajúceho družstvo na dedine.¹⁰ Na základe toho sa František Lučanský v roku 1951 ocitol na zozname „dedinských boháčov“ a špekulantov, zostavenom Okresným národným výborom v Sečovciach, ktorí boli potrestaní za správne priestupky.¹¹ Postup stíhania osôb, ktoré neplnili svoje dodávkové povinnosti, sa mal uskutočňovať prostredníctvom

8 Vlastnícke pomery Lučanského sú uvedené v prílohe žiadosti o rehabilitáciu. Štátny archív (ŠA) Košice, fond (ďalej f.) Krajská prokuratúra (ďalej KP) v Košiciach II. (1960 – 2003), spisová značka (ďalej sp. zn.) 2KR 3/68, (nespracované). Žiadosť o rehabilitáciu F. Lučanského.

9 BELEJ, Milan a spol. *Plechotice*. Plechotice: Obec Plechotice, 2014, s. 185.

10 Podľa F. Lučanského spomínaný predseda kradol jačmeň zo skladu družstva. František Lučanský ho mal na to upozorniť, z čoho však vznikla hádka a do dvoch dní bol z Lučanského „dedinský boháč“ a „nepriateľ štátu“. ŠA Košice, f. KP v Košiciach II., sp. zn. 2KR 3/68, (nespracované). Žiadosť o rehabilitáciu F. Lučanského.

11 ŠA Košice, f. Krajský národný výbor (ďalej KNV) v Košiciach, odbor pre vnútorné veci (1949 – 1960), inventárne číslo (ďalej inv. č.) 37, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 11, číslo spisu (ďalej č. sp.) 100. Hlásenie ONV v Sečovciach o počte potrestaných roľníkov v okrese.

rýchleho realizovania trestného konania a okamžitého vymáhania uložených trestov.¹² Začiatu trestného konania predchádzala propagačná kampaň, tzv. Agitkolón.¹³ Prostredníctvom obecných novín¹⁴ mali verejne zdiskreditovať vytypovaných roľníkov, ktorí nesplnili dodávkové povinnosti a veľkosťou svojho majetku spadali do kategórie „kulakov“. Takýmto spôsobom došlo aj k „odhaleniu“ Františka Lučanského, ktorý bol vyobrazený ako nepriateľ ľudovodemokratického zriadenia v Československu, vykorisťovateľ a kapitalista.

O spomínanom odhalení Františka Lučanského informoval aj týždenník Krajského výboru Komunistickej strany Slovenska (ďalej KV KSS) v Košiciach *Priekopník*, v ktorom sa spomínajú okrem iného aj Ján Drilák a Verona Andrášová, ktorí istý čas pracovali u Františka Lučanského. Mali sa vyjadriť o údajne hrubom správaní Františka Lučanského voči nim. Tieto vyjadrenia sa Lučanský snažil pred súdom vyvrátiť osobnými vyhláseniami Driláka a Andrášovej, ktorí potvrdili nepravdivosť uvedeného článku.¹⁵

Návrh na potrestanie osoby, ktorá si neplnila svoje dodávkové povinnosti, mali predkladať okresní zástupcovia Ministerstva výkupu náčelníkovi okresného oddelenia Verejnej bezpečnosti. Ten mal previesť vyšetrovanie podľa osobitného rozkazu ministra národnej bezpečnosti.¹⁶ Na porade KV KSS v Košiciach, konanej 28. júla 1952, bola zadaná požiadavka pre Krajskú správu verejnej bezpečnosti v Košiciach, aby okamžite

začala vyšetrovanie „dedinského boháča“ F. Lučanského, ktorý mal údajne pracovať na rozklade JRD v Plechoticiach. Dňa 29. júla 1952 Okresné oddelenie verejnej bezpečnosti v Sečovciach vykonalo domovú prehliadku, počas ktorej sa František Lučanský a jeho rodina nenachádzali vo svojom dome. Na základe toho bola hľadaná rodina podozrievaná z pokusu o ilegálny prechod hraníc štátu, čo súviselo so zahájením celoštátneho pátrania po tejto rodine. František Lučanský bol zadržaný hliadkou verejnej bezpečnosti až po príchode do svojho domu 31. júla 1952 a bol odvedený do väznice Okresného súdu v Sečovciach.¹⁷

Obvinili ho zo zatajenia 3 ha ornej pôdy v roku 1949, nesplnenia časového plánu dodávok potravín v rokoch 1951 a 1952 a za prednesenie poburujúcich výrokov proti JRD. Prvý výrok mal povedať pred dvoma osobami, ktoré pracovali na družstevnom poli, v znení: „načo hrabete ďatelinu, veď ju aj tak kŕmiť nebudete“, čím mal údajne na myslí, že všetka ďatelina sa odovzdá družstvu. Zaujímavosťou však je, že tento výrok je v rozhodnutiach súdov i návrhoch prokurátorov rôzne interpretovaný a aj prednesený, čo vyvolávalo zmätok a nejednotnosť názorov na jeho význam. Druhý výrok mal povedať pred svedkom Jozefom Gnapom, v ktorom sa vyjadril, že ak nevstúpi do JRD, bude s ním zle, odvezú ho do lesa a bude zastrelený. V prípade druhého výroku okresný súd nepovažoval tento výrok za reálny, čo zdôvodňoval tým, že v čase, kedy obžalovaný mal tento výrok predniesť,

zároveň presviedčal ľudí z obce k vstupu do miestneho JRD. František Lučanský na svoju obranu uviedol, že sa necítil byť vinný, veľkosť pôdy odvodzoval z vlastných výpočtov podľa toho, koľko dostal a koľko približne ha pôdy kúpil. Preto mohlo dôjsť k tomu, že výmera jeho pôdy, tak ako ju uviedol, nebola presná. Priznal, že v rokoch 1951 a 1952 nedodal uvedené množstvá surovín, na druhej strane v roku 1950 dodal navyše 3 168 kg obilnín a 600 kg mäsa, z čoho mu mali byť odpísané dodávky zemiakov a kukurice v nasledujúcom roku. Rovnako v roku 1951 nedodal síce stanovené množstvo bravčového mäsa a hydiny, ale ako sám uviedol, dodal hovädzieho mäsa o 141 kg navyše. Z jeho výpovede vyplývalo, že bol informovaný o svojich povinnostiach voči JRD a aktívne komunikoval s poverenými úradmi. V súvislosti s tzv. poburujúcimi výrokmi uviedol, že prvý výrok predniesol len zo žartu a poprel, žeby druhý výrok predniesol pred svedkom Jozefom Gnapom.

František Lučanský bol rozsudkom Okresného súdu v Sečovciach zo dňa 23. septembra 1952 uznaný vinným z trestného činu ohrozenia jednotného hospodárskeho plánu podľa § 85 ods. 1 a § 135 ods. 1, trestného zákona 86/1950 Zb. a z trestného činu poburovania proti republike podľa § 81 ods. 1, tr. zák. Okresný súd v Sečovciach jeho výpoveď nebral do úvahy a za tieto priestupky ho odsúdil na 6 mesiacov odňatia slobody a peňažný trest vo výške 10 000 Kčs. V prípade, ak by bol peňažný trest nevymožiteľný, mala sa

12 ŠA Košice, f. KNV v Košiciach, odbor pre vnútorné veci (1949 – 1960), inv. č. 37, šk. č. 11, č. sp. 73. Smernice ministrov vnútra a spravodlivosti zo dňa 11. 8. 1952 o účinnejšom postupe proti osobám, ktoré neplnia dodávkové povinnosti.

13 Agitačné kolóny – skupiny agitátorov, ktorých cieľom bolo presviedčať roľníkov k vstupu do JRD.

14 Taká bola jeho minulosť. Taký pán bol agrárnik Lučanský František z Plechotíc. *Noviny, Agitkolona KNV Košice pre okres Sečovce*, 26. 7. 1952; To je on! František Lučanský z Plechotíc. *Noviny, Agitkolona KNV Košice pre okres Sečovce*, 29. 7. 1952; Špekulant a zarytý nepriateľ nášho zriadenia – František Lučanský. *Žihadlo, Agitkolona KNV Košice pre okres Sečovce*, 26. 7. 1952.

15 ŠA Košice, f. KP v Košiciach II., sp. zn. 2KR 3/68, (nespracované). Priložená fotodokumentácia F. Lučanského.

16 ŠA Košice, f. KNV v Košiciach, odbor pre vnútorné veci (1949 – 1960), inv. č. 37, šk. č. 11, č. sp. 73. Smernice ministrov vnútra a spravodlivosti zo dňa 11. 8. 1952 o účinnejšom postupe proti osobám, ktoré neplnia dodávkové povinnosti.

17 ŠA Košice, f. Stanice Zborov národnej bezpečnosti v Košickom kraji (1945 – 1954), šk. č. 32, (nespracované).

O „odhalení“ Františka Lučanského informovali aj obecné noviny (Zdroj: ŠA Košice)

väzba odsúdeného predĺžiť o ďalšie 2 mesiace.¹⁸

Proti rozsudku Okresného súdu v Sečovciach sa odvolal František Lučanský, ale aj okresný prokurátor, ktorý odvolanie odôvodnil tým, že okresný súd uložil obvinenému nízky trest. Dňa 23. decembra 1952 Krajský súd v Košiciach opätovným preskúmaním prípadu i záverov Okresného súdu v Sečovciach rozhodol o zrušení rozsudku okresného súdu a uznal F. Lučanského vinným trestným činom sabotáže podľa § 85 ods. 1, písmeno a) a § 30 trestného zákona č. 86/1950 Zb. Krajský súd v Košiciach odsúdil Františka Lučanského na trest odňatia slobody v dĺžke 1 a pol

roka, zároveň mu uložil peňažný trest 20 000 Kčs,¹⁹ vyslovil stratu čestných občianskych práv na dobu 3 rokov, prepadnutie celého majetku a zákaz pobytu v Sečovskom okrese. Krajský súd v Košiciach vytýkal Okresnému súdu v Sečovciach, že nebral do úvahy „celkový postoj obvineného k JRD“, ani jeho triedne postavenie „dedinského boháča“. Ďalšia časť rozsudku krajského súdu pripomínala typický propagandistický text proti triednym nepriateľom ľudovodemokratického zriadenia Československa. Vykresloval obvineného ako bohatého roľníka, ktorý vykorisťoval námezdné sily pracujúce na jeho pozemku. Bez akýchkoľvek dôkazov obviňoval

obžalovaného, že vstúpil do JRD s úmyslom rozvrátiť družstvo, len aby sa zbavil svojich dodávkových povinností.²⁰ Aby súd zabránil údajnej rozvrátiacej činnosti Františka Lučanského, zakázal mu pobyt v Sečovskom okrese, čo znamenalo, že po väzbe sa nesmel vrátiť späť k svojej rodine. Pod rozsudkom Krajského súdu v Košiciach bol podpísaný predseda senátu Štefan Bekényi.

Po skončení trestu odňatia slobody sa František Lučanský nemohol vrátiť späť k svojej rodine kvôli vyššie uvedenému vedľajšiemu trestu zákazu pobytu v Sečovskom okrese. Napriek tomuto zákazu sa mu podarilo stretnúť s rodinou, no keďže bol prezradený, skončil

18 ŠA Košice, f. KP v Košiciach II., sp. zn. 2KR 3/68, (nespracované). Príloha k žiadosti – opis rozsudku Okresného súdu v Sečovciach zo dňa 23. 9. 1952.

19 V prípade nevykonalosti peňažného trestu sa mal vykonať náhradný trest predĺženia odňatia slobody o 6 mesiacov.

20 ŠA Košice, f. KP v Košiciach II., sp. zn. 2KR 3/68, (nespracované). Príloha k žiadosti – rozsudok Krajského súdu v Košiciach z dňa 23. 12. 1952.

opätovne vo väzbe.²¹ Až neskôr boli jeho vedľajšie tresty odpustené prostredníctvom amnestií prezidenta republiky a F. Lučanský sa mohol vrátiť späť k svojej rodine. Zamestnal sa v JRD a stal sa agronómom. Neskôr nastúpil do práce v Hutných stavbách Košice, urobil si kvalifikáciu a bol niekoľkokrát odmenený za vynikajúce pracovné výsledky.²²

Dňa 28. júna 1968 prijala Národné zhromaždenie Československej socialistickej republiky zákon o súdnej rehabilitácii č. 82/1968 Zb. Týmto zákonom malo dôjsť k „odčineniu krívd, ku ktorým v minulosti došlo porušovaním zákonnosti na úseku trestného súdnictva“.²³ František Lučanský podal svoju žiadosť²⁴ o rehabilitáciu Krajskej prokuratúry v Košiciach 14. augusta 1968. K žiadosti pripojil aj sprievodný list s prílohami, v ktorom sa snažil opísať svoju

„tragédiu“ z jeho uhla pohľadu. V úvode sa vyjadril k pomenovaniu, resp. prezývkam „dedinský boháč“ a „vykorisťovateľ“, ktorými ho označovali v spomínaných novinových článkoch s cieľom ovplyvnenia obyvateľov obce Plechotíc i súdu. Odsúdil takýto spôsob bezdôvodného obviňovania a ponižovania, pretože svoje pozemky získal legálnym spôsobom a dlhoročnou tvrdou prácou. V ďalšej časti listu reagoval na trestné činy, ktorých sa mal dopustiť, a to konkrétne trestného činu sabotáže, resp. nesplnenia dodávok na verejné zásobovanie. V súvislosti s obvinením „rozbíjania družstva“ uviedol na svoju obranu, že do JRD vstupoval medzi prvými a zároveň sa stal členom správy družstva, čím naznačoval, že sa aktívne podieľal na budovaní JRD v obci. Týmto vyjadreniami sa F. Lučanský snažil poukázať

na to, že nebol žiadnym nepriateľom štátu a že celý svoj život zasvätil práci a výchove svojich detí, ktoré mali ďalej pomáhať pri rozvoji štátu.

Krajská prokuratúra v Košiciach prijala žiadosť o rehabilitáciu Františka Lučanského v októbri 1968. Jeho podnet vybavoval krajský prokurátor Branislav Kuchta²⁵ a Ján Mikula.²⁶ Vybavovanie žiadosti sa komplikovalo kvôli zdĺhavému zasielaniu trestných spisov z Okresného súdu v Sečovciach (od októbra 1968 do mája 1969), pretože v tom čase sa nachádzali tieto spisy na Najvyššom súde v Prahe, ktorý na výzvy o zaslaní spisov na krajskú prokuratúru nereagoval. V júni krajská prokuratúra oznámila F. Lučanskému, že postúpila jeho prípad spolu so stanoviskom krajského prokurátora námestníkovi Generálneho prokurátora pre Slovensko v Bratislave.

21 Prvýkrát bol rozsudkom ľudového súdu v Sečovciach č. T 38/56, 13. 2. 1956 odsúdený za spáchanie priestupku neoprávneného pobytu podľa § 98 Trestného zákona správneho č. 88/1950 Zb. na dobu 6 týždňov odňatia slobody. Po vykonaní trestu si František Lučanský zmenil adresu trvalého bydliska, avšak aj naďalej sa pod vplyvom rôznych okolností a povinností pohyboval v obci Plechotice i celkovo v Sečovskom okrese (návšteva rodiny, nutnosť obrobiť manželkine polia či vybavenie ukončenia pracovného pomeru v Zemplínskej Teplici). Na základe podania žaloby okresným prokurátorom v Sečovciach Júliom Fígerom a výpoveďami svedkov Michala Andráša, Jána Bodnára a Štefana Fedorčáka bol F. Lučanský 4. 6. 1956 opätovne odsúdený ľudovým súdom v Sečovciach za nepriateľské konanie proti republike podľa § 129 trestného zákona č. 86/1950 Zb. odňatím slobody po dobu 3 mesiacov bezpodmienečne. ŠA Košice, f. Krajská prokuratúra v Košiciach I. (1949 – 1960), šk. č. 136, inv. č. 101, č. sp. 632. František Lučanský z Plechotíc – porušenie zákazu pobytu na území Sečovského okresu.

22 ŠA Košice, f. KP v Košiciach II., sp. zn. 2KR 3/68, (nespracované). Žiadosť o rehabilitáciu F. Lučanského.

23 Zákon o súdnej rehabilitácii z 25. 6. 1968 [online]. [cit. 2021-02-09]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1968/82/19680801.html>

24 V žiadosti podal F. Lučanský podnet k začatiu rehabilitačného konania nielen vo veci rozsudkov okresného a krajského súdu, ale aj proti rozhodnutiu Okresného národného výboru v Trebišove, kvôli ktorému musel František Lučanský odkúpiť vlastný pozemok od štátu, taktiež aj proti rozhodnutiu Miestneho národného výboru v Zbehnove, kvôli ktorému využívalo rodný dom jeho manželky JRD Zbehnov po dobu 10 rokov ako sklady, čo spôsobilo značné poškodenie domu, a zároveň proti rozhodnutiu ľudového súdu v Trebišove, podľa ktorého musel František Lučanský naďalej splácať pôžičku Štátnej sporiteľni, ktorú dostal od štátu na nákup samoviazacza, aj po tom, čo mu po pol roku bol vyvlastnený štátom, za čo nedostal žiadnu kompenzáciu. ŠA Košice, f. KP v Košiciach II., sp. zn. 2KR 3/68, (nespracované). Žiadosť o rehabilitáciu F. Lučanského.

25 Branislav Kuchta – narodený v roku 1931, člen KSS od roku 1959, preložený na Krajskú prokuratúru v Košiciach od roku 1961. ŠA Košice, f. Východoslovenský Krajský výbor Komunistickej strany Slovenska (ďalej Vsl. KV KSS) v Košiciach, oddelenie politicko-organizačné, kádrové spisy, šk. č. 765, inv. č. 181. V stanovisku štátno-administratívneho odboru Vsl. KV KSS k činnosti ZO KSS Krajskej prokuratúry v Košiciach z roku 1970 sa uvádza, že bývalý krajský prokurátor B. Kuchta v období 1968 – 1969 mal tzv. pravicovo-oportunistické a protisocialistické myšlienky, čo malo vážne „ovplyvniť“ vtedajšie fungovanie prokuratúry. ŠA Košice, f. Vsl. KV KSS v Košiciach (1960 – 1990), inv. č. 53, fascikel 174. Zápisnica zo zasadania predsedníctva Vsl. KV KSS z 27. 5. 1970.

26 Ján Mikula – narodený v roku 1940, člen KSČ od roku 1961, prokurátorom na Krajskej prokuratúre v Košiciach od roku 1968. Rozhodnutím Predsedníctva KV KSS v Košiciach mu bolo pozastavené členstvo v KSČ, dňa 14. 5. 1970 v rámci výmeny členských legitimácií KSČ. Ján Mikula si následne podal žiadosť o pohovor a obnovenie členstva v strane. Predsedníctvo KV KSS na svojom zasadnutí z dňa 22. 7. 1970, schválilo vydanie novej členskej legitimácie strany pre J. Mikulu. Výsledok pohovoru komisia odôvodnila tým, že J. Mikula bol v tom čase mladým členom strany, a preto aj keď v auguste 1968 vyjadril znepokojenie nad vstupom vojsk Varšavskej zmluvy na územie Československa, oľutoval túto „chybu“ a pod vplyvom starších kolegov zmenil svoj názor. ŠA Košice, f. Vsl. KV KSS v Košiciach, oddelenie politicko-organizačné, kádrové spisy, šk. č. 776, inv. č. 181.

O prípade Františka Lučanského informoval aj týždenník KV KSS v Košiciach *Priekopník* (Zdroj: ŠA Košice)

Krajský prokurátor vo svojom návrhu pre generálnu prokuratúru uviedol, že žiadosť F. Lučanského je opodstatnená, a preto podal sťažnosť pre porušenie zákona voči obvinenému. Vyjadril sa, že súdy neskúmali skutkovú podstatu objektívne, ale brali do úvahy iba zámerne vykonštruovaný triedny profil F. Lučanského. Pretože ak by postupovali správne a dôsledne, brali by do úvahy aj obranu obvineného i zároveň skutočnosť, že obžalovaný sa snažil splniť svoje dodávky aj napriek tomu, že ich mal stanovené vysoko a musel pracovať na svojej pôde sám s rodinou. Teda nič nenasvedčovalo tomu, že F. Lučanský chcel úmyselne sabotovať plnenie dodávok kontingentov z „nepriateľstva“ voči ľudovodemokratickému zriadeniu.²⁷ V októbri 1969 bol

podnet F. Lučanského zaslaný Najvyššiemu súdu v Bratislave námestníkom Generálneho prokurátora pre Slovensko v Bratislave. Najvyšší súd v Bratislave²⁸ dňa 3. decembra 1969 na verejnom zasadnutí vyhodnotil sťažnosť F. Lučanského ako dôvodnú a uznal, že bol porušený zákon v ustanovení § 2 ods. 3 trestného poriadku z roku 1950 v neprospech obvineného. Najvyšší súd zrušil rozsudky Okresného súdu v Sečovciach z 23. septembra 1952 a Krajského súdu v Košiciach z 23. decembra 1952. Zároveň prikázal krajskému súdu, aby prípad F. Lučanského znovu preskúmal a vyniesol nový rozsudok. Konečný rozsudok krajského súdu sa v spise F. Lučanského nezachoval. Je však pravdepodobné, že kvôli zákonu č. 70/1970²⁹ Zb., ktorým

sa menil a doplnil zákon č. 82/1968 Zb. o súdnej rehabilitácii sa F. Lučanský svojej rehabilitácii v tzv. normalizačnom období nedočkal. Dôkazom je rehabilitačný spis F. Lučanského z roku 1990, kde sa uvádza, že bol rehabilitovaný podľa zákona č. 119/1990 Zb. o súdnej rehabilitácii. F. Lučanský sa tak dožil úplnej rehabilitácie, o ktorej bolo rozhodnuté na neverejnom zasadnutí Okresného súdu v Trebišove dňa 17. augusta 1990.³⁰ F. Lučanský zomrel v roku 1991 vo veku 83 rokov.

Vykonštruované procesy s „dedinskými boháčmi“ či „kulakmi“ v 50. rokoch 20. storočia spôsobili fyzické a najmä psychické ujmy nielen nespravodlivo obvineným a odsúdeným, ale aj ich najbližšej rodine. Deti odsúdených roľníkov dostali prívlastok „kulacké“, ktorý sa s nimi niesol po väčšinu ich života. Mali problémy dostať sa na vytúžené školy, boli ponížované a podceňované, dokonca v dospelosti mohli mať kvôli tomu ich rodinní príslušníci (manželia/manželky) problémy v práci a pod. Podobným osudom si prešli aj deti F. Lučanského, ktoré toto bremeno niesli po celý svoj život. Spomienky na toto obdobie života sú pre Ruženu Doničovú, dcéru Františka Lučanského, dodnes veľmi bolestivé a nerada sa k nim vracia.³¹ Príslušnosť k rodine „kulaka“ jej spôsobovala ťažkosti v škole pri štúdiu (zhoršené známky zo správania), neskôr vo vlastnej i manželovej pracovnej oblasti (neudelenie pracovného vyznamenania manželovi kvôli „kulackej“ manželke). Jej starší brat Anton Lučanský nemohol vykonávať svoje povolanie ako lekár a mladší brat František Lučanský mal problém vyštudovať vysokú školu a získať titul inžinier. Napriek tomuto nepriaznivému osudu sa im podarilo dokončiť školy, založiť si vlastné rodiny a žiť plnohodnotný život.

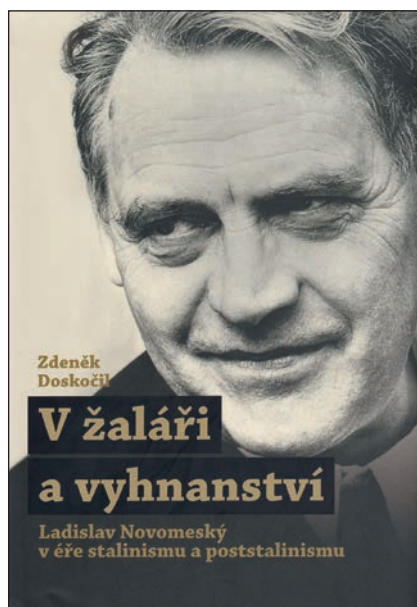
27 ŠA Košice, f. KP v Košiciach II., sp. zn. 2KR 3/68, (nespracované). Návrh krajského prokurátora.

28 Senát Najvyššieho súdu v Bratislave bol zložený z predsedu senátu Ladislava Fifeka a z členov senátu Ivana Majerníka a Tibora Erdélyzského. ŠA Košice, f. KP v Košiciach II., sp. zn. 2KR 3/68, (nespracované). Rozsudok Najvyššieho súdu v Bratislave.

29 Zákon č. 70/1970 Zb., ktorým sa menil a doplnil zákon č. 82/1968 Zb. o súdnej rehabilitácii [online]. [cit. 2021-07-21]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1970/70/19700717.html>

30 ŠA Košice, pracovisko Archív Trebišov, f. Okresný súd v Trebišove, spis Rt 149/1990. Rehabilitačný spis F. Lučanského.

31 Osobný archív M. Fialkovičovej. Rozhovor autorky s Ruženou Doničovou, rod. Lučanskou, z 13. 2. 2021.

ZDENĚK DOSKOČIL

**V ŽALÁŘI A VYHNANSTVÍ.
LADISLAV NOVOMESKÝ V ÉŘE
STALINISMU A POSTALINISMU**

Praha: NLN, 2020, 484 s.

Napriek tomu, že Ladislava Novomeského oprávnené zaradujeme medzi najvýznamnejších slovenských básnikov a intelektuálov 20. storočia a po roku 1945 i medzi významných straníckych a štátnych činiteľov, dodnes nevznikla jeho ucelená biografická, ktorá by sa komplexne venovala jeho životným osudom a činom.¹ Najväčšie biele miesto doterajšieho vedeckého bádania pritom predstavujú Novomeského osudy od konca 40. do prvej polovice 60. rokov, kedy bol úplne vyradený zo spoločenského diania.² Toto obdobie predstavuje najťažší úsek básnikovho života a je

ohraničené jeho obvinením z tzv. slovenského buržoázneho nacionalizmu, následnou sebakritikou, zatknutím, vyšetrovaním, odsúdením, väzením, podmieneným prepustením na slobodu, núteným pobytom v Prahe a oneskorenou rehabilitáciou. A práve toto biele miesto sa vo svojej najnovšej monografii, ktorá nesie názov *V žalári a vyhnanství. Ladislav Novomeský v éře stalinismu a poststalinismu*, pokúsil zaplniť český historik, vedecký pracovník Historického ústavu AV ČR, v. v. i. Zdeněk Doskočil. Hneď na úvod možno skonštatovať, že sa mu to podarilo viac ako úspešne. Už počas čítania si však vnímavý čitateľ všimne, že táto publikácia, nie je len o najmenej prebádanom úseku Novomeského života, ale prostredníctvom jeho osoby reflektuje aj témy s celospoločenským dosahom – stalinské represie a rehabilitácie ich obetí, postoje ľavicových intelektuálov ku komunistickej strane, povojnové česko-slovenské vzťahy v politickej a kultúrnej oblasti, korene reformného vývoja na Slovensku v 60. rokoch a začiatky slovenského národno-emanipačného hnutia, usilujúceho o federalizáciu republiky.

Doskočilov biograficky ladený výklad sa primárne pohybuje po chronologickej osi, ktorej súčasťou sú kľúčové udalosti Novomeského verejného a súkromného života. Túto základnú líniu však veľmi umne kombinuje s tematickým prístupom, pričom sa usiluje o proporčne vyvážené zobrazenie prostredia, v ktorom sa básnik v priebehu rokov pohyboval. Samotné rozprávanie tvoria štyri základné príbehové roviny: verejná, ktorá predstavuje Novomeského ako politika, publicistu, mysliteľa, inšpirátora a organizátora kultúrnych a vedeckých aktivít,

umelca a napokon aj falošného svedka v politických procesoch; propagandisticko-represívna, v rámci ktorej autor reflektuje básnika ako obeť politickej, policajnej a justičnej svojvôle a objekt diskreditačných ideologických kampaní; súkromná, v ktorej sa sústreďuje na psychologický náčrt Novomeského vnútorného sveta, na jeho osobný a rodinný život, prípadne aj na sociálne väzby; spoločenská, pomocou ktorej zasadzuje básnikovu každodennú realitu do kontextu politických a kultúrnych dejín Slovenska a Československa v sledovanom období. V rozprávaní sa však objavuje aj piata, sekundárna príbehová línia – literárna, ktorá sa venuje poézii Ladislava Novomeského (publikácia obsahuje aj literárnu prílohu, ktorú tvoria z väčšej časti najmä jeho básne z obdobia rokov 1951 – 1963).

Samotná monografia je rozdelená do piatich základných kapitol, ktoré sa ďalej členia na menšie podkapitoly. Prvá kapitola je akýmsi prológom, ktorý veľmi stručne približuje Novomeského životnú cestu od narodenia do konca 40. rokov. Autor sa tu podrobnejšie sústreďuje len na tie aspekty, ktoré formovali básnikovu osobnosť a svetonázor, prípadne v 50. rokoch poslúžili bezpečnostným a justičným orgánom pri jeho diskreditácii a súdnej perzekúcii. Samotné jadro práce tak tvoria až štyri nasledujúce časti. Kapitola s názvom *Buržoazní nacionalista* sa najskôr venuje okolnostiam vzniku konštrukcie tzv. slovenského buržoázneho nacionalizmu a príčinám rastúceho záujmu Štátnej bezpečnosti (ŠtB) o Novomeského osobu a následne analyzuje súvislosti básnikovej stránickej sebakritiky na jar 1950, jeho epizodické pôsobenie na čele Slovenskej akadémie vied

1 O celkový pohľad na život, dielo a politickú činnosť Ladislava Novomeského sa pokúsila iba slovenská historička Zdenka Holotíková v monografii *Ladislav Novomeský* (Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1980), ktorá je však výrazne poznačená normalizačnou interpretáciou moderných slovenských dejín. Novomeského životu do roku 1939 sa komplexnejšie venoval aj literárny vedec Štefan Drug (*Dobrý deň človek... Životopisné rozprávanie o mladosti Ladislava Novomeského*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1983).

2 Tento úsek Novomeského života ucelenejšie reflektuje v beletrizovanom rozprávaní len Štefan Drug (*Väzeň vlastných súdruhov. Z väzenských rokov básnika Novomeského*. Fintice – Košice: FACE – Fórum alternatívnej kultúra a vzdelávania, 2015).

a umení a faktory, ktoré viedli k jeho zatknutiu vo februári 1951. V poradí tretia kapitola (*Vězeň*) rozoberá priebeh básnikovho trojročného vyšetrovania vo väznici Ruzyně – približuje mechanizmy fyzického a psychického nátlaku vyšetrovateľov ŠtB, ktorým Novomeský veľmi rýchlo podľahol, jeho úlohu svedka proti Vladimírovi Clemetisovi v politickom procese Rudolf Slánský a spol. a obvineného v nadväzujúcej súdnej kauze Gustáv Husák a spol. – a napokon aj priebeh výkonu trestu a dôvody skorého prepustenia na slobodu. Nasledujúca časť, ktorá nesie názov *Vyhnanec*, reflektuje obdobie Novomeského nedobrovoľného exilu v Prahe v rokoch 1955 – 1964. V prvom rade sa sústreďuje na jeho neplnoprávne postavenie podmienene prepusteného zločinca, postihnutého nielen zákazom trvalého pobytu na Slovensku, ale aj zákazom publikovania a povinnosti vyhýbať sa verejnému životu. Veľký priestor venuje aj pracovným aktivitám Novomeského na pozícii výstavného referenta Památníku národného písennictví a taktiež rekonštruuje vtedajšiu sieť jeho priateľských a kolegiálnych väzieb v českom a slovenskom prostredí. Ako už sám názov napovedá, posledná kapitola *Rehabilitovaný*, sa zameriava na priebeh básnikovej občianskej a stránickej rehabilitácie spojenej s opatrným návratom do spoločenského života a znovunadobudnutie možnosti publikovania. Záverečný *Epilóg* napokon stručne sumarizuje Novomeského osudy v druhej polovici 60. rokov.

Z koncepcného, heuristického, metodologického a štylistického hľadiska nie je práci čo vyčítať. Naopak, treba jednoznačne oceniť najmä enormný heuristický záber, z ktorého celé dielo vychádza. Autor vo svojom dlhoročnom výskume danej

problematiky nič nepodcenil a zbieral všetky dostupné a relevantné archívne materiály vo viac ako desiatich slovenských a českých archívoch. Rovnako precízne postupoval aj v prípade dobovej tlače, z ktorých využil pri tvorbe knihy takmer štyri desiatky titulov, a odbornej literatúry. Za zmienku stojí aj využitie metódy oral history. O vysokej odbornej erudovanosti autora svedčia aj rozsiahle poznámky pod čiarou, ktoré tvoria viac ako pätinu celého rozsahu diela.

Za najväčší vedecký prínos predkladanej monografie možno považovať analýzu Novomeského života od podmienene prepustenia pred Vianocami 1955 až po rehabilitáciu v roku 1963, ktorou sa zaoberajú jej posledné dve kapitoly. Zatiaľ čo básnikovým postihom v kampani proti tzv. slovenskému buržoáznemu nacionalizmu, zatknutím, vyšetrovaním, odsúdením a väzením sa už čiastkovo zaoberali niekoľkí autori,³ jeho životným osudom po opustení väzenia venovali historici vo svojich prácach väčšinou len niekoľko riadkov, nanajvýš strán. Z tohto pohľadu možno knihu Zdeňka Doskočila označiť za priekopníku, pričom treba zdôrazniť, že vďaka rozsiahlemu archívnemu výskumu a precíznemu spracovaniu nevykazuje „prvolecke“ nedostatky. Na nasledujúcich riadkoch sa preto sústreďíme najmä na hodnotenie druhej polovice publikácie, ktorá je z odborného hľadiska najprínosnejšia, pretože práve v nej sa autor snaží hľadať a formulovať odpovede na stanovené výskumné otázky.

Jednou z hlavných inšpirácií, ktoré autora viedli k rozhodnutiu rozsiahlo analyzovať Novomeského osudy práve v období stalinizmu a poststalinizmu, bolo hľadanie odpovede na otázku, odkiaľ sa

v básnikovi, ktorý patril v 50. rokoch medzi najtvrdšie postihnutých literárnych tvorcov, brala neochvejná viera v historickú nutnosť nastolenia sociálne spravodlivej spoločnosti, ku ktorej sa bez ohľadu na prekonané útrapy hlásil aj na prahu svojej staroby. Táto otázka zároveň vyvolávala ďalšie: Z akých zdrojov táto viera pramenila a ako ovplyvňovala Novomeského myslenie a činy? Akými ťažkosťami a posunmi prechádzala? Bola v konfrontácii s krutou väzenskou skúsenosťou naďalej autentická a vnútorne prežívaná, alebo už viac nútene chcená? Utielal sa k nej básnik z hĺbky duše, alebo len preto, aby si zachoval zmysel vlastného života (s. 12)? Aby autor našiel odpovede na tieto otázky, pokúsil sa v predposlednej kapitole svojej monografie zrekonštruovať Novomeského vnútorný (duševný) svet po návrate z väzenia – ako sa takmer päťročný pobyt za mrežami odrazil na jeho psychike a myslení, ako poznačil jeho pohľad na svet a dovtedajší život, ako ovplyvnil jeho postoj ku komunistickej ideológii a perspektívam socialistického projektu a ako sa premietal do jeho medziľudských vzťahov a každodenného správania.

Zdeňek Doskočil vychádzal pri rekonštruovaní Novomeského stanovísk po prepustení z väzenia z jeho textov publikovaných po roku 1963, kedy bol rehabilitovaný a mohol opäť vystupovať na verejnosti. Pri hľadaní odpovedí na stanovené výskumné otázky dospel autor najskôr k poznaniu, že roky strávené v žalári výrazne zasiahli do Novomeského telesného i duševného ústrojenstva a mnohostranne ho poznamenali. Už na prvý pohľad bolo zjavné, že básnik sa vrátil domom predčasne zostarnutý, v dôsledku neľudského zaobchádzania fyzicky zoslabnutý

3 Pozri napríklad GAŠIOR, Grzegorz. *Stalinowska Słowacja. Proces „burżuazyjnych nacionalistów“ w 1954 roku*. Warszawa: Wydawnictwo TRIO, 2006; KINČOK, Branislav. Trestnoprávne vyrovnanie sa s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami. Proces s Gustávom Husákom a spol. *Pamäť národa*, roč. 8, 2012, č. 2, s. 35 – 51; KINČOK, Branislav. Výkon trestu v prípade tzv. slovenských buržoázných nacionalistov – Gustáv Husák a spol. (1954 – 1960). *Pamäť národa*, roč. 11, 2015, č. 3, s. 3 – 26.

a s podlomeným zdravím, ktoré sa darilo viac-menej zlepšovať len dlhodobou liečbou. Lepšie na tom nebol ani po stránke duševnej. Bezútešné väzenské prostredie s prepracovanými vyšetrovacími metódami, ktorých cieľom bolo sústavne ubíjať ľudskú dôstojnosť, prehĺbili Novomeského hlbavú vážnosť, vnútornú uzavretosť a sklon k melanchólii. Rovnako sa premietli aj do ostražitého vzťahu k ľuďom a úzkosti zo situácií, ktoré by ho mohli teoreticky ohroziť a viesť k návratu do výkonu trestu (s. 207 – 209). Preto sa zo začiatku držal v úzadí a nikoho aktívne nevyhľadával. Kontakty nadväzoval až potom, ako ho jednotliví známi oslovili sami a dali mu najavo svoje priateľstvo. Chápavé a solidárne postoje viacerých ľudí pomáhali básnikovi prekonať výčitky svedomia, ktoré pramenili z jeho nehrdinského správania vo vyšetrovacej väzbe a počas súdneho konania. V prvom rade ho traumatizovala skutočnosť, že sa nedokázal ubrániť brutálnemu nátlaku a nechal sa prinútiť k falošným svedeckým výpovediam proti svojim najbližším spolupracovníkom a priateľom – Clementisovi a Husákovi, čím prispel, najmä v prípade prvého menovaného, k ich tragickému osudu. Na základe týchto postrehov vyslovil autor hypotézu, že „*souhrn mučivých pochybností o sobě samém vyústil u Novomeského v „komplex vlastního selhání“, který do jisté míry determinoval jeho občanské a politické postoje v šedesátých letech*“ (s. 210 – 211).

Následne Doskočil pristúpil takmer až k psychologické analýze príčin, prečo Novomeský napriek tragickým skúsenostiam zostal neotrasiteľne verný pôvodným ideálom a nestratil marxisticko-leninský svetozrak. A tu musíme opäť oceniť, že autor sa aj v tomto prípade vyhol jednoduchým, ráznym a bohorovne súdiacim argumentom typu „Novomeský nič nepochopil“ a vybral sa cestou hľadania hlbších príčin básnikovej vernosti komunistickej strane a jej ideálom. Autorova analýza vychádza z vcelku korektného

predpokladu, že „*Novomeského život postupovala niterná víra v nadosobní humanistický ideál sociální spravedlnosti, jehož uskutečnění zajistí prostým lidem lepší život a nastolí harmonické vztahy ve společnosti*“. Základy tejto viery vychádzali z prísnej luteránskej výchovy, odkiaľ získal básnik nielen silný mravný kresťanský imperatív, ktorý ho zaväzoval hlboko sa oddať myšlienke, nesprenveriť sa príkazom svedomia a nezradiť nadobudnuté presvedčenie, ale aj výrazný altruizmus prejavujúci sa neohrančenou dôverou v dobro ukryté v človeku a trvalý súcit s trpiacimi. Tento morálny kódex vstúpený v detstve si Novomeský v 20. rokoch minulého storočia doplnil o sociálny program komunistického hnutia, ktorý sa vo svojej teoretickej a čiastočne i praktickej podobe pokúsil naplniť myšlienku spoločenskej rovnosti. To ho napokon viedlo k opusteniu náboženskej viery k nadobudnutiu presvedčenia, že všeludská túžba po spravodlivom, skutočne humánnom svete sa môže naplniť len prostredníctvom sociálnej revolúcie, o ktorej celosvetové uskutočnenie usilovalo hnutie medzinárodného proletariátu (s. 213 – 214). Celkom logicky tak v podmienkach Československa považoval za jedinú schopnú silu domáceho politického spektra, ktorá dokáže vyriešiť akútne hospodárske, spoločenské a nacionálne problémy, len Komunistickú stranu Československa (KSČ). Presvedčený o jej „vyššom“ poslaní akceptoval proces jej „boľševizácie“ a podriadil sa stalinským pravidlám fungovania komunistického hnutia, ktoré najvyššie stavali názorovú jednotu, stranícku disciplínu a povinnosť každého člena podriať sa aktuálnej politickej línii Moskvy bez ohľadu na svoje osobné presvedčenie (s. 217). Jeho lojálnym postojom vážnejšie neotriasli ani udalosti druhej polovice 30. rokov, ktoré reprezentovali najmä moskovské procesy, a napokon ani vlastná väzenská skúsenosť. Podľa Doskočila totiž Novomeský z udalostí po februári 1948 vyhodnotil záver, že napriek

početným omylom a vlastnému utrpeniu sa trajektória spoločenského vývoja v Československu vydala správnym smerom, a to, o čom dlhé roky sníval (socializmus), sa konečne mení na skutočnosť. Pravdepodobne veril, že pokiaľ osobná obeta uvoľní ľuďom cestu k lepšej materiálnej a duchovnej existencii, nie je takáto obeť zbytočná, pretože naplnenie nadosobného ideálu je viac ako jeden zmarený individuálny život. Naopak, zrieknutie sa vlastného „vyznania“ a jeho (zatiaľ) nedokonalkej realizácie by znamenalo zradiť samého seba a znehodnotiť zmysel dovtedajšieho života. A to Novomeský v záujme vlastnej psychickej sebazáchovy urobiť nechcel. Namiesto je teda autorovo konštatovanie, že vyčítať básnikovi tento postoj, by bolo malicherné (s. 219 – 220).

Po udalostiach roku 1956 si Novomeský postupne osvojil názor, že budovanie socializmu sa síce neukázalo byť dokonalým stelesnením humanistickej vízie, ale hodnotnejšia alternatíva k nemu neexistovala. Teda v konfrontácii s násilnou povahou stalinizmu nezanevrel na komunistickú myšlienku, ale len na jej podobu, ktorá zdegenerovala do kultu osobnosti a totality. Ani v najmenšom to však neznamenalo, že by bol ochotný v mene myšlienky „skutočného socializmu“, čo i len náznakom, spochybniť legitimitu komunistického prevratu vo februári 1948 (s. 221 a 223).

Analýza Novomeského stanovísk po prepustení z väzenia a hľadanie odpovedí na príčiny jeho viac-menej neotrasiteľnej viery v myšlienku komunizmu (socializmu), je pritom len jedným z viacerých inšpiratívnych a inovatívnych pohľadov a originálnych poznatkov zo života jedného z najvýznamnejších slovenských básnikov, ktoré prináša monografia Zdeňka Doskočila. Tejto publikácii, ktorej text sprevádzajú aj viaceré dobové fotografie a ilustrácie, je skutočne ťažké niečo vyčítať. Preto jej treba na záver zaželať čo najviac čitateľov a odborných ohlasov.

Branislav Kinčok

SEMINÁR O DEPORTÁCIÁCH ŽIDOV ZO SLOVENSKA (1942 – 1945)

Dňa 25. marca 2022, v deň smutného 80. výročia prvého vlakového transportu so Židmi, ktorý smeroval zo železničnej stanice v Poprade do nacistického koncentračného a vyhľadzovacieho tábora Auschwitz-Birkenau, sa v Zichyho paláci v Bratislave uskutočnil odborný seminár s názvom *Deportácie Židov zo Slovenska (1942 – 1945)*. Seminár zorganizoval Ústav pamäti národa v spolupráci s Európskou sieťou Pamäť a solidarita.

Podujatie sa začalo pietnou spomienkou spojenou s položením venčov pri pamätníku obetiam holokaustu na Rybnom námestí. Seminár otvoril predseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy. Pripomenul, že deportáciami vyvrcholili perzekúcie proti Židom, ktoré však mali viacero etáp: od prvého nariadenia z apríla roku 1939, ktorého dátum vydania taktiež definuje počiatok rozhodného obdobia Ústavu pamäti národa, až po množstvo právnych predpisov do detailu precízne zakotvujúcich rozmanité podoby diskriminácie, vrátane arizačnej legislatívy.

V priebehu dvoch moderovaných panelov odznelo celkovo sedem príspevkov. V úvode doc. Ondrej Podolec z ÚPN analyzoval deportácie Židov zo Slovenska v kontexte rasového zákonodarstva, ďalej prof. Jan Rychlík z Karlovej univerzity v Prahe reflektoval deportácie slovenských Židov v ľudáckej a neoludáckej exilovej literatúre. Príspevok dr. Pavla Makynu z ÚPN bol venovaný osobe úradníka Augustína Morávka a jeho podielu na deportáciách. V druhom bloku seminára dr. Roland Valko zo Slovenskej národnej knižnice v Martine priblížil násilné vysídlenie Židov z mesta Martin, dr. Ružena Kormošová z občianskeho združenia Pro Memory sa zaoberala otázkou deportácií v regióne stredného Spiša. Doc. Peter Borza z Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach prostredníctvom povojnovej reflexie objasnil postoj Cirkvi k holokaustu na Slovensku a dr.

František Mikloško hovoril o politike zmierenia pri reflexii deportácií Židov zo Slovenska v prostredí disentu. Jeho príspevok uverejňujeme:

FRANTIŠEK MIKLOŠKO. O KOLEKTÍVNEJ PAMÄTI A POKÁNÍ

Každý rok 25. marca sa v katolíckej cirkvi slávi sviatok Zvestovania Pána. Je to deň, keď anjel oznamuje Márii, že sa jej narodí Ježiš. O deväť mesiacov, 25. decembra, sa v cirkvi slávi sviatok Narodenia Pána. Tento sviatok sa začal sláviť na Východe koncom 4. storočia, v 7. storočí prešlo jeho slávenie aj na Západ. Je to deň, ktorý má oznamovať príchod dlho očakávaného Spasiteľa sveta, je to sviatok nádeje a radosti. Mnoho udalostí v katolíckej cirkvi sa viaže k tomuto sviatku – 25. marca 1984 pápež Ján Pavol II. zasvätil svet i Rusko ochrane Matky Božej. Aj známa Sviečková manifestácia v roku 1988 v Bratislave na Hviezdoslavovom námestí sa konala v tento deň. Žiaľ, dnes si pripomínáme, že v tento deň, pred 80. rokmi, bol vypravený prvý transport židovských občanov zo Slovenska za hranice. Už samotné deportácie židovských občanov zo Slovenska boli zločinom proti ľudskosti. Ale ako je možné, že na katolíckom Slovensku, kde prezident, väčšina vlády i poslancov sa hlásili ku katolíckej cirkvi, začal tento obľudný proces práve v tento deň? Za tým možno vidieť len diablov úškrn!

Celkovo 50 až 80 miliónov obetí druhej svetovej vojny, z toho 6 miliónov obetí holokaustu a viac ako 66-tisíc obetí holokaustu zo Slovenska. Ako sa s tým možno vysporiadať? Mŕtvym už nikto život nevráti, všetka krása a dobro, čo mohli títo ľudia v živote vykonať, sú navždy stratené, v pamäti sveta už navždy zostanú tieto úseky dejín ako čierne diery. Zostáva už len vyjadriť ľútosť a pokúsiť sa zmeniť zmýšľanie ľudí do budúcnosti. Ako sa vyrovnali s týmto dedičstvom Nemci, ktorí

Pamätník obetiam holokaustu na Rybnom námestí, kde si pamiatku obetí deportácií uctili zástupcovia ÚPN i NR SR
(Foto: Branislav Kinčok)

nesú najväčšiu zodpovednosť za všetko zlo v období druhej svetovej vojny? Nemci pochopili, že im treba prinášať kolektívne pokánia. Výuka na školách, vystúpenia politikov, kultúrnych pracovníkov i cirkevných činiteľov sú plné uvedomenia a priznania si tejto viny vtedajšieho Nemecka. V Berlíne i iných mestách stoja monumentálne pamätníky, ktoré pripomínajú holokaust židov, Rómov, homosexuálov i ľudí mentálne postihnutých. Nemecké nadácie vynaložili miliardy mariek a eur na pomoc chudobným krajinám. Druhá svetová vojna a holokaust sa stali súčasťou kolektívnej pamäti Nemecka.

Ako sme sa vysporiadali s deportáciami Židov na Slovensku? Skončením druhej svetovej vojny sa obnovila Československá republika a pozornosť politických predstaviteľov sa upriamila iným smerom. Boj o moc, nástup komunizmu a vzápätí tvrdé protižidovské ťaženie československých komunistov mali za následok, že na politickej scéne sa o židovských deportáciách až do pádu komunizmu veľmi nehovorilo.

Z otvorenia seminára (Foto: Branislav Kinčok)

Predstavitelia cirkví začali byť od roku 1945 hneď prenasledovaní a aj od nich bolo ťažké niečo také do pádu komunizmu očakávať. V roku 1987, pri 45. výročí prvého židovského transportu z Popradu, sa rozhodlo 23 osobností zo všetkých oblastí slovenského života prijať verejné *Vyhlásenie k deportáciám Židov zo Slovenska*. K tomuto vyhláseniu sa potom pridalo viacero osobností slovenského exilu. Hneď na Vianoce 1990 prvý slobodne zvolený parlament Slovenskej republiky (SR) a prvá slobodná vláda SR prijali na pôde Slovenskej národnej rady (SNR) vyhlásenie,

ktoré sa týkalo práve židovských deportácií zo Slovenska. V roku 2012, pri 70. výročí prvého transportu Židov zo Slovenska, prijali slovenskí biskupi v podobnom duchu *Vyhlásenie Konferencie biskupov Slovenska*. Táto téma je na Slovensku prítomná, po celom Slovensku vznikli pamätníky a múzeá venované deportáciám Židov, hovorí sa o týchto témach na školách, aj dnešná konferencia, ktorú organizuje ÚPN, je toho dôkazom. Podstatné je, aby sa táto tragická udalosť stala aj na Slovensku neoddeliteľnou súčasťou kolektívnej pamäti. Má to byť úlohou všetkých zložiek

duchovného, spoločenského i politického života pre poučenie do budúcnosti.

Ako priamy svedok vyhlásenia z roku 1987 môžem povedať niekoľko slov k jeho vzniku. Na Ústave technickej kybernetiky SAV, kde som pracoval, mal som spolupracovníka židovského pôvodu Borisa Lazara. Práve s ním sme spolu s Jánom Langošom, ktorý tam tiež pracoval, a Jarom Franečkom, neskorším predsedom Židovskej náboženskej obce na Slovensku, o téme holokaustu a deportácií zo Slovenska často hovorili. Boris Lazar mi požičal dizertačnú prácu jeho bratranca, historika Ivana Kamenca, o židovských deportáciách na Slovensku. Bolo to niečo, čo som v takej šírke vôbec nepoznal. Prácu som dal potom prečítať Jánovi Čarnogurskému, ktorý na podobnú tému písal svoju rigoróznú prácu, a tajnému biskupovi Jánovi Korcovi. Takto vznikla v katolíckom disente iniciatíva, vyjadriť sa k tejto boľavej téme na Slovensku. Signatárov nebolo veľa, lebo v jednej chvíli sa naša iniciatíva dostala už na verejnosť, ale pre zaujímavosť, čo sa v čase normalizácie na Slovensku podarilo, ich tu vymenujem: Dominik Tatarka, spisovateľ; Hana Ponická, spisovateľka; Jozef Jablonický, historik; František Mikloško, matematik;

Jedným z aktívnych účastníkov seminára bol aj František Mikloško (Foto: Branislav Kinčok)

Ján Čarnogurský, právnik; Vincent Hložník, akademický maliar, národný umelec; Eva Trizuljaková, akademická maliarka; Roman Berger, hudobný skladateľ; Vladimír Haviar, kardiológ, univerzitný profesor; Milan Rúfus, básnik, národný umelec; Alojz Gabaj, robotník; Ján Chryzostom Korec, katolícky biskup bez štátneho súhlasu; Martin Milan Šimečka, spisovateľ; Vladimír Jukl, matematik; Helena Gondová, úradníčka; Ján Langoš, výskumný pracovník; Daniel Fischer, akademický maliar; Marek Huba, akademický sochár; Ladislav Čarný, akademický maliar; Milan Bočkay, akademický maliar; Miro Bázlik,

hudobný skladateľ; Eugen Suchoň, hudobný skladateľ, národný umelec; Katarína Lazarová, spisovateľka.

Slovensko si po páde komunizmu hľadá svoju identitu, ktorou sa má predstaviť pred kultúrnym svetom. Modely ponovembrových silných vodcov sa morálne stále rúcajú. Dominancia akéhokoľvek myšlienkového prúdu na Slovensku hrozí stále zneužitím moci vo svoj prospech. V kritických situáciách sme sa mohli presvedčiť, akú silu a konštruktívnosť môže znamenať korektná spolupráca viacerých ideových smerov. Vyhlásenie 23 slovenských osobností v roku 1987 podpísali ľudia

rôzneho zamerania: umelci, duchovní, veriaci, neveriaci, vedci aj robotníci. V novembri 1989 sa na Slovensku dali dohromady a vyšli na tribúny ľudia rôznych svetonázorov. Rovnako pri obrane Trnavskej univerzity v roku 1992, alebo v kľúčovom zápase o demokraciu vo voľbách 1998. Takáto spolupráca nás zároveň núti vidieť minulé i súčasné udalosti z viacerých strán. Takto spoločne treba aj dnes postupovať, ak by sa niekto nechcel poučiť z minulosti a pokúšal sa rozširovať na Slovensku idey, ktoré by mohli viesť k podobným scestným omylom. Ani na Slovensku, ani v Európe či vo svete nie je stále nič vyhraté!

OTÁZKY A ODPOVEDE K VYBAVOVANIU ŽIADOSTÍ O PRIZNANIE POSTAVENIA ÚČASTNÍKA A VETERÁNA PROTIKOMUNISTICKÉHO ODBOJA

Ústav pamäti národa vybavuje žiadosti o priznanie postavenia účastníka a veterána protikomunistického odboja podľa zákona č. 219/2006 Z. z. o protikomunistickom odboji. Keďže ide o odborne náročný proces, nižšie uvádzame odpovede na najčastejšie otázky týkajúce sa vybavovania žiadostí.

Cieľom zákonodarcu pri schvaľovaní tohto zákona bolo oceniť a vyjadriť úctu mužom a ženám, ktorí často s nasadením vlastných životov bránili hodnoty slobody a demokracie v období od 6. októbra 1944 do 17. decembra 1989. Zákon o protikomunistickom odboji je účinný od 1. júna 2006, jeho znenie je dostupné napríklad aj na webovej stránke Ústavu pamäti národa.

Čo je protikomunistický odboj?

Protikomunistický odboj bol v zmysle zákona č. 219/2006 Z. z. „*pokračovaním národného boja za oslobodenie*“. Išlo o „*aktívny odpor občanov proti komunistickému režimu prejavovaný či prejavovaný organizovane alebo individuálne v období od 6. októbra 1944 do 17. novembra 1989 verejnými občianskymi postojmi alebo činní odporu, a to ako na území Československej republiky alebo Československej socialistickej republiky, ako aj v zahraničí*“.

Jeho účastníci „*boli aktívni bojovníci za slobodu a demokraciu*“.

Aké podoby mal protikomunistický odboj?

Odboj v zmysle zákona vykonával občan, ktorý:

- bol členom ilegálnej organizácie alebo skupiny aktívne bojujúcej proti komunistickému režimu, pričom sa účinne podieľal na jej vytvorení alebo sa aktívne zúčastnil na jej činnosti,
- bol autorom petícií či obdobných materiálov zameraných na obnovu slobody a demokracie alebo zabezpečoval ich tlač, či rozširovanie; organizoval politické organizácie či verejné vystúpenia proti komunistickému režimu; vyvíjal politickú, publicistickú, či inú preukázateľne protikomunistickú činnosť zameranú na obnovu slobody a demokracie v Československu,
- opustil republiku z dôvodov hroziaceho zatknutia a odsúdenia alebo z dôvodu hroziacej inej formy perzekúcie ako dôsledku protikomunistického odboja a/alebo vyvíjal v zahraničí politickú, publicistickú, či inú preukázateľne protikomunistickú činnosť zameranú na obnovu slobody a demokracie v Československu.

Najčastejším príkladom odbojovej činnosti je napr. spolupráca so západnými tajnými službami, rozširovanie petícií zameraných proti komunistickému režimu, tajné náboženské aktivity, pašovanie ilegálnej literatúry, prispievanie do samizdatov a ich rozširovanie, tvorba a rozširovanie protištátnych letákov, organizovanie odporu proti povinnému združstevňovaniu a pod. Všeobecne ide o činnosť, ktorej cieľom bolo vážne narušenie komunistického režimu, prípadne jeho zvrhnutie.

Aký je rozdiel medzi obeťou komunistického režimu, politickým väzňom, účastníkom a veteránom odboja proti komunistickému režimu?

Obeťou komunistického režimu je každá osoba, ktorá počas tohto režimu nespravodlivo trpela. Politickým väzňom je ten, koho režim z politických dôvodov obmedzil na slobode.

Účastníkom odboja je osoba, ktorá sa voči režimu aktívne postavila na odpor, veteránom odboja je ten, kto bol za tento odboj obmedzený na slobode.

Nepostavenie sa na odpor voči režimu nijako neznižuje pamiatku a váhu utrpenia, ktorému boli obeť režimu a politickí väzni vystavení.

Kto má nárok na priznanie postavenia účastníka protikomunistického odboja?

Účastník protikomunistického odboja musel byť v zmysle zákona č. 219/2006 Z. z. v období od 6. októbra 1944 do 17. decembra 1989 československým občanom alebo tým, koho československé štátne orgány svojím rozhodnutím československého občianstva pozbavili. Vykonával odbojovú činnosť v zmysle ustanovení § 2 až § 8 zákona o protikomunistickom odboji. Aby išlo o odbojovú činnosť, podľa zákona muselo ísť o aktivity vykonávané minimálne 12 mesiacov, pričom je možné spočítať aj rôzne časové obdobia. Ak v dôsledku odbojovej činnosti účastník odboja utrpel vážnu ujmu na zdraví alebo zomrel (napr. počas vyšetrovania alebo vo väzení), k spomínanej lehote 12 mesiacov sa neprihliada.

Zákon v § 9 stanovuje aj prekážky týkajúce sa rôznych foriem podpory pre neslobodný štátny režim, ktoré musí Ústav pamäti národa preverovať.

Kto má nárok na priznanie postavenia veterána protikomunistického odboja?

Veteránom sa stáva každá osoba, ktorej bolo priznané postavenie účastníka protikomunistického odboja a súčasne bola za svoju odbojovú činnosť v zmysle § 6 obmedzená na slobode, teda bola z politických dôvodov väznená, internovaná, zaradená do VTNP (PTP)/TNP alebo odvlečená do táborov v bývalom ZSSR.

Aké sú zákonné prekážky na získanie postavenia účastníka a veterána protikomunistického odboja?

Zákon v § 9 uvádza prekážky: vedomé a aktívne podieľanie sa na budovaní, rozvoji a upevňovaní komunistickej moci; v súvislosti s činnosťou ilegálnej organizácie alebo skupiny spáchanie trestných činov, ktoré sú trestné aj v súčasnosti a ktoré nesúviseli s prejavom odporu proti komunistickej moci; členstvo v ŠtB; vedomá spolupráca s ŠtB v kategóriách rezident, agent, držiteľ požičaného bytu, držiteľ konšpiračného

bytu, informátor alebo ideový spolupracovník; členstvo v KSČ alebo KSS (hlavne na vyšších pozíciách); členstvo v ľudových milíciách; členstvo v akčnom výbore Národného frontu, previerkových a normalizačných komisiách; štúdium na vysokých školách určených pre príslušníkov ŠtB, VB či politických pracovníkov; podpora neslobodných štátnych režimov počas druhej svetovej vojny, arizácia židovského majetku alebo iné obohatenie sa v súvislosti s dobou neslobody, odpor proti Slovenskému národnému povstaniu a pod. Podrobnosti si je možné pozrieť v zákone o protikomunistickom odboji a v zákone č. 255/1946 Zb. o príslušníkoch československej armády v zahraničí a o niektorých iných účastníkoch národného boja za oslobodenie.

Je možné priznať postavenie účastníka a veterána protikomunistického odboja, aj ak sa zistia prekážky podľa § 9?

Áno, zákon v odôvodnených prípadoch umožňuje priznať toto postavenie aj tomu, kto spĺňa niektorú zo spomínaných prekážok, „*ak intenzita odboja proti komunizmu bola zjavne rozsiahlejšia a dlhodobejšia ako existencia prekážky*“. Ak si je žiadateľ niekto z prekážok vedomý, mal by k žiadosti priložiť svoje vysvetlenie tejto prekážky a zdôvodnenie, prečo by napriek tomu malo byť priznané postavenie účastníka protikomunistického odboja. Ústav pamäti národa jeho vyjadrenie následne zohľadní vo vyhodnotení žiadosti.

Ako je možné požiadať o priznanie postavenia účastníka a veterána protikomunistického odboja?

O priznaní postavenia účastníka a veterána protikomunistického odboja rozhoduje Ústav pamäti národa na základe písomnej žiadosti žiadateľa. Žiadať je možné sám na seba alebo v prípade úmrtia môže byť žiadateľom blízka osoba (napr. vdova, vdovec, súrodenec, dieťa). Žiadosť musí obsahovať meno, priezvisko, dátum a miesto narodenia, adresu trvalého pobytu, štátne občianstvo, podpis a ďalšie údaje a dokumenty potvrdzujúce oprávnenosť podania.

Formulár žiadosti si je možné stiahnuť na webovej stránke ÚPN.

Vyplnenú žiadosť spolu s prílohami je potrebné zaslať na adresu Ústav pamäti národa, Miletičova 19, P. O. Box 29, 820 18 Bratislava 218, alebo elektronicky na emailovú adresu podatelna@upn.gov.sk. K žiadosti je potrebné priložiť dve fotografie osoby, na ktorú je vedená žiadosť, v rozmere 3 x 3,5 cm, potrebné na vyrobenie preukazov účastníka a veterána protikomunistického odboja.

Ako dlho trvá vybavenie jednej žiadosti?

Ústav pamäti národa je počas posudzovania žiadosti povinný vykonať často rozsiahly archívny výskum, počas ktorého overuje existenciu odbojovej činnosti aj prítomnosť zákonných prekážok. Ide o náročnú odbornú činnosť, ktorá si vyžaduje spoluprácu s viacerými inštitúciami spravujúcimi archívne materiály, a to na Slovensku aj v Českej republike, ako sú napr. Archív Zboru väzenskej a justičnej stráže, Slovenský národný archív, Vojenský archív – Centrálna registratúra v Trnave, Národný archív ČR, Archív bezpečnostných zložiek ČR, ako aj príslušné štátne archívy, okresné a krajské súdy a pod.

Proces vybavenia jednej žiadosti štandardne trvá niekoľko mesiacov. V roku 2021 však došlo k enormnému nárastu záujmu o priznanie postavenia účastníka a veterána protikomunistického odboja a Ústav pamäti národa zaevidoval 679 nových žiadostí, čo je viac ako za predchádzajúcich 10 rokov spolu. Ústav vyčlenil na túto prácu väčší počet zamestnancov, ale keďže sa v súčasnosti vybavuje niekoľko stoviek žiadostí súbežne, konanie sa oproti niekoľkým mesiacom, žiaľ, predlžuje na dlhšie obdobie.

Je možné, že počas procesu vybavovania Ústav pamäti národa vyzve žiadateľa o doplnenie žiadosti. Pri tejto príležitosti upozorňujeme žiadateľov, aby sa v čo najväčšej miere pokúsili priložiť k svojim žiadostiam dokumenty alebo svedectvá dokazujúce aktívnu protikomunistickú činnosť, napr. pôvodné súdne rozhodnutia alebo obdobné dokumenty. Proces vybavovania tým zjednoduší a urýchli. Hoci ústav

pri každej žiadosti vykonáva aj vlastný výskum, odbojová činnosť sa vo viacerých prípadoch nepreukáže alebo sa zistia vážne prekážky podľa § 9 zákona o protikomunistickom odboji a vtedy nie je možné žiadosti vyhovieť.

Čo nasleduje po vybavení žiadosti?

V prípade vyhovenia žiadosti Ústav pamäti národa zašle žiadateľovi preukaz účastníka a preukaz veterána protikomunistického odboja spolu s rozhodnutím o priznaní týchto postavení. Do 30 dní odo dňa priznania postavenia veterána ústav oznamuje túto skutočnosť spolu s príslušnými údajmi Sociálnej poisťovni a Vojenskému úradu sociálneho zabezpečenia.

V prípade nevyhovenia žiadosti ústav zašle žiadateľovi rozhodnutie o nepriznaní týchto postavení s príslušným odôvodnením.

Je možné odvolať sa voči nevyhoveniu žiadosti?

Áno, ak Ústav pamäti národa neprizná postavenie účastníka a/alebo veterána protikomunistického odboja, žiadateľ môže písomne požiadať Ministerstvo spravodlivosti SR o preskúmanie tohto rozhodnutia.

Je nepriznanie postavenia účastníka a veterána protikomunistického odboja znevážením životného príbehu osôb, ktoré trpeli za bývalého režimu?

Určite nie. Ústav pamäti národa má v hlbkej úcte všetkých politických väzňov, ktorí si museli nespravodlivo vytrpieť príkoria komunistického režimu, o to viac, že ich utrpením boli postihnutí aj ich manželia/manželky, deti a ďalší príbuzní. O obetiach komunistického režimu ústav vydáva publikácie a pravidelne sprístupňuje verejnosti informácie o ich životných príbehoch a o potrebe úcty k nim. Postavenia účastníka a veterána odboja však prináležia osobám, ktoré sa aktívnou činnosťou postavili na odpor komunistickému režimu a v prípade veteránov boli za túto činnosť aj obmedzené na slobode. Ak však niekomu nie je toto postavenie priznané, žiadnym

spôsobom nestráca postavenie politického väzňa a prináleží mu všetka úcta za prežité nespravodlivé utrpenie.

Aké sú finančné výhody plynúce z priznania postavenia veterána protikomunistického odboja?

Veterán protikomunistického odboja má podľa zákona č. 274/2007 Z. z. o príplatku k dôchodku politickým väzňom nárok na pravidelný príplatok vo výške 10 eur za každý mesiac obmedzenia na slobode. V alikvotnej miere tento príplatok prináleží aj pozostalej osobe po zomrelom veteránovi protikomunistického odboja, ktorá je oprávnenou osobou podľa spomínaného zákona č. 274/2007 Z. z. Veterán protikomunistického odboja, resp. oprávnená pozostalá osoba, má súčasne nárok aj na jednorazový príplatok vo výške 1 989 eur. Údaje o veteránovi protikomunistického odboja Ústav pamäti národa zasiela do 30 dní odo dňa priznania tohto postavenia Sociálnej poisťovni, tá má následne v zmysle zákona 60 dní na vyplatenie uvedených príplatkov.

Veterán protikomunistického odboja si môže podať žiadosť aj o kúpeľnú alebo rekreačnú starostlivosť na Vojenský úrad sociálneho zabezpečenia. Viac informácií je možné nájsť na webovej stránke tejto inštitúcie vusz.mil.sk.

Priznanie postavenia účastníka protikomunistického odboja v súčasnej legislatíve nie je naviazané na finančné odškodnenie, je výrazom morálneho ocenenia a morálnej rehabilitácie zo strany Slovenskej republiky.

Obete komunistického režimu boli odškodňované vo viacerých fázach v prvom desaťročí po Novembri 1989 a v neskoršom období. V súčasnosti Národná rada SR schválila vyššie uvedenú formu prílepenia k dôchodku pre veteránov protikomunistického odboja pri príležitosti 30. výročia Nežnej revolúcie.

Môžu poberať bývalí politickí väzni príplatok k dôchodku aj bez toho, aby boli veteránmi protikomunistického odboja?

Áno, hovorí o tom zákon č. 274/2007 Z. z. Nárok na príplatok k dôchodku

politickým väzňom v základnej výške (v súčasnosti 5 eur za každý mesiac obmedzenia na slobode) majú od roku 2007 aj osoby, ktoré nemajú priznané postavenie veterána protikomunistického odboja. Ide o všetky osoby, ktoré boli z politických dôvodov obmedzené na osobnej slobode najmenej tri mesiace, podrobnosti určuje zákon č. 274/2007 Z. z. v § 2 ods. 1 písm. a), b) a c). Obdobný nárok majú aj vdovy, vdovci a siroty – pozostalé osoby oprávnené podľa spomínaného zákona. Na uplatnenie tohto príplatku si je potrebné podať žiadosť na Sociálnu poisťovňu (formuláre sú dostupné na webovej stránke poisťovne, žiadosti č. 35 a 36), pričom toto konanie je nezávislé od Ústavu pamäti národa.

Prináleží vyššie spomínaný príplatok k dôchodku, ktorý je určený pre politických väzňov a veteránov protikomunistického odboja, aj protifašistickým bojovníkom?

Nie, príplatky k dôchodku pre osoby, ktoré bojovali proti neslobodným režimom v rokoch 1939 až 1945, sa vyplácajú podľa zákona č. 285/2009 Z. z. o poskytovaní príspevku účastníkom národného boja za oslobodenie a vdovám a vdovcom po týchto osobách. Sú určené pre osoby, ktorým Ministerstvo obrany SR vydalo osvedčenie podľa zákona č. 255/1946 Zb. Žiadosť o poskytnutie tohto osvedčenia je dostupná na webovej stránke Ministerstva obrany SR a žiadosť o finančný príspevok je možné nájsť na webovej stránke Sociálnej poisťovne (žiadosť č. 37). Toto konanie nie je v kompetencii Ústavu pamäti národa, ale Ministerstva obrany SR a Sociálnej poisťovne.

Vybavovaniu žiadostí podľa zákona č. 219/2006 Z. z. sa venuje Oddelenie účastníkov a veteránov protikomunistického odboja. Akékoľvek ďalšie otázky môže verejnosť zaslať na adresu Ústav pamäti národa, Miletičova 19, P. O. Box 29, 820 18 Bratislava 218, alebo elektronicky na emailovú adresu pko@upn.gov.sk.

PN 1/2021

NA ÚVOD

PEHR, Michal

ŠTÚDIE

- ČERNÁK, Tomáš. Perzekúcia futbalového trénera Leopolda Šťastného v rokoch 1940 – 1963, s. 3 – 17.
KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. František Šubík (Andrej Žarnov) v osidlach československej Štátnej bezpečnosti, s. 18 – 28.
ZÍTEK, Adam. Agenturní úskali rehabilitací aneb pozadí jednoho článku, s. 29 – 41.

DOKUMENTY

GAREK, Martin. Boj proti tzv. slovenskému nacionalizmu a separatizmu. Dokumenty k prípadu Ivan Štelcer a spol., s. 42 – 68.

MATERIÁLY

KOČÍK, Tibor. Básnici zo second city na pozadí totality. Letný pohľad na literárnu topografiu Košíc do Novembra 1989, s. 69 – 98.

ROZHOVORY

DUBOVSKÝ, Patrik. Charta 77 bol najmä „český vzdor“, čiastočne podporený aj na Slovensku. Rozhovor so signatárom Charty 77 Marianom Zajíčkom, s. 99 – 107.

RECENZIE

KRÁLOVIČ, Tomáš. Miková, Mária – Homza, Martin – Novotný, Milan, eds. Študentský prológ k Nežnej revolúcii. Bratislava 16. november 1989, s. 108 – 110.

ANOTÁCIE

LOCEK, Marek. Úradníček, Martin, ed. Kľúčové námestie. November 89 v Banskej Bystrici, s. 111.

ÚPN INTERNE

s. 113 – 116.

SPOMÍNANIE

GAREK, Martin. Za Richardom Marsinom (1923 – 2021), s. 117 – 119.

PREHĽAD ČLÁNKOV UVEREJNENÝCH V ROKU 2020

s. 120.

PN 3/2021

NA ÚVOD

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta

ŠTÚDIE

- KINČOK, Branislav. Boj proti trockizmu na Slovensku po roku 1956. Prípád Michal Tušera a spol., s. 3 – 40.
ZACHAROVÁ, Mária. Likvidácia súkromných mlynov v okrese Trnava po druhej svetovej vojne, s. 41 – 56.

DOKUMENTY

KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Štefan B. Roman a jeho návštevy Československa v rokoch 1966 a 1968 v dokumentoch Štátnej bezpečnosti, s. 57 – 69.

MATERIÁLY

HALADOVÁ, Silvia. Kumulované tresty vynesené nad tzv. dedinskými boháčmi na príklade troch rodín z trnavského okresu, s. 70 – 78.

V SLUŽBÁCH REŽIMU

HALČÍN, Daniel. Vojtech Makovinský – zástupca náčelníka Správy ŠtB Bratislava, s. 79 – 90.

ROZHOVORY

VŽENTEKOVÁ, Eva. „Normalizačná“ skúsenosť štúdia v bývalom Sovietskom zväze. Rozhovor s Vladimírom Adamem a Bohumilom Vžentekom, s. 91 – 106.

PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH

FRONKOVÁ, Viola – KINČOK, Branislav. Manželia Mirko a Adela Petrovičoviči a prípad Šefík Kevič a spol., s. 107 – 113.

RECENZIE

MANIK, Rudolf. Fogelová, Patrícia – Pekár, Martin. Disciplinované mesto. Zásahy politiky do verejného priestoru na Slovensku 1939 – 1945, s. 114 – 115.

ANOTÁCIE

KOŠÍK, Ľudovít – KINČOK, Branislav. Krajčík, Augustín. Tvrdá škola. Poučné pohľady na väzenie, s. 116.

ÚPN INTERNE

s. 117 – 119.

SPOMÍNANIE

POPAROVÁ, Alžbeta – KINČOK, Branislav. Za Jozefom Kratochvíľom (1945 – 2021), s. 120.

PN 2/2021

NA ÚVOD

BORZA, Peter

ŠTÚDIE

- HALADOVÁ, Silvia. Násilná kolektivizácia v rokoch 1949 – 1953 na príklade mesta Trnava a obcí trnavského okresu, s. 3 – 26.
DUBOVSKÝ, Patrik. Spor o Antona Srhoľca (1960 – 1971 – 1989). Dilema bývalého „mukla“ a kňaza: spolupráca s režimom vs. strata štátneho súhlasu, s. 27 – 59.

DOKUMENTY

SZUMIŁO, Mirosław. „Českým a slovenským návštevníkům Polska“. Brožúra „Solidarity“ z roku 1981, s. 60 – 70.

MATERIÁLY

MAJCHRZAK, Grzegorz. Solidární s Čechmi a Slovákmi. Hladovka v Kostole sv. Kríža vo Varšave z roku 1979, s. 71 – 80.

ROZHOVORY

SOKOLOVIČ, Peter. Osud „pétepáka“. Rozhovor s Františkom Michalovičom, s. 81 – 99.

PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH

VÁROŠÍK, Michal. Nie ste spôsobilá pre funkciu redaktorky. Príbeh rozhlasovej redaktorky Oty Plávkovej, s. 100 – 105.

RECENZIE

- LONDÁK, Miroslav – LONDÁKOVÁ, Elena. Hrubý, Karel. Cesty komunistickou diktaturou. Kritické studie a eseje, s. 106 – 113.
MIŠIČÁKOVÁ, Lucia. Doskočil, Zdeněk. V žalári a vyhnanstvi. Ladislav Novomeský v ére stalinizmu a poststalinizmu, s. 113 – 114.

ÚPN INTERNE

s. 115 – 120.

PN 4/2021

NA ÚVOD

KINČOK, Branislav

ŠTÚDIE

- BEŇUŠ, Patrik. Priemysel v období 1. Slovenskej republiky (1939 – 1945) na príklade okresu Hnúšťa, s. 3 – 23.
KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Karpatskí Nemci a Štátna bezpečnosť v období stalinizmu a poststalinizmu, s. 24 – 40.
JAŠEK, Peter. Bratislava/nahlas a jej miesto v odpore proti normalizačnému režimu na Slovensku, s. 41 – 58.

DOKUMENTY

DUBOVSKÝ, Patrik. Študenti Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave počas Novembra 1989 – odvážne, veselo i vážne, s. 59 – 74.

MATERIÁLY

PUŠKÁR, Adam. Rehabilitácia Františka Šubíka, s. 75 – 81.

SVEDECTVO

ORBANOVÁ, Eva. Pred a postkatynské reminiscencie na Andreja Žarnova, s. 82 – 86.

RECENZIE

- KATREBOVÁ BLEHOVÁ, Beáta. Cummings, Richard H. Cold War Frequencies. CIA Clandestine Radio Broadcasting to the Soviet Union and Eastern Europe, s. 87 – 90.
MANIK, Rudolf. Hanzlik, František. Tajné služby na ceste KSČ k moci 1945–1948. Únor 1948 – výsledok nerovného zápasu, s. 90 – 93.

ANOTÁCIE

NEUPAUER, František. Tkáčik, Ladislav. Šebastián Peter Jaďuď. Príbeh jedného kapucínskeho života, s. 93.

ÚPN INTERNE

s. 94 – 100.

PREDPLATNÉ ČASOPISU PAMÄŤ NÁRODA

Časopis Pamäť národa, ktorý vychádza od roku 2004, prináša čitateľom na svojich stránkach texty zamerané na obdobie neslobody v slovenských dejinách (1939 – 1989). Ročné predplatné časopisu so štvrtročnou periodicitou je 10 €. V prípade záujmu o predplatné, uhradte, prosím, uvedenú sumu bankovým prevodom na účet Ústavu pamäti národa (IBAN: SK31 1100 0000 0026 2185 2328). Pri platbe vždy uveďte do poznámky svoje meno a priezvisko. Adresu kam a odkedy si želáte náš časopis posilať, pošlite, prosím, e-mailom na distribucia@upn.gov.sk alebo na poštovú adresu: Ústav pamäti národa, Miletičova 19, P. O. BOX 29, 821 18 Bratislava; telefónne číslo 02/59300368. Ak si želáte vystaviť faktúru, pošlite nám vaše fakturačné údaje. Ďakujeme vám za prejavovaný záujem.

V časopise Pamäť národa boli použité fotografie
z Tlačovej agentúry Slovenskej republiky

• t a s r •

NOVÁ KNIHA ÚPN

Ústav pamäti národa

Bratislava 2021

ISBN 978-80-89335-95-4

VŠETKU MOC DO RÚK ĽUDU!

Politický vývoj na Slovensku po Februári 1948

TOMÁŠ ČERNÁK

Monografia je založená na výskume v slovenských a českých archívoch, na štúdiu dobovej tlače a periodík a na sekundárnej literatúre. Pri skúmaní vychádza najmä z fondov ÚV KSS v Slovenskom národnom archíve v Bratislave a z fondov ÚV KSČ uložených v Národnom archívu České republiky v Prahe. Prvá časť monografie Všetku moc do rúk ľudu! je venovaná februárovým udalostiam roku 1948 v ČSR, s dôrazom na politický vývoj na Slovensku. Stručne približuje aj politický vývoj v predchádzajúcich rokoch. Druhá časť knihy približuje vznik a pôsobenie akčných výborov Národného frontu, ktoré realizovali čistky v celej spoločnosti a odstránili skutočných alebo potenciálnych odporcov komunistického režimu. Zameriava sa najmä na tzv. očistu verejného života prebiehajúcu na Slovensku, ktorá sa začala realizovať už ku koncu vládnej krízy. Boli to práve akčné výbory, ktoré sa pre komunistickú stranu stali dôležitou súčasťou pri nástupe a následnom upevňovaní moci. Tretia časť publikácie zaznamenáva procesy ovládnutia zákonodarných i výkonných orgánov komunistickou stranou a taktiež prípravu novej ústavy a priebeh volieb. Sleduje vývoj v slovenských národných orgánoch, teda v Slovenskej národnej rade (SNR) a Zbore povereníkov v prvých mesiacoch po Februári 1948. Práve na pôde Predsedníctva ÚV KSS sa veľmi rýchlo po prevzatí moci začalo rozhodovať o ďalšej činnosti a o personálnom obsadení národných orgánov, ktoré sa tak dostali plne pod kontrolu komunistov a stratili reálny vplyv na politické dianie. V súvislosti s prijatím novej Ústavy 9. mája približuje táto časť knihy aj rokovania týkajúce sa právomocí slovenských národných orgánov a postavenia Slovenska v rámci ČSR. Štvrtá časť knihy mapuje samotnú KSS, jej politický vývoj, členstvo a organizačnú štruktúru od februárových udalostí až do jesene roku 1948. Sleduje rozhodnutie o zjednotení KSS s KSČ a náznaky sporov medzi jednotlivými predstaviteľmi strany, ktoré sa neskôr naplno prejavili v kampani proti tzv. slovenským buržoáznym nacionalistom.